

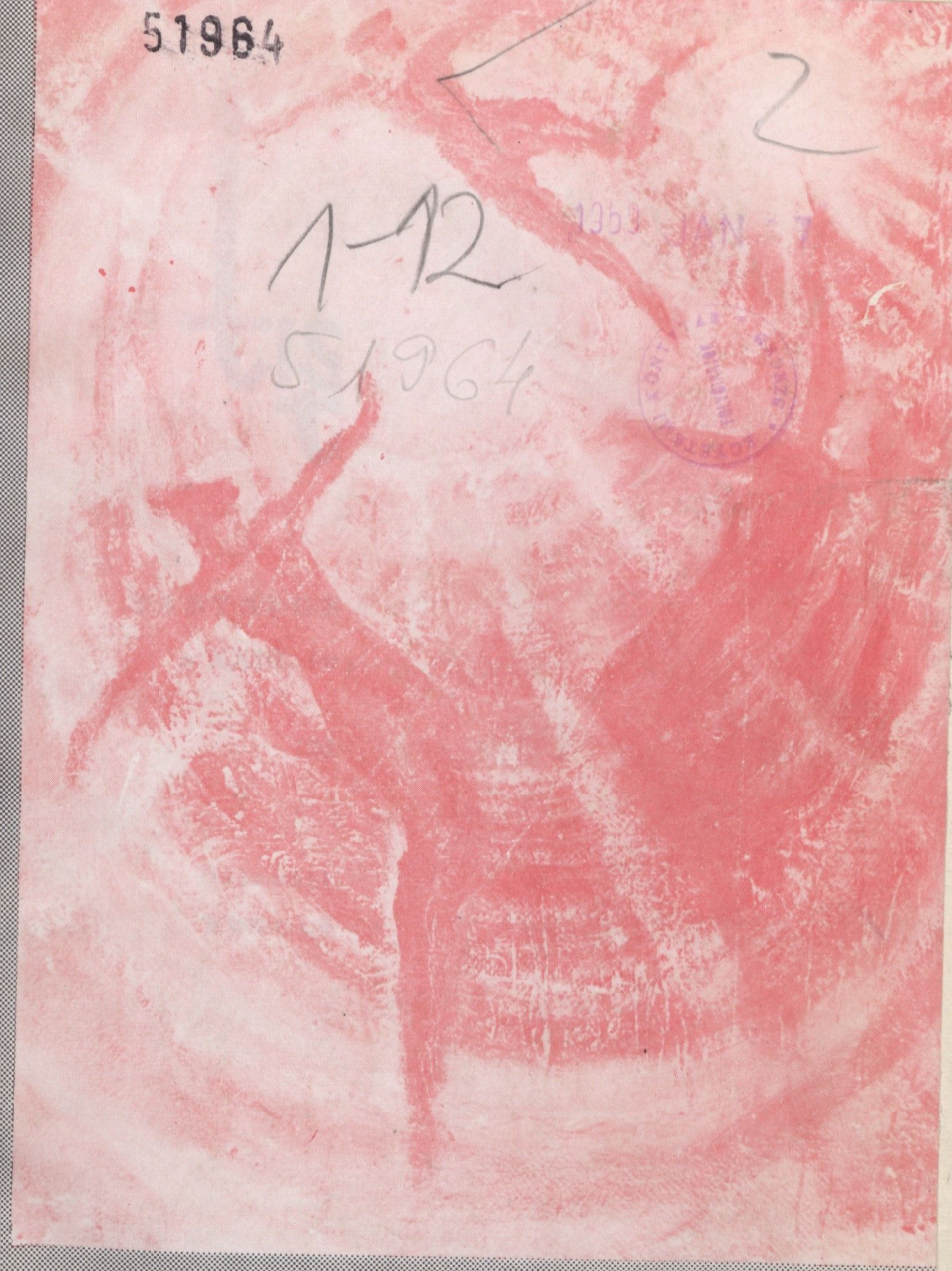
51964

← 2

1-12

1969 JAN 7

51964

DINNYES F.: CSILLAGTŰZ

Magyar Képzőművészeti Kiállítás

tiszatáj

1

XXIII. ÉVE.
1969. JANUÁR

Az olvasót ritkán érdekli a kritikus személye, jobbik eset, ha az írása igen. Mit mondjak hát magamról?

Makón születtem, harminckett éves múltam nemrégiben. Olvasni mindig szenvedélyesen szerettem, s a bizonyítványok szerint jól megtanultam, amit alsó-, közép- és felsőfokon kívántak. Tizedik éve tanítok, 1961 óta a Ságvári Gimnáziumban, Szegeden. Tanár vagyok, nem kritikus és nem irodalomtörténész, az másféle rang, másféle pálya. Ritkán és keveset írok, a barátaim biztattak rá, meg a természetem kényszerít néha. Akik ismernek, tudják, hogy szeretek vitatkozni. Lehet, hogy hiba, lehet, hogy erény: írásaiban a vitatkozó olvasót akarom megszólaltatni, mert az irodalom közös ügyünk: íróké és olvasóké.

KARDOS JÓZSEF

MÚLT ÉVI SZÁMAINKBAN SZEREPELTEK

Alác István — Akác László — Almási Gyula Béla — Andrassy Antal — Andrassy Lajos — Antalffy György — Arató Károly — Ágh István — Balla László — Baranyi Ferenc — Barath Lajos — Babi Tibor — Barany László — Bárdos Pál — Bede Anna — Benkő Akos — Bernáth Árpád — Bécs Ernő — Bihari Sándor — Bor Ambrus — Borbély Sándor — Bozóky Mária — Botond Ágnes — Botyánszky Pál — Buday György — Buday Lajos — Csanda Sándor — Csaplár Ferenc — Csáky József — Cserai Pál — Cseres Tibor — Csernák Árpád — Csetri Lajos — Csiki László — Csohány Kálmán — Csoór István — Cukás István — Csúri László — Czinke Ferenc — Demény Ottó — Dér Endre — Dér István — Dinnyés Ferenc — Dorogi Imre — Dömötör János — Drahos István — Erdélyi József — Erdélyi Mihály — Eörsi István — Ezüst György — Egető János — Farkas Árpád — Farkas István — Farkas József — Fábry Zoltán — D. Fehér Zsuzsa — Fenákel Judit — Fenyő József — Fenyvesi István — Féja Géza — Filadelfi Mihály — Földvári László — Fügedi Elek — Gaál Endre — Gaburek Károly — Gazdabusztai Gyula — Gádorosi Vass István — Gál Farkas — Gál Sándor —

Tisza
tájSZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Információs Központ

XXIII. évfolyam, 1. szám. 1969. január

TARTALOM

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

Félszázada halt meg Ady Endre

FÁBRY ZOLTÁN: „Újból-élő ... makacs halott”	3
Mai költők — Ady Endréről:	
BENJÁMIN LÁSZLÓ	7
GARAI GÁBOR	9
PILINSZKY JÁNOS	11
SIMON ISTVÁN	11
WEÓRES SÁNDOR	14
V. E.: Beszélgetés Adyról Hajnal Jenővel	16
KÁRÁSZ JÓZSEF: Ady nyomában (Útjegyzetek)	18
SZEPESI ATTILA: Versek	23
POLNER ZOLTÁN: Teremtés (vers)	24
LADÁNYI MIHÁLY: Nézlek (vers)	25
MOCSÁR GÁBOR: Eltűnt nyomtalanul (rádiódrama)	26
KISS JÁNOS: Ifjúság, ifjúság (vers)	41
GYURKOVICS TIBOR: Vidéki cirkusz (vers)	42
SIMONYI IMRE: Nonsens (vers)	42

Forrás

BITSEY ANDRÁS: Álmok (elbeszélés)	43
KÖRMENDY ZSUZSA: Versek	46
MOLNÁR IMRE: Ifjúságom emlékműve (vers)	46

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA: Tisza (XXI. rész)	47
LÉVAY ENDRE: Féléves a Magyar Hírlap	50

KILÁTÓ

Mai szovjet költők versei

J. JEVTUSENKO: Versek	52
ROZSGYESZTVENSZKIJ: Versek	54
SZ. VOZNYESZENSZKIJ: Versek	56
JAKÓCS DÁNIEL: A marxista esztétika néhány alapvető kérdése Kagan „Előadások a marxista—leninista esztétikából” c. munkája tükrében	58

MŰVÉSZET

LELKES ISTVÁN: Gondolatok az antibes-i Grimaldi Múzeumban	60
AKÁCS LÁSZLÓ: Premier pénteken	63
<i>Művészek a Tisza partján</i>	
KULKA ESZTER: Fontos Sándor	66
SZELESI ZOLTÁN: A Vágh-Weinmann festőcsalád Szegeden	67

TANULMÁNY

KARDOS JÓZSEF: Az elidegenedés szatírája	69
--	----

KRITIKA

Próza

BENKŐ ÁKOS: Mészöly Miklós: Saulus	76
MARI GYÖRGY: Goda Gábor: Vallomások regénye — De profundis	77
PAPP ZOLTÁN: Csurka István: A ló is ember	78
BÁRÁNY LÁSZLÓ: Bertha Bulcsú: A nyár utolsó napja	79
MAJOROS JÓZSEF: Mensáros László: Bőjti szél	80

Vers

SIPKA SÁNDOR: Vásárhelyi Pákozdy Ferenc: Esthajnal	81
RÓNAY LÁSZLÓ: Bodosi György: Kő, kerék, víz	82
LOVRITY ENDRE: Ratkó József: Fegyvertelenül	83
RIGÓ BÉLA: Kerényi Grácia: Azonosulások	84
SIMON ZOÁRD: Szerb György: Ének a folyón	84

Tanulmány

HEGEDŰS ANDRÁS: Fenyő István: Két évtized	85
---	----

Könyvespolc

SZABÓ FERENC: Szemmértékkel	86
KISS GYULA: Karinthy Ferenc: Szellemidézés	87
MEIXNER BÉLA: Hámori Ottó: Ráktérítő	88

Mi van a fiókban? Két flekk Kárász Józseffel	89
--	----

KRÓNIKA

ILLUSZTRÁCIÓK

DINNYÉS FERENC (Első címlap, Műmelléklet III., IV.);
FONTOS SÁNDOR (Műmelléklet I., II.); MIKLÓS ISTVÁN
(22., 51.).

T I S Z A T Á J

Irodalmi és kulturális folyóirat

Megjelenik havonként

A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: **ANDBÁSSY LAJOS**

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj Szeged, Sajtónáz. Telefon: 12-330. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon 13-116, 13-500. Postafiók 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 6 forint. Előfizetési díja: negyedévre 18, fél évre 36, egy évre 72 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest V., József nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfizetések a 61 260, közületi előfizetések a 61 066 csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Indexszám 25 916. — Szegedi Nyomda

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

FÉLSZÁZADA HALT MEG ADY ENDRE

ADY ENDRE HALÁLÁNAK 50. ÉVFORDULÓJÁRA EMLÉKEZÜNK FOLYÓ-IRATUNKNAK EBBEN A SZÁMÁBAN. A MAGYAR KÖLTÉSZET NAGY MEG-ÚJÍTÓJÁNAK ÉS FORRADALMÁRÁNAK EMLÉKÉT MAI MAGYAR ÍRÓK IDE-ZIK NYILATKOZATAIKBAN. EZEKET A MAGNETOFONOS NYILATKOZATO-KAT VEZÉR ERZSÉBET ÉS TÓBIÁS ÁRON KÉSZÍTETTÉK. AZ IRODALMI DO-KUMENTUMGYŰJTÉSNEK MINDKETTEN KITŰNŐ MESTEREI, ŐK TETTÉK NÉPSZERŰVÉ ÉS KÖZHASZNÓVÁ EZT A „MÓDSZERT”.

AZ ADYRÓL SZÓLÓ NYILATKOZATOK A PETŐFI IRODALMI MŰZEUM DOKUMENTUMANYAGÁBÓL VALÓK, A TELJES GYŰJTEMÉNYT A NÉPMŰVE-LÉSI PROPAGANDAIRODA ADJA KI IFJÚ SZÍVEKBEN ÉLEK CÍMMEL. REMÉL-JÜK, HOGY HAMAROSAN MEGJELENIK.

FÁBRY ZOLTÁN

„ÚJBÓL-ÉLŐ... MAKACS HALOTT”

1. HOGYAN LÁTJA MA ADY JELENTŐSÉGÉT, HATÁSÁT A MAI OLVASÓRA ÉS A MAI IRODALOMRA?

Ha hihetünk a magyarországi híreknek, Adyra rossz napok virradtak: mostoha gyermek lett, aki egy fél évszázad előtt szinte egyeduralkodó volt. E tényre akkor riadtam fel igazában, amikor évekkkel ezelőtt az *Élet és Irodalom*-ban ezt olvastam:

„azok a fiatalok, akik már értik és szeretik József Attilát, ahogy apáink szerették Petőfit, meg fogják érteni a mi bonyolultabb műveinket”.

Ami itt felfigyeltet, az — Ady átugrása, mellőzése. E gondolatsorban Ady már nincs sehol. A Petőfi—Ady—József Attila vonulat legfontosabb — központi — pillére nem tartóoszlop többé, de magányos szikla!

Ady eltűnt, és az lett, akit és amit féltő bizakodással megjósolt: *mag hó alatt*. De hó alatt, de tél alatt ott a hite, jövője:

*Hős emberségem váraokoz,
Szép álmokat aludj, lefénylett
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az élet
S föltámadások örök Rendje.*

Aki így hisz — „*rendeltetés hitével*” — az lebirhatatlan és megtagadhatatlan.

A nagyok, a zsenik sorsa: bűvőpatak-sors. El-eltűnnek és újra jelen vannak, és mindig hömpölygőbben, növekvőben! Emlékezzünk: a 19. századi Goethe-évfordulók apropóján német diákok arról vitatkoztak: érdemes-e még Goethét ünnepelni? Egy angol hang nem kevesebbet kürtölt világgá, minthogy korunk elemésztette Goethét. És a százéves halálforduló után újra egy világ ünnepelte Goethét.

A mű az olvasót is tükrözi. Nemcsak a költő ítél önmaga fölött, de az olvasó is. A mű sorsát az író és olvasó találkozása, kölcsönhatása határozza meg. És a döntő szó nem mindig az olvasót illeti. Jusson eszünkbe Lichtenberg aforizmája: „A művek tük-
rök: ha egy majom néz beléjük, nem tekinthet rá vissza egy apostol.”

Ady, aki „szent lázadások s ifjú hitek örökös ura” akart maradni, tudatosan jegyezte el magát ifjú szíveknek, „s mindig tovább”. Nem Adynak kell bizonyítani, de az ifjúságnak!

2. ELEVEN HATÓERŐ-E IRODALMUNKBAN, ALAKULÓ TÁRSADALMUNKBAN ADY ÉLETMŰVE?

Bármily furcsán hangzik, de — zsenipotenciájának megfelelően — a magyarság nem élt Adyval. Háromszor tagadta meg: életében, halálában és utókorában. Életében, amikor nem követte, amikor „tábor” maradt „gögben, egyedül”. Halála után, amikor az ellenforradalomban nem akkumulálta életét forradalmi erővé, annyira, hogy volt idő, amikor az ellenforradalom próbálta kisajátítani. És utókorában, amikor sem a Hitler-háború alatt, sem a jelenben nem avatta és adaptálja háborúellenes ható tényezővé: a magyar béketudat világkövetévé.

Irtó magányosságban lett önszemélyében „a” forradalom, majd a világháborúban „a” magyar békevágy megtestesítője és bizonyítója. Ady rohant a forradalomba, de e rohanás — korában — ott vert a legkevesebb visszhangot, ahová címezve volt: a proletariátusban. Háborús kiállása süket strázsálás volt, és az maradt a második világháborúban is, amikor nem használták ki aktív tényezőként sem háborúellenességét, sem németellenességét.

Igy aztán nem csoda, ha mindaz, amit Ady előre élt és előre félt, felfokozottan igazolódott Kurzus-Magyarországon és a Hitler-háborúban, hogy majdan még fokozottabban igaz legyen a harmadik világháborúban. Az ember embertelenségi viszonylata már szinte megállíthatatlan folyamatosság. És Ady emberségfegyverét mégis elejtik és feledik.

Tisza István, mint „kan Báthory Erzsébet”, Ady korában túlzás volt, amit maga Ady megrendültsége is bizonyít Tisza halálakor. És mégis realitás lett — Horthy-Magyarországon. A kan Báthory Erzsébetek, a feudalizmus és dzsentrizmus szadistái, a prónayak, ostenburgok és héjjasok, a salm és pálfy grófok, a síófoki, orgoványi és Britanniás gyilkosok, majd az újvidéki „hidegnapok” és a Szálasi-prominensek csak később jöttek, hogy visszamenően is igazolják Adyt.

Képzelnék el, mi lett volna azzal a költővel, aki Horthyról, Gömbösről azt merte volna írni, hogy Kan-Báthory Erzsébet?! József Attila és Radnóti sokkal kisebb deliktumokért kerültek törvény elé.

Es a második világháború — amikor tényleg „sose volt kisebb az ember” — mennyire túlfokozta még Ady retteneteit is! Radnóti már „oly korban élt”, amikor „a költő bokáig csúszós vérben áll már s minden énekében utolsót énekel”.

És épp most, amikor már vértanú-költők is bizonyítják, hogy még mindig „oly korban” élünk, „amikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra”, mellőzhetjük-e azt az Adyt, aki bronzkeményen áll igazában, mint „ember az embertelenségben”?!?

3. HA NEM HATÓERŐ, MI LEHET ANNAK OKA?

Épp e napokban lehattunk tanúi egy vitának, mely a vátesz-költő, a küldetés-költő körül forog. E vita szerint ma már nem tűz kell a költészetben, hanem szerzőszám, nem hit, hanem tudás, nem próféták kellene, de szakemberek! Ha kissé jobban odafigyelünk, e próféta-fanyalgás és tagadás valójában az Ady-fenomén címére van adressálva, hisz Ady tudatosan és vállaltan prófétikus költő. És ez — a prófétai attitűd — nem elavult bibliai szöveg, ótestamentumi magatartás. Radnóti a második világháborúban élő és ható erőként sugallta: „Próféták és költők d ü h e oly rokon, étek a népnek s innivaló.”

A költészet: kinyilatkoztatás. Ady „kiáltó”-nak tudta és mondta magát. Örnek. És a költészet egy embertelen világban ugyan mi más lehet, mint — *örszerez*?! A költészet: *örszerez*. Éberség, felrázás, riasztás, veszélytudatosítás. Aki ezt a szerepet időszertülenné avatja, magát a költészetet tagadja: a küldöttet és a küldetést, a magyar poéta faj e főismérvét.

Mert kellene ma is, ahogy mindig kellett, az „*ezerszer Messiások*”. Oh, mennyi példa szerte a világon, és mennyi tagadás — vállalás helyett! Még jól emlékszem: Márai Sándor egyszer „tébolyodottságba” marasztalta el Carl von Ossietzkyt, és van-e ma igazoltabb vád, tanúság és ember, mint épp ez a Nobel-díjas Hitler-áldozat?!

Adyt nem temetni, nem kisebbiteni kell, de feltámasztani, felnagyítani, hogy haszon, éljen, használjon, segítsen. Ady még ma is megváltatlan, megvívatlan. Az érte való harc folyamatos aktualitás, de épp ez bizonyítja, hogy „*örök virágzás*” a sorsa: „*Szent, mint szent sír, s mint koporsó kemény, De virágzás, de Élet és örök.*”

4. MELYEK AZOK A VONÁSAI ADY ÉLETMŰVENEK, AMELYEK MA IS AKTUÁLISAK ÉS MIT LÁT BELŐLE ELAVULTNAK?

Az előbb kétszeresen is kihangsúlyoztuk, hogy a költészet korunkban — és minden időben — őrszerep! Az „*Őrzők vigyázatok a strázsán*” — kiáltás: a háború és embertelenség ellen kiálló Ady legkövetkezetesebb magatartása. Mindig őr volt, és a háború e szerepét csak felfokozta és világgá bizonyította.

Ady háborús költészete nem véletlenül lett a magyar és a világirodalom egyik csúcspontja. Világos, hogy ezt az Adyt kell az előtérbe állítani, ezt vállalni és továbbadni. Az Ady-maximum: az Ady-mérték, és minden, ami erről lehámlik, minimum, elavult.

Ady a háborúk, az embertelenségek egyik legnagyobb magyar ellenszere: kinyilatkoztatott ember az embertelenségben. És ez a kinyilatkoztatás — mert töltete örök — aktuális marad, amíg a földön embertelenség születte háborúk lesznek, embertelenségek, melyek kiprovokálják az emberséget, a történelem erkölcsi realizmusát.

Ady minden dühe és elkeseredése azon „*sírkjukban is megátkozott gazok*” ellen irányult, akik az emberségre hozták és hozzák „*Gyógyítónak a Háborút, a Rémet*”. És az első világháborúnak e nagy magyar tanulsága a második világháború után és a harmadik előtt már világméretben érvényes: a tegnapiál mennyivel tudatosabb gazok és mennyivel hidegebb gyilkosok dolgoznak szerte a világon. Csupa gyilkos és mindenütt halál! Robert Kennedy halála: mindennél természetesebb és logikusabb korjelenség. Az ember szinte várja a következő áldozatot. Revolvergolyó, tör és mérge, tank és gáz, napalm és bacilusok készítik elő a talajt az eddig és így sose voltak: az atombombának.

Az ember azt hihetné, hogy amikor két világháború után immár oly nyilvánvaló a háborúellenesség primátusa és a béketudatosítás muszája — egy Ady-formátumú költő másodvirágzását éli. És az ellenkezője az igaz: feledik, feledtetik. Miért? A felelet egyetlen szó: a *közöny*. Maguk az emberek a béke legnagyobb hátráltatói, ellenségei. Az emberek feledni akarnak: jaj, egy szót se a háborúról! És ez a bűnös közöny szakítja meg Ady humánus szerepének folyamatosságát, mert ez a közöny nem más, mint emberségszabotálás, humánumszigetelés.

És a háború és a béke perében ki, mi nélkülözhetné az Élet szent és tudatos hívójét, szerelmesét, Adyt?! Őt kell hallgatni, követni, mert az Élet „*nem azért adott anynyi szépet, Hogy átvádoljanak rajta Véres s ostoba fenéségek*”. Itt és így teljesedik ki Ady költészete öröksége: „*Amit adtam örökség s nem divat.*”

Az öröklők felelőssége az örökhatyóknál is nagyobb!

5. MI AZ OKA ANNAK, HOGY ADYVAL OLYAN NEHÉZ BETÖRNI A VILÁGIRODALOMBA?

Jelentsük ki axiómaként: *a vers lefordíthatatlan*. És az Ady-vers kétszeresen az, mert eldöntően mélyen magyarságában gyökerezik.

A költészet önteremtés, és a szavak e legsajátosabb szülés eredményei. A vers nem utolsósorban a szó mágiája, belőle bomlik ki a titok. A költő szóteremtő, névadó. A költészet a tartalmi és formai egyezés kristályja. És ezt a kristályt, melyet nyelv terem, nehéz megbontani: törekeny és merev. Idegen tolmácsolásban ízeire bontva, és így már más összetételben állhat csak össze újra.

Hogy mi az akadályos Ady világirodalmi betörésének, azt tavaly a jugoszláviai *Híd*-ban — „*Ismeretlen Ady*” című írásomban — próbáltam megmagyarázni. Engedje meg, hogy új fogalmazás helyett ezt a részletet olvassam fel:

„A magyar világmondanivaló, a magyar világalék nagyrészt költőiben él és — rejtőzik. A magyar hozzájárulás ezzel eleve süketiségre, visszhangtalanságra van ítélve. Természetszerűen. A vers: lefordíthatatlan. Hiába minden jóakarát, tehetség, sőt konzencialitás: a vers tolmácsolásban súlyából, zamatjából veszítve, megmáslul. És ha egy nemzet, egy nép lényege költőiben él, akkor ez a lényeg — kifelé — negatívummá szűrül, pótszeres mondanivalóvá torzul. A költő a legmagasabb rendű magyar önkifejezés és kiteljesedés: *»Az istenség szent levele«*. Petőfi meglátása testamentumos elkötelezettség.

A magyar poétafej. *»Poétább faj nem élt soha«*: amikor Ady az igazat kimondja, akkor ez az értékelés máris kivédhetetlen tragédiává nehezült. *»Hamupipőke a magyar kín«*: Adynál pontosabban és illetékesebben senki sem határozhatta meg a magyarság történelmi süketnémaságát. Ha Adyt le lehetne valójában fordítani, a magyarság világmondanivalója adaléknál több lenne: emberségpróbát kiállt világkinyilatkoztatás. De Ady mint költő, elsősorban magyar. A kettőt — magyarság és költészet — maradéktalanul ő egyenlíti. És ez az egyenlítés — lefordíthatatlan.

Ady Endre a magyarság legpontosabb eredője és összegezője. És mit tud róla a világ? Mit tudhat, amikor mindenki másnál tolmácsolhatatlanabb. Kallódó, eleve elveszett kincs, amit csak az az idegen érezhet, aki magyarul is olvashatja Adyt. És ha olvasom, hogy Leonyid Martinov, az afrikai és ázsiai írók taskenti konferenciáján L. N. Tolsztoj műveinek teljes kiadását és Ady Endre verseinek orosz kiadását tartja az elmúlt év legnagyobb kulturális eseményének, akkor tudom, hogy ez a maximális megérzés sem láthatta meg az igazi Adyt, hogy csupán a szovjet író jó füle érezte ki az idegen anyagon át Ady zsenijét. A magyar szó Ady-zenéjétől elütve, szómágiájától megfosztva, a legjobb fordítás is csak jelezni tudja a lényegét.

Ady a humánumban kiteljesedett magyarság. Pontosabban: a magyarságban kiért humánus. És ez a vonatkozás lefordíthatatlan. Nem csoda, ha Adyt a világ nem ismeri. De ismeri-e a magyarság? Mindenki a maga módján mondja és vallja, a maga válogatásában, a maga gyönyörűségére vagy igazolására, de az egész Adyt, igazát: kiteljesedését, záró fejezetét, embersége háborús próbáját és példáját kevesen ismerik, értékelik és vállalják. »A halottak élén« Adyja — az ember az embertelenségben, Ady egész megrendítő háborús költészete: parlagon heverő kincs, mellyel népe könnyelműn, jóvátehetetlenül, bűnösen gazdálkodott.» — Mit csodálkozunk akkor a világon?!

6. HOGYAN LÁTJA ÖN ADY VILÁGIRODALMI HELYÉT?

Azt hiszem, az előbbieken már megadtam a feleletet.

7. HOGYAN LÁTJA ADY JELENTŐSÉGÉT A MAGYAR LÍRA FEJLŐDÉSÉBEN?

E kérdésre — félek — csak tudott dolgokat ismételhetnék. Elégedjünk meg ennyivel: Ady tényleg újat hozott és újat jelentett a magyar irodalomban: történelmet, változást. Az „Új versek”-cím és a dévényi betörés gesztusa egymásba és egymásból folytak.

Ady volt a más, a több, a lényeg. Tényleg az, amit a magyar poéta-faj követel: *történelemformáló erő*, maga is történelem. Ahol és amikor Ady nincs jelen, ott magától adódik a magyar negatívum. József Attila törvénné avatta az Ady-verset. Ahol ez hiányzik, ott törvénytelenység van.

A szlovákiai magyarság nevében beszélek, beszélhetek Adyról. Joggal. Amikor Magyarországon megszakadt a progresszivitás, mi részben itt biztosítottuk folyamatoságát, és így nem csoda, ha mi ma is Ady hűségesei vagyunk. Hogy ez máig érőn mit jelent, azt e tavasszal „A magyar kisebbség nyomorúsága és nagysága” című ismert cikkemben igyekeztem tudatosítani. A kicsengés Adyval és Adyért szólt:

„Volt egy hagyományunk, az egyetlen teljes magyar örökség, amit óvón és dédelgetően hoztunk át magunkkal: *Ady Endre!* Indítónk volt ő és megtartónk lett, folyamatoságunk és mértékünk. Az az Ady, kit a 38-as kassai antifasiszta nagygyűlésen idéztem magyarok és nem magyarok elé, aki legelőször és legmaradandóbban »szóltotta Közép-Európa népeit demokratikus hittevésre«. Új, változott helyzetünkben mi, Ady elkötelezettjei lettünk és lehetünk magyar jakobinizmusának legigazibb hűségesei, továbbvivői és valósítói.

Ady volt az összekötő magyar üzenet, a zálog, mely mottóként eligazító iránytűnk volt és maradt. Az »ember az embertelenségben« erkölcsi parancsa kiirthatatlanul belénk vésődött, mert nem a fellegekből szólt, de magyarként és magyarokhoz szölon hirdette a humánus tántoríthatatlanságát, mentő szerepét. Az etnikum és etikum ötvözete megváltó útmutatást eredményezhetett:

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.*

Csoda-e, ha ez az Ady-vers lett jeligénk és — megtartónk?! A gerincbe nem ropant szlovákiai magyarságnak ez, ennyi a reális vox humanája, történelmi és egyben erkölcsi igazolása. Egymástól elválaszthatatlanul nem lehetek ékes magyar emberség nélkül, és nem lehetek a humánus embere magyarságom vállalása, nyelvem hűsége nélkül. Az etnikum etikum is. És csak együtt: pozitív valóság.

Csak, aki magyarként megmarad az űzöttségben, maradhat meg emberként az embertelenségben is. Az egyiket nem áldozhatja fel a másik kisebbsítése nélkül. Magyarnak megmaradni az űzött magyarságban nehéz. De épp e nehéz hűségpróba ajánlkozott meg minket a többllel. Emberséggel magyarságot veszteni maga a lehetet-

lenség. A többlet nagyszerűsége, a nagyság foka ezt többé nem engedi meg. Az etikum eredményesen hat vissza az etnikumra!"

Ennyi az egész. Egymillió magyar sárga üzeni az odaáti tizenegynek: maradjon meg velünk Ady-hűségében, Ady-igazában, mert ez és ennyi az emberiség magyar világmondani-
valója. Ady volt és marad az „ember az embertelenségben”. És ehhez kell igazodnia mindennek és mindenkinek!

BENJÁMIN LÁSZLÓ:

Azt hiszem, hogy Ady jelentősége — az egész 700 éves magyar irodalomra és költészetre gondolok — sokkal nagyobb, mint amekkora a hatása, akár a mai olvasóra, akár a mai irodalomra. Ady közvetlen hatásáról alig beszélhetünk, sem a kortárs irodalomban, sem az őt követő nemzedékekben. Tudniillik bármennyire egyszerű volt is minden nagy költő vagy nagy író, olyan egyszerű jelenség mégsem volt több a magyar költészetben, mint Ady. Ő olyan különös keveréke a kornak magának, a művészi hatásoknak, a társadalmi hatásoknak, s mindaz ami abból Ady és Ady költészete lett, annyira egyedülálló, azt hiszem nemcsak a magyar költészetben, hanem általában az egész kortárs költészetben és a szimbolizmusban is, gondolom, ami tényleg csak azt eredményezhette, hogy — arról nem is beszélek, hogy egyenrangú — jelentős követője sem lehetett.

Legfeljebb a költői magatartása az, ami hatóerő maradt, még azoknak a költészetében is, akik meglehetősen eltávolodtak tőle eszközökben és hangban. Éppen a magatartásban vállalták az ő folytatását. Például József Attila vagy Illyés. Valamennyien a magyar sorskérdésekbe akartak beleszólni, közvetlenül, költői eszközökkel. Persze, az a magatartás, amit Ady úgy fejezett ki, hogy „Soha-soha hites Vágyban, Soha-soha vetett ágyban” — ez a megszakítatlan őrség a strázsán valóban csak József Attilánál volt elég erős, nála sem olyan mértékben, mint Adynál. Persze ez nem csak József Attilán múlott, hanem már a koron is. Azért az a század eleji nagyon gyatra és nagyon furcsa liberalizmus közrejátszott abban, hogy Ady tényleg ebben az örök harcos állapotban lehetett. Mert akkor még az ő ellenfelei nem gondoltak arra, hogy meg is lehet fojtani valakit. Ők még akkor csak azt gondolták, hogy útni kell, gyalázní kell, de még a megfojtásra nem gondoltak. Ez későbbi vívmány már. Ugye? Hát mikor arról beszéltem, hogy mennyi mindenből tevődött össze Ady, erre is gondoltam, hogy megvolt a lehetősége a harcot megharcolni, és megvolt a lehetősége arra, hogy Tiszát „Úrnak, magyarnak egyként rongyrukk” nevezze.

Egyebek közt ez Adynak a jelentősége a maga korában, mert a Nyugat Ady nélkül, egy nagyon is szűk körű esztétikai forradalom volt. A politikai forradalmat, a társadalmi forradalmat egyedül Ady jelentette benne. Legfeljebb még nála jóval halkabban és nem olyan titáni erővel Juhász Gyulát mondhatnám és prózában Móriczot, bár Móricz sem volt az, ami Ady. Móricz is egy katona volt abból a seregből, ahol Ady kiemelkedő és óriási vezér volt. Na most végeredményben az Ady-magatartás. Az Ady-magatartás azért tovább élt, nem olyan módon, ahogyan Adynál, ebben azt hiszem a kor, az őt követő kor is ludas azért, mert egyszerűen nem volt lehetőség és mód rá, úgy fellépni, ahogy Ady fölléphetett. Mert voltak itt később is, akik azért azt a politikai harcot, amit Ady megvívott, maguk is csinálták. Most költőkre gondolok, akik költői eszközökkel próbálták ezt. Volt egy kis sereg itt a két háború közt is Magyarországon, de nem Adyk. Nem is volt mód rá, hogy Adyk legyenek.

Adytól és is csak a magatartás példáját kaptam. Amikor én verselni kezdtem, akkor Ady hangján nem lehetett megszólalni, csak egy bizonyos fajta magatartást vettem hát át tőle és az igényt, hogy azt, ami valahol a 18. század végén elkezdődött, mondjuk Csokonainál, azt a költői, politikai harcoságot, ami aztán Petőfiben, majd Adyban csúszosodott ki, hát ezt a magam szerény képességei szerint csináljam. Természetesen már sokkal erősebben József Attila, mint Ady hatása alatt. Nem úgy van az, hogy az ember egész életében ugyanazokat, és egyformán érzi magához közel. Én nagyon szeretem Aranyt és nagyon nagyra becsülöm, Ady is nagyon nagyra becsülte. Neki muszáj volt szembefordulni vele, mert az egyik történelmi és irodalomtörténeti hivatása volt, hogy a kanonizált Aranyt ledöntse trónjáról. De vannak élethelyzetek, amikor hirtelen közelebb kerül egy költő az emberhez, aztán vannak más körülmények, amikor eltávolodik újra. Adyval gyerek koromban, olyan 15—16 éves koromban találkoztam először. Még akkor nem volt teljes Ady-kiadás, csak úgy kölcsönkönyvtárból a régi kiadású könyveit olvastam. Mégcsak nem is a legjobb könyvével

kezdem. A *menekülő élet* volt az első Ady-könyv, amit olvastam. Nekem, aki gyerek koromtól Petőfin nevelkedtem, nagyon nagy szenzációt jelentett Ady, de azért akkor is távol állt tőlem. Ady szimbolizmusa, mítoszteremtése tőlem távol állt valóban, kezdettől fogva. Hozzám inkább a Petőfi, Arany, Illyés egyszerűbb, közvetlenebb nyelve, szerkesztési módja, logikája állt közel. És József Attiláé természetesen, úgyhogy ilyen formán én tényleg nem érzem magam ebből a szempontból Ady adósának. Megmondom őszintén, Adayval úgy voltam, hogy amikor tragikus helyzetben éreztem magam, a háború alatt, az ötvenes években, akkor újra meg újra hozzá fordultam. De mindig hiányoltam is nála azt, amit például mindenki másban megtaláltam, az oldottabb verseket, szóval az oldottabb, harmonikusabb oldalát. Egy kicsit csinálta is a szerepet magának, az átkozott költőt, tudja, ez az érzésem róla. Amikor közelemben éreztem, akkor viszont éppen a tragikusságával került közel hozzám. Szóval nagyon a magaménak éreztem a háború alatt és az 56 körüli időkben. Fiatalságomat leszámítva, mikor végigolvastam mindent, amit találtam, felnőtt koromban ez a két időszak volt az, amikor én magam közel kerültem hozzá.

Hogy hogyan lehetne jobban megszerettetni a mai ifjúsággal? Hát nézze, az természetes folyamat, hogy bármilyen nagy költőről van szó, és bármennyire zászló volt is a maga idejében és a maga nemzedékének, az a nagy, roppant erős hatás, ami Adyé volt, az kopik az idők változásával, és hogy a zászló már nem zászló. De itt nemcsak erről a természetes kopásról van szó, ebben ahogy céloztam is rá Petőfiről szóló cikkemben, azt hiszem, hogy nagyon sok bűne van az iskolának, és hát magának ennek a 20 éves folyamatnak, ami bizony nagyon sokszor kompromittálta mindazt, ami forradalmiság volt. Révai vulgarizált és leszűkített. Most mire ez lekerült a diákokhoz, mi is lett belőle? Utaltam rá, hogy egy ilyen mintaelemzést hallottam a rádióban egyszer. S megdöbbentő volt számomra, hogy teljesen áthangolták az Ady-verset, A havasok és Riviérát annak a kornak a politikai szólamaire. Úgyhogy mire ez kielemeződött, addigra a legközönségesebb, aznapi újságokban olvasható szólások jöttek ki Ady Endréről. Egyszerűen elriaszították tőle a gyerekeket, mert csináltak belőle egy rákosista, révaista napi politikust. A költői értékek teljesen elsikkadtak. Azért Ady nem csak politikus volt, azonkívül még valami más is volt. Így aztán sikerült, legalábbis 57-ig az iskolában tönkretenni Adyt. Nem tudom, egyébként most mit csinálnak vele, jobb-e a helyzet? De addig a fiatalokat teljesen elriaszították tőle, egyébként ez nem csak Adyra vonatkozik, hanem József Attilára, Petőfire is. Az utódoknak, különösképpen azoknak az utódoknak, akik valóban egészen testközelségben érzik, volna az a dolguk, hogy helyreállítsák a valóságos képet, a bonyolult képet és a teljes képet Adyról, mint ahogy folynak most kísérletek, hogy a Petőfi-kép részben elanekedt¹⁹⁷⁰bb, részben pedig szintén vulgarizált figurájának helyébe tegyék ennek az egyszerűségében is nagyon bonyolult embernek, költőnek a valóságos alakját. Adynál még inkább ez a helyzet.

Az Ady-kérdés számomra nagyon érdekes volt. Megjelent egy magyar antológia olaszul, egy 20. századi magyar antológia. De Micheli csinálta. Amikor itt járt, érdek-lődünk, hogy hogyan fogadták. Azt mondta, hogy Adyt meglehetősen tartózkodóan, magyar D'Annunzionak nevezték. Ezt én úgy értettem, hogy mint D'Annunziót, szecessziósnak, kicsit megjátszottnak tartják.

Na most már kérdés az, hogy mit lehet Adyból, hogyan lehet Adyt, a jelentős Adyt elfogadtatni, vagy akár megismertetni a külföldiekkel? És itt megint visszatérek arra, hogyan lett itt Magyarországon Ady. Én nem tudom, hogy azt a tényleg sajátágosan magyar és egyszeri képződményt, ami Ady volt, hogyan lehet azt egyszerűt visszaadni idegen nyelveken, történelmi ismeretek nélkül. Másrészt pedig egyszerűen érdekessé tenni. Most az érdekességet nem rossz értelemben, hanem jó értelemben, nem a Veres Péter-i érdekesség értelmében értem, hanem úgy, hogy érdekli-e az embereket egyáltalán. Azt gondolom, hogy még itt Keleten is, csak az a szűk kör tudja, hogy itt miről van szó, amelyiknek valami kapcsolata volt, valamilyen szellemi-történelmi kapcsolata volt a monarchiával és Magyarországgal.

Az utolsó kérdésre nagyon nehéz felelnem két okból. Az egyik ok az, hogy amit a világirodalomból és a kor világirodalmából ismerek, különösen a költészetéből, az elég esetleges, mert az csak annyi, amit fordításból ismerek. A másik az, hogy az összemérések szintén nagyon esetlegesek. Én csak azt tudom mondani, hogy Ady kétségkívül a magyar költészetnek egyik nagy csúcsa, tényleg olyan, amilyen 4—5 ha van a magyar költészetben. Lehet, hogy a századnak legnagyobb költője, nem mernék határozottan lenni. Nézze, egyszer vitatkoztunk, régen, nagyon régen barátaimmal, hogy ki volt a legnagyobb magyar költő. Csodálatosképpen én akkor Vörösmartyra esküdtem, a másik Petőfire és a harmadik Aranyra. Aztán megállapítottuk, hogy ha nem akarjuk veredéssel eldönteni, akkor meg kell állapítanunk, hogy mind a három nagyon nagy költő volt, és nem lehet ranglistát állítani. Hozzá tudom venni még Cso-

konait, mert ő nagyon nagy költő volt, szintén nagyon méltatlanul nem olvasottak, sőt alig értékeltnek tartom. És Adyt és József Attilát. Itt meg kell mondanom, hogy annak ellenére, hogy én József Attila követője voltam, és maradtam. Adyt nagyobb költőnek tartom, teljesebb költőnek tartom József Attilánál, annak ellenére, hogy József Attilában vannak olyan vonások, amik Adyból hiányoznak. Pontosan a kedves vonásokra gondolok, amik Adyból hiányoznak.

GARAI GÁBOR:

Különböző kérdések érkeztek hozzám Adyról. Az első úgy szól, hogyan látom ma Ady jelentőségét, hatását a mai olvasóra és a mai irodalomra. A kérdést, azt hiszem, ketté kell választanom. Jelentőségét másképp látom, mint hatását, akár az olvasóra, akár a mai irodalomra. Úgy érzem, hogy jelentősége semmit sem veszített régi erejéből, és biztos vagyok benne, hogy lesz, talán nemsokára lesz reneszánsza, vagy hogy rossz ízü szót használjak: divatja Adynak.

A hatásáról már másképp beszélhetnék. Úgy hiszem, hogy latensen jelen van Ady hatása a mai irodalom igen sok alkotójának a művében, mégpedig elsősorban azoknak a művében, így vagy úgy, akik az irodalom társadalmi elkötelezettségét ma is vállalják, bár ez nem látszik nagyon sikkesnek napjainkban. Tehát a hatása, ha nem is stílus-hatása — ami különben Adynál mindig veszélyes, őt büntetlenül stílusában követni soha nem lehetett — a mélyebb hatása, az elkötelezettségének a hatása, ha talán nem is tömegméretekben, de mégis a mai irodalom legfontosabb, legtöbbször vállalkozó áramlatában jelen van. Az olvasókra tett hatása, megint más probléma. Úgy hiszem, hogy az olvasóknál valóban arról lehet beszélni — teljesen leegyszerűsítve a kérdést —, hogy nincs most éppen divatban. Sokan úgy érzik, hogy az a magas hőfok, amin Ady versei izzanak, mintha távol állna a mai ember rezignáltabb, vagy mondjuk, intellektuálisabb, tündöbb, kritikusabb szemléletétől. Mindamellett ismerek sok olyan embert is, és azt hiszem, hogy nem csak az én ismerőseim körében, hanem országwide sokan vannak, nem csak öregek, nem csak Ady irodalmi emlíőin nevelkedtek, hanem mások is, akik őszintén szeretik és akiket lelkesíteni tud és tűzbe tud hozni, csak talán nem ezek hallatják leginkább a hangjukat.

A második kérdés úgy szól, hogy eleven hatóerő-e irodalmunkban, alakuló társadalmunkban Ady életműve? Az az érzésem, hogy az első kérdésre adott válaszomban már lényegében erre is megfelelttem, legfeljebb még annyit tennék hozzá, ami alakuló társadalmunkat illeti, hogy ebben feltétlenül itt van Ady életműve. Hát azért emlékezünk vissza arra, hogy a felszabadulás után Adynak milyen új kultusza támadt, és ez nem volt mesterséges kultusz, hanem felszabadult öröme annak, hogy az egész Adyt, a teljes Adyt fogadhatjuk magunkba. Igaz, hogy aztán volt egy időszak, amikor túlhangsúlyoztuk a politikus Adyt, és akkor meg a szerelmes vagy a „dekadens”, vagy az istenes Adyt nem tehetjük magunkévá. Talán abban, hogy a köztudatban vagy a közéletben egy kicsit háttérbe szorult, szerepe lehet annak, hogy volt egy időszak, úgy 1956 előtt, amikor József Attila rovására a lobogóknak Petőfi mellett Adyt is lobogtattuk, de közben József Attilát nagyon is egyoldalú kritikával szemléltük. Szinte fellélegzésként hatott az, hogy ismét a teljes József Attilát vallhatjuk magunkénak, és erre vetették rá magukat az emberek.

Úgy szól a következő kérdés, hogy melyek azok a vonásai Ady életművének, amelyek ma is aktuálisak, és mit látok belőlük elavultnak. Nem hiszem, hogy bármit is elavultnak láthatnék. Természetesen vannak olyan versei, amelyek sajtó átlaga alatt maradnak. Minden nagy alkotónak vannak ceruzajegyzetei, tréningmunkái, újjgyakorlatai. Ezek elavultak azért, mert már a megírásuk idején is gyengébbek voltak a jóknál. De én úgy érzem, hogy még stílusának külső vonásai sem avultak el, önmagán belül. Olyan értelemben elavultnak tekinthetők, hogy ezt a hangot ma megütni epigonizmus volna, vagy természetellenes modor, de az ő hőfokán és az ő mondanivalójával ez így egészében időszzerű és korszerű. Úgy értem én ezt, hogy még a szóhasználatában sem látok elavult vonásokat, inkább csak egyéni, hozzátapadó és tőle elválaszthatatlan vonásokat, tehát költészetének nincsenek olyan elemei egyelőre még, mint mondjuk a XVIII—XIX. század egynémely költőinél a nyelviileg is ma már elviselhetetlenül elavult fordulatok. Életművének tartalmi vonásai pedig végképp nem elavultak. Talán egyet emelnék ki, amely még határozottan nem fogalmazódott meg. Sokat gondolkoztam a cikkek olvastán is és versei újraolvasása közben is azon, hogy Ady politikusságának — nem szeretem azt a szót, hogy közéletiség, mert annak bármiféle töltése lehet és főlegesen eufémisztikus —, tehát Ady forradalmiságának mi az a varázsa,

ami feltétlenül hitelt ad neki ma is és adott tegnap is. Azt hiszem, talán az, hogy az egyik legnehezebbre vállalkozott, amire igényes költő egyáltalán vállalkozhat, az, hogy a perc ihletét sem utasította el magától, tehát a napi események ihletét sem utasította el, és mégsem napi igazságokat, hanem maradandó érvényű igazságokat tudott kimondani akár a napi politika ihletéséből is. Sokan vannak, akik a magas irodalomtól idegennek érzik az efféle „alkalmiságot”. Bár nála ez nem alkalmi módon fejeződik ki, de mégis az alkalom ihletéséből támadt versekről és publicisztikáról van itt szó. Sokan félnek ettől: hátha holnap nem lesz érvényes az, amit én ma mondok. De az, aki hisz a maga igazában, s aki ráadásul még zseniális is, mint Ady, annak, úgy látszik, hogy ilyenkor is és ilyen nehéz, szinte lehetetlen vállalkozásokban is sikerül időállót és maradandót alkotnia.

Mi az oka annak, hogy Adyval olyan nehéz betörni a világirodalomba? — hangzik a következő kérdés. Hát nagyon okos lennék, ha én ezt pontosan és részletesen meg tudnám indokolni. Mindenesetre hadd legyek optimista. Úgy érzem, hogy az utóbbi években történt egy-két olyan lépés, ami arra mutat, hogy nem is olyan lehetetlen. Arról nyilván már nem lehet szó, mert egy bizonyos fáziseltolódás történt, hogy tömeg-népszerűséget vívjunk ki Ady számára. De azt, hogy legalább a szakma, Európa költői vagy a világ tájékozott költői és irodalmárai valahol, legalábbis a saját házi, megratlan lexikonjaikban odategyék Adyt, ahová való, erre történtek lépések. Az elmúlt években én talán a legkiemelkedőbbnek a német fordításokat tartanám. Franz Fühman Ady-fordításai számomra a csoda erejével hatottak, mert úgy érzem, hogy amennyire fordításban lehet, a német költőnek sikerült átmentenie Ady hangját anélkül, hogy azok a szösszetelekek, szimbolikus eszközök, nyelvi eszközök, képek, amik Adynál szerepelnek, az eredetiség varázsával hatnak anélkül, hogy ezek valamiféle német szecesszióra vagy a német expresszionizmus valamely válfajára hasonlítanának, és anélkül, hogy elavultnak tetszenének. De nem tartom jelentéktelennek azt sem, hogy a franciák kiadtak a Corvina közreműködésével egy Ady-kötetet. Igen változó ennek a színvonala, sokféle költő más-más felfogásban fordított, illetve adaptált verseket. De itt is van néhány telitalálat. S azt hiszem, hogy franciául is megszületett legalább egy tucatraláló olyan Ady-vers, amely méltóképpen mutatja be őt a világnak. Oroszul is történtek eredményes kísérletek az utóbbi években. Ott sem lehet arról beszélni, hogy a kötet egészében tökéletesen sikerült. De néhány jól adaptált vers oroszul újjászületett és át is törte a közöny falát. Az oroszoknál talán ez még könynyebb, mert azok a kelet-európai problémák és küzdelmek, amelyekkel Ady birkózott, azok számukra jóval érthetőbbek, mint a nyugati ember számára. Úgyhogy azt hiszem, ha olyan betörésre nem is számíthatunk, mint amilyen — ha szintén nem is tömegmérétekből, de kevésbé elkésztetten — azért megtörtént József Attilával, folyamatban van Radnóttal, de azért lehet még egyet-mást tenni, és történt is egy és más ebben az ügyben Európa szélében-hosszában.

Hogy hogyan látom Ady világirodalmi helyét, erre csak közhellyel tudok válasszani. Azt hiszem, hogy akár betört, akár nem tört be a világirodalomba, nyilvánvalóan ott van a XX. század legnagyobb európai költői között, abban a sorban, ami Apollinaire-től Majakovszkijig vagy Yeats-tól Rilkeig, valóban a legnagyobbakig terjed. Nyilván ott van, és ezen mit sem változtat, hogy tud-e erről a világ, s esetleg holnapután tud majd és elfogadja, akkor sem fogja olvasni igazán. Én azt hiszem, mi fogjuk még olvasni egy darabig.

Az utolsó kérdésre, hadd ne feleljek. Iskolai leckét tudnék csak felmondani, bármennyire is ez az igazság. Inkább azt mondom el, hogy én személy szerint mit kaptam Adytól. Abban, hogy egyáltalán verset kezdtem írni, abban Ady a bűnös. Én 16—17 éves koromig nemhogy nem próbáltam verset írni, de nem is nagyon olvastam verset, mármint az iskolai kötelező olvasmányokon felül. Nagyon minimális mértékben tanultuk Adyt. Nagyon meghámozva és sterilizálva. Szóval azt hiszem, 16 éves voltam, amikor anyám unszolására végre hajlandó voltam egy Ady-kötetet kezembe venni. Akkor beleszerettem. Attól fogva nem is tudtam hatásától szabadulni. Most nem a stílári Ady-hatásra gondolok, az csak egy-két évig tartott, mert mint mindenki, aki Adyba beleesik, nyilvánvalóan nemcsak az életérzést, a szenvedélyt és a gondolkodását szívja magába, hanem menthetetlenül hat reá formája, hangvétele is. Akkoriban nagyon rossz epigon verseket írtam. Ezek szerencsére nem jelentek meg sehol. S így magam is megszabadultam tőlük kellő időben. De ez nem jelenti azt, hogy Adytól bármikor is eltávolodtam volna. Pontosan, mikor József Attilával, Juhász Gyulával, Rilkével és még egy-két modern külföldi költővel alaposan, közelebbről megismerkedtem és ennyire sokféle hatást kezdtem befogadni, akkor jöttem rá, hogy tulajdonképpen az Adyhoz való hűség az elszakadás kötelezettségét is jelenti, vagyis, hogy a külsőségeitől el kell szakadnom, ahhoz, hogy lényegileg hű maradhassak hozzá. Azt hiszem, hogy ez eddig többé-kevésbé sikerült.

Kérdés:

Én például egy gondolatot itt az előbb olvasott versében kicsit adysnak éreztem. Maga ezt nyilván már nem érzi. De Ady mert először ilyent kimondani versben a műzsáról, hogy „csodás verses rádfcgásaim”, s „ráaggatott díszreiből egy nőre”, „Hisz rajtad van krózságom nyoma”. Maga már természetesen ír le ilyeneket: „rádbüvöltem hóbortjaimat”.

Lehetséges, nem is röstellem. Hiszen az irodalom, ha nem is úgy építkezik, mint mondjuk a tudomány — hogy nem kell újra felfedezni a Püthagorász tételét, mert azt már felfedezték; tehát egyszerűbb azt megtanulni, amit 3—4 ezer év alatt már felfedeztek, és aztán úgy építkezni tovább —, de azért az irodalomban is van valami folytonosság az időkben, vannak bizonyos közkinccsek, amelyeket befogad az ember és viszi tovább. Mert attól, hogy valaha egy költő föltalálta a metaforát s ebből a régi görögök még egy meghatározást is sikerítettek, ma még senki sem érzi úgy, hogy én most X.-et utánzom azért, mert az én versemben is vannak metaforák, vagy más adaptálható — simán közkinccsé lett — módszerbeli lelemények. De van egy másik oldala is a dolognak, az hogy Ady után már nem lehet úgy írni, mint Ady előtt. Mint ahogy határidő volt szerintem később József Attila is. Csak egy formai példát a kettenjük közötti határvonal érzékeltetésére: Adynál magától értetődően és természetesen burjánoztak a jelzők, akár díszítő szerepet is viselve, az érett József Attilánál viszont már minden jelző szigorú funkciót tölt be, szabatosan minősít.

PILINSZKY JÁNOS:

Ady ébresztett rá a költészet értelmére tizennégy éves koromban. Mégis tökéletesen megértem, miért hanyatlott napjainkban költészete iránti lelkesedésünk, szeretetünk. A koncentrációs táborok világa, az egyetlen kis didergő molekulára redukált ember után mit kezdjünk Ady királyi pózaival? József Attila mérésadatai az emberről és a mindenségről kétségtelenül sokkalta pontosabbak, használhatóbbak számunkra.

Ady helye a világirodalomban? Sajnos, Adyt fordítani szinte lehetetlen. Költészete főként nyelvi és képi szuggesziókból él, ami sehogy se tűri meg a fordítás — minden fordítás — nélkülözhetetlen értelmező munkáját. Igaz, minden költői nyelv szimbolikus, nemcsak Adyé. De például József Attila szimbólumai valamiféle hiperkonkretság szabatosságával hatnak — tökéletesen fotogének, hogy úgy mondjam, tehát fordíthatók, előhívhatóak, átvihetőek bármelyik idegen nyelv képernyőjére.

Ady jövője? Az értékelésben mutakozó apály — szerintem — előbb-utóbb eltűnik majd. Hiszen épp költészetének „királyi eleme” rendkívül gazdag, sokrétű, ha sokszor több is van benne — sajnos — a nietzscheánus, mint az evangéliumi királyságból.

Ady és a modernitás? Számomra — mindenek ellenére — döntően és végérvényesen Ady a legjelentősebb modern magyar költő. Mint Baudelaire a franciáknál, ő az, aki Atlasz módjára megfordította hátán a régi világot, mondhatnám úgy is, a régi magyar világot. Ilyen tette csak szuverén óriás vállalkozhatott. Hogy mások Európa modernebb törekvéseit közvetítették volna? Mit számít? Ady egy irodalomtörténeti pillanatban a glóbusz ránk eső pontján magára vette és meg is fordította a világot. A többi irodalom. És többnyire csak irodalom már.

Hatása? Közvetlenül, vagy közvetve szinte valamennyiünkben tovább él. Legnyilvánvalóbban Juhász Ferenc lírájában, aki Ady kozmikus sugallatait igyekszik lenyűgöző részletmunkákkal egy az egyhez arányban konkretizálni.

SIMON ISTVÁN:

Úgy gondolom, elég köztudott dolog, hogy ragaszkodom elképzeléseimben vagy a saját gyakorlatomban a hagyományokhoz, mert hiszek abban, hogy van folyamatoság az irodalomban. Eppen ezek a nagy egyéniségek, mint Ady is, bizonyítják, hogy robbanásszerű újítást sem lehet hagyományok vállalása nélkül elképzelni, és különösen nem lehet megteremteni egy nagy lírájú életművet anélkül, hogy valamiképpen ne kapcsolódna visszamenőlegesen a nagy haladó tradíciókba. Én itt látom ma Adynak

a jelentőségét igazán. Mennyire tudjuk a nemzeti tudatban elhelyezni, minthogy irodalmunk hat-hét évszázadon keresztül mindig a nemzeti tudat élészője, sőt megteremtője volt minden korban, tehát mind társadalmilag, mind egyéb vonatkozásaiban is megváltozott életkörülmények között a nemzet mit tud felhasználni ma életművéből, amely sokkal többet jelent számunkra, mint esztétikumot. A hatását a mai olvasóra azért érzem én személy szerint sokkal csekélyebbnek annál, mint amilyen hatást kellene, hogy gyakoroljon.

Elmondanám talán röviden, hogy milyen okait látom én annak, hogy nem tudjuk ezt a hatást — mondjuk — hatékonyabbá tenni. Az elmúlt 20 esztendő sok politikai, társadalmi vargabetűje, nehézségei, megpróbáltatásai, megrázkódtatásai bizonyos értelemben a közvéleményt, ha szabad ezt a szót használnom, ilyen értelemben igénytelenebbé tették. Olyan efemer jelenségekhez hozták inkább közel, amelyek könnyebben átszaladnak az emberen, a mindennapi élet gondjai, bajai közepette inkább a szóra-koztatásra vagy a könnyebb élvezetekre szoktatta az embereket. Elképzelhetetlennek tartom, hogy ilyen nagy élet, mint az Ady Endréé — visszatérve most az előbbi gondolatomra — az új szocialista tudat megteremtésében ne játsszon nagy szerepet. De iskolarendszerünkben, tehát a tantervekben valamiféleképpen más megvilágításba kellene hozni. Nem úgy, ahogy eddig tettük. Én gyakorló tanár is voltam igen rövid ideig, egy fél évig, ott láttam, hogy szegény gyerekeket elriasztották ettől az óriástól, szinte úgy éreztem, hogy magát a tanárt, tehát az én vezető tanáromat is agyonnyomja Ady-nak a nagyon nagy politikai és társadalmi jelentősége. Tehát hova lyukadtak ki? Mindig oda, hogy Ady volt ugye forradalmár, aki újat hozott, szóval közhelyeket gyúrtak a gyerekek tudatába. S ezért maradt élettelen az élő Ady-nak a hatása is a legfiatalabb generációban.

Hogy mennyire eleven hatóerő ma irodalmunkban, én talán azzal is tudnám érzékelteni, hogy a legfiatalabb generáció — ebbe talán még az én generációm is beleszámítva —, tehát a 40-es éveiben járó fiatalok s fiatalabbak óhatatlanul, öntudatlanul is közel kerültek Adyhoz, anélkül, hogy bevallanák. Sajnos én be kell valljam, nem éppen az eleven, az igazán ható Adyt látom vagy azt az Adyt, akinek hatni kellene, hanem minden változással együtt jár egy fajta divatos fölcsigázása is a látványosság-nak, s ezt Ady szecessziós stílusában látják és ezt próbálják utánozni.

Visszont az az érzésem, hogy a korszak és az irodalomnak a mai feladatai ha bizonyos értelemben hasonlóak is ahhoz, mint Ady korában voltak, sok mindenben meg is változtak, tehát egy bizonyos plebejusi közérthetőségre kellene nekünk jobban szert tennünk. Tudniillik én nem érzem ezt ellentmondásnak, hogy a modernséget megteremtjük irodalmunkban. Itt segíthetne Ady, ha jóval mélyebben nyúlánk az Ady-problémákhoz, és szembe mernénk nézni, külön tudnánk választani az akkor valóban a látványosságra törekvő Adyt a legmélyebben nemzeti problémáinkat és történelmünket átélő Adytól. Ha ezt a kettőt külön választanánk, akkor szükségserűnek látnánk a hangvételét, és ugyanakkor ennek a kontrasztjával tudnánk lemérni, hogy milyen nagyot is tett, milyen nagy is az életműve. Nem tudom, érthető-e pontosan, hogy mire célok. Tehát ne a hangos Adyt, ne a szecesszió divatja idején fellépő Ady-nak a már-már korában kötelező hangozódását próbáljuk csak utánozni, hanem azt az Adyt, aki a mindennapi politikai élettől kezdve a nagy társadalmi rengések minden nüanszát át tudta érezni, és a költői hivatás tükrében felismerte teendőit. S valóban egy életet tudott áldozni annak, hogy hasson és hogy a tevékenysége nemzeti szélességű legyen. Ezt érzem én ma nagyon fontosnak, hogy tudatosítsuk, mert ha irodalmunkban ezt tudatosítanánk, akkor óriási hatása lenne általában a közvéleményre is. Esszéikben, tanulmányokban is megközelíthetnénk, vagyis párhuzamba hozhatnánk Adyt a mai korral. Talán fontosabbnak tartanám, most költői értelemben mondom, ha Ady-nak azt a természetes hangvételét tudatosítanánk általában, amely hangvétel visszanyúlík szinte a magyar prédikátorokig, a kuruc vers hangjához, ha lehet ezt mondani, Csokonaiig, amely hang benne gyökerezik a magyar hagyományokban. Mert tulajdonképpen Adyra azért ez a jellemző, vagy ez leginkább jellemző, nem pedig azok a túlbujánzó jelzők, amelyek a fölerősítés szempontjából voltak akkor fontosak. Azért, hogy valóban vegyék észre, hogy itt más van, mint az Endrődi Sándorok költészete. Én úgy gondolom, hogy például a formában is lehetne Adytól tanulni. Egy példát hadd említsek. Itt van a *Sípja régi babonáknak*. Ha valaki azt egyszer elolvassa, soha többé nem tudja elfelejteni, olyan magyar muzsikája van ennek a versnek, annyira természetes a hangvétele. Vagy a *Kis karácsonyi ének*, vagy hozhatnék más példát, ahol valóban érezni lehet, hogy az egészek a ritmikája, formavilága benne gyökerezik a magyar tradíciókban nyelvilag is. A Nyugat-nemzedék megkonstruált nyelvű, bátran merem ezt mondani, hiszen modern volt abban az időben, az valahol folytathatatlan lett. Az egyetlen, amelyik folytatható tulajdonképpen, az Adyé. Ebben a vonatkozásban,

amire most példát mondtam. Ez összefügg azzal is, hogy milyen nehezen tudunk betörni Adyval a világirodalomba. Nyilvánvaló, hogy egyrészt a történelmi megkésztettségünk az oka. Ezt nem én mondom, ezt előttem nagyon okos emberek elmondták már, de bizonyos értelemben nem is tudok hinni benne. Mert azért Adyban nemcsak a Baudelaire és Verlaine tanítványát kell nézni, hanem a Hortobágy poétáját, aki a Duna-medencébe, vagy a Balkánra először behozta Európát, méghozzá úgy, hogy a magyar problémavilágot tudta európai színvonalon megfogalmazni. Mindig példának szoktam fölhozni, hogy bármit tudunk tanulni Nyugattól, Kelettől, bármilyen hangot el lehet sajátítani. Ilyen nagy tradícióval a hátunk mögött, mint a magyar költészet, gyerekjáték hatásokat befogadni. De az, hogy mi újat tudunk mondani, korszerűt nemzeti és társadalmi problémáinkról, ahhoz nagyon nagy átélése kell a kornak, éppen a mindennapi életnek is. Én úgy érzem, hogy a századelő, a század első húsz esztendeje, a forradalmak korszaka, épp Ady korszaka ma még sok mindent tudna mondani Európának is. Hiszen most tértünk oda vissza, hogy egy nagy plebejus forradalom előtt állunk. Nem Európa elsősorban, hanem például a harmadik világ, fekete Afrika, egész Délkelet-Ázsia kísértetiesen hasonlít a mi század eleji felszabadító mozgalmainkra. Ilyen értelemben én nem hiszem, hogy Adyval ne tudnánk jobban betörni. Azt kellene tudatosítani, elsősorban, hogy Ady nem azért volt modern, mert Baudelaire-t, Verlaine-t — hogy újra visszatérjek — vallotta atyamesterének és Párizson keresztül jött haza, hanem elsősorban azt, hogy mit tudott akkor adni egy szét-hulló világnak, mit tudott, mint prófétikus előrelátó majdnem a kommunizmusig előre vetíteni. Én az Ady mondanivalójával kapcsolatban nem látok olyan nagy nehézséget. Persze formailag át kellene törni, mert Adyt nem lehet prózában fordítani, akkor a nullával lesz egyenlő. Mert akkor közhelyekké válnak a nagy gondolatai is. Adyt megfelelő tálalással lehet hozni, de nem hiszem, hogy boszorkányos ügyesség kellene csak ahhoz, hanem a nyugati fordítóknak, különböző nemzet fiainak kellene kicsit közelebb kerülni ahhoz a problémához, amelyben Ady benne élt.

Nyugodtan merem állítani, a magam szempontját figyelembe véve elsősorban, hogy az elmúlt tíz esztendőnek a figyelme a magyar költészet iránt nem lehetett véletlen. Hogy a közép-európai költészetek közül, ahogy én a világban való utaimon láttam, elsősorban a magyar költők hódítottak igazán. Hadd célozzak itt József Attilára, Radnótinak az utóbbi időben befutott világsikerére (olaszul, franciául, németül most oroszul jelent éppen meg a napokban), szinte minden nyelvre próbálják fordítani őket. Egy fázissal, valóságos, így Ady elkésett, mert az utána következők kaptak most hangot elsősorban. De nem hiszem, hogy Ady kiszorítása lenne ez, mert Ady még mindig nagyot csattanna, ha az igazi Adyt tudná megismerni az európai irodalmi közvélemény. Hiszen arra apellálhatunk elsősorban. S ha Ady valamiképpen is túl tudna jutni határainkon, tehát ha jobban felfigyelnének jelentőségére, egyáltalán nagy értékeire, akkor meggyőződésem, hogy itthon is sokan odafigyelnének.

Minden korszaknak megvan az a rettenetes hátulütője, hogy érzik az alkotók és érzi a közvélemény is, hogy valami újnak kell születnie. Az új viszont nem úgy születik, hogy eleve elhatározzák. Hiszen azt, hogy modern valami, azt az adott pillanatban, megszületése pillanatában nem lehet még lemérni. Azt általában az idő kontrasztjában szoktuk ugye bizonyítani, hogy miért volt modern a maga korában. Szóval Ady sem azért volt modern elsősorban, mert a Tisza Pistákkal hadakozott, hanem azért, mert egy egész új gondolati, mondanivaló világot hozott. S annyira belejártzott a szerepe éppen az adott két évtizedbe, hogy ezeket az évtizedeket nem lehet Ady nélkül ma már elképzelni. Valóban történelmet írt Ady, nemcsak lírai életművet teremtett. Mert Ady jelentősége ilyen szempontból azért fontos az én számomra mondjuk — nem tudok a mások nevében beszélni —, mert úgy érzem, hogy óhatatlanul vissza kell nyúlunk előbb-utóbb Adyhoz, Ady jelentőségét fölmérve, azokhoz a kincsekhez, amely kincsek gyakorlati értelemben kibontatlanok. Nagyon nagy lehetőségünk van még, hogy azt a szálát is felvegyük és egy forradalmi korszakban Ady inspirációit is föl tudjuk használni. Különösen fontos ez a fiatal generáció szempontjából, hiszen ezek a talmi, hirtelen támadt, majdnem úgy mondhatom, sikeres divatok, melyek hatalmukba kerítették ifjúságunk egy részét, ezek múlt divatok. Gyorsan túl tud jutni rajta, heveny betegség is lehet. A javában persze értékékként marad meg, a túlnyomó többség pedig rá fog jönni arra, hogy nem tud anélkül jelentőset teremteni, ha nem egy nemzet közgondolkodásába építi bele a saját gondolatait. Hiszen még egyszer visszatérve az elején mondtákra, minden költészeti korszaknak a leglényegesebb tevékenysége az volt, hogy nemcsak lelkeket nevelt, hanem az egész közösséget, nemzetet megtanította gondolkodni saját sorsáról és a jövőjéről. Ezt az új szocialista nemzeti gondolat-teremtést lehetne szerintem ezzel a nagy életművel, mint az Adyé, segíteni, sőt merem azt állítani, hogy megindítani. Hiszen erre alig tettünk még kísérleteket.

WEÖRES SÁNDOR:

Személyileg úgy vagyok a magyar klasszikusokkal, hogy diák koromban, gyermek koromban agyonolvastam őket, és ma szorosabb kapcsolatom azokkal a régi magyar költőkkel van, akikkel most kezdek foglalkozni, akikkel eddig még alaposan nem foglalkoztam. Gondolok itt Nyéki Vörös Mátyásra, vagy Bornemisza Péterre, Vályi Nagy Ferencre, Újfalvy Krisztinára, Ungvárnémeti Tóth Lászlóra, Kovács Józsefekre, a rím-Kovácsra. És folytathatnám még a sort így tovább azokkal, akiknek jórészt még a nevük is ismeretlen, és életművük is nagyrészt hozzáférhetetlen, sőt, sajnos jobbára el is veszett.

Adyval, Petőfivel, Arannyal, Vörösmartyval és sorolhatnám a többi híres klasszikusokat — akik ott állnak a könyvespolcomon —, hozzájuk bizony egyéb kapcsolatom nincs, mint hogy a könyvespolcomon állnak. S ha a házmester, vagy egy kisgyerek kérdéssel fordul hozzám: hol található az az idézet, hogy „Dunának, Oltnak egy a hangja...”, vagy az, hogy „Dolgozni csak pontosan, szépen...”, ha ezek a sorok nem jutnak eszembe a verseskötetek nélkül, akkor leveszem a polcról, s megkeresem a kívánt idézeteket.

Még annyit, hogy ezek az „ismeretlen” költők csak azáltal aktuálisabbak számomra, hogy nehezebben hozzáférhetőek. Ha az anyaguk ugyanúgy rendezett és kiadott, hozzáférhető lenne, mint híres klasszikusainké, akkor ugyanúgy állnának érintetlenül a könyvespolcomon, mint a hírességek.

Eszembe jut — bár nem egészen ide tartozik — Borsos Miklósnak egy csodálatos megjegyzése. Egyszer azt mondta nekem, hogy ő grafikában, szoborban mindig azt csinálja, amit még nem tud. Mihelyt már tudja, akkor tovább lép, akkor az számára már nem érdekes. Mindig azt csinálja, amit nem tud, s nem azt, amit tud. Így vagyok én is az írással is és az olvasással is. Mindig azt olvasom, amit még nem ismerem. S nem azt, amit már ismerem.

Azt hiszem, lényegében nem változott a véleményem azóta, hogy annak idején, 25 vagy 26 éves koromban a Toll-ban Adyról írtam. Az a néhány sor inkább a személyes kapcsolatot mondta el: hogy mekkora élmény volt Ady költészetét, amikor találkoztam vele, és hogy mennyire kihűlt ez az élmény, amikor már ismert dolog lett számomra. Így vagyok tulajdonképpen a világirodalom minden klasszikusával. Csak amikor foglalkozni kezdek vele, amikor még nem ismerem, akkor érdekel. Most például igen nagy szenzáció számomra Joost van Vondel, ez a Shakespeare-kortárs, holland-drámaíró, misztériumszerző, mert nehezen jutok hozzá a munkáihoz, és keveset ismerek belőle. Vagy Karl Mikael Bellman, ez a csodálatos svéd lírikus, akit sokkal kevésbé fogok csodálatosnak találni, hogyha a könyvei már teljesen vagy megközelítőleg teljes számban a könyvespolcomon sorakoznak. Nagy szeretettel olvasgatom a késő reneszánsz vagy korabarrokk Kochanowskit, Sarbiewskit, ezeket a régi lengyel költőket. De meddig? Addig, amíg a végükre nem jutok. S így folytathatnám tovább. Egyszóval, ilyen szempontból én az olvasásnak, az irodalomnak kalandora vagyok kissé. Csak addig érdekelnek a dolgok, ameddig ismeretlen számomra.

KÉRDÉS:

De ha belemegyek ebbe a játékba, akkor azt kérdezem, nem ugyanígy volt-e Ady is, aki az egész forradalmat előkészítette, és amikor az megszületett, akkor már Adyt sem érdekelte.

Nem tudom, hogy Adyt a forradalom nem érdekelte volna-e? Akkor már súlyos beteg volt, kezdődő paralízis progresszíva, tompultság, sőt pár hét múlva a halál. Nem tudjuk, hogy Adynak mi lett volna a viszonya a forradalomhoz, hogyha ott mint ép, vagy legalább megközelítőleg ép ember állhat. Ágyban fekve, a halál hamujával a szemhéjon már semmi sem érdekes. És hát Ady és a forradalom között sajnos már csak ez a viszony volt.

KÉRDÉS:

Úgy érted, hogy a kész dolgok, a kész művek egyetlen költőt sem érdekelnek?

Igen, de a forradalom nem volt kész mű, nem is válhatott azzá, hiszen pár hete volt csak, jött utána Franchet d'Esperey, jött utána Horthy. Nem akarom itt most a történelmi eseményeket ismertetni, regisztrálni. A forradalomnak nem volt annyi ideje, hogy ön maga jóságát vagy ön maga rosszaságát demonstrálja, csak hetek jutottak neki.

Ma Adyból mégis azt emelném ki, hogy nélküle nagy lyuk maradna a magyar irodalomban. Stílusban, eszmében, mindenben olyasvalamit jelent Ady, ami nélküle nem volna. Mint minden költőnek, természetesen Adynak is meg lehet találni, ki lehet nyomozni a stílárís és eszmei elődeit külföldön, belföldön, francia költészetben, régi magyar költészetben stb. Egészeben nem tudjuk ma már szellemi életünket Ady léte nélkül elképzelni. Egészen másképp alakult volna, másképpen kanyarodott volna a magyar irodalom útja, ha Ady nincs. Nem tudjuk, hogyan. Mindenesetre egy pótolhatatlan ízület, egy nélkülözhetetlen fogaskerék, amit nyolc-tíz költőnkrol talán elmondhatunk, nem többről. Egyszerűen nem tudom elképzelni a XX. századi magyar költészetet és irodalmat Ady nélkül.

S a történelmet? Adynak különösebb beleszólása a magyar történelembe, sajnos, nem volt. Bár lett volna! Azok a radikális erők, amik Adyban éltek, a költészetben és az újságcikkekben, a maguk korában sajnos nem túl hatásos újságcikkekben fejeződtek ki. Nem adott a magyar történelem beleszólást Adynak. S ez elég baj, de így van. Mert bizony attól az Ady-féle ostromozástól nyugodtan ment tovább minden, amerre tudott. Nem nagyon érezték azt az ostort abban a korban! Sokkal több módja volt a tisztaistváni Magyarországnak Adynak kellemetlenkedni, mint amekkorák Ady maximálisan is csak szűnyogcsipésnek nevezhető kis bökései voltak Szabolcska Mihály, Rákosi Jenő, Tisza István és a többiek irányában. Akiket ezek a szűnyogcsipések érintettek, bizony vajmi könnyen elviselték.

Rám Ady fiatal koromban nagy hatással volt. Tulajdonképp úgy 13—16 éves korom közt tanultam meg írni. Akkori írásaim nagy része, mondhatnám Ady-epigonizmus. Ady stílusa, Ady lénye, Ady viszonylagos szabadsága az előző periódushoz képest — előző perióduson érve akár Endrődi Sándort, Kozma Andort, Szabolcska nemzedékét, sőt előző perióduson érve akár Petőfit, Aranyt, Vajda Jánost. Igen nagy fel szabadító hatással volt rám Ady, amit feltétlenül holtig viselek. Ameddig csak írok, mindig adósa maradok annak a hatásnak, amit ifjú koromban Adytól kaptam.

KÉRDÉS:

S aztán elhagyta Adyt? Magad mögött tudta, és ő is relikvia számodra?

Magam mögött nem hagytam. Ady magasan fölöttem áll. Egy ilyen vulkanikus, tüzes egyéniség, amilyen Ady, feltétlenül sokkal több, mint egy magamfajta hívős kísérletező. Magam mögött nem hagytam, hanem, amikor Adyból kiszívtam mindazt, ami számomra valamit jelent, akkor nemigen volt okom tovább alaposan foglalkozni vele.

Kellene, szükséges volna, hogy Ady költészete ugyanúgy adjon valamit egy mai fiatal számára is. Mint ahogy szükséges volna az is, hogy Babits, Kosztolányi, Arany János, Petőfi, Vörösmarty, Balassi Bálint és a többiek mind adjanak valamit, mind jelentenek valamit a fiataloknak.

Csakhogya nálunk — isten tudja, miért — a múlt múzeumává vagy mauzóleummá válik.

Nagyon kevés élő hatást desztillálnak ki belőle a fiatalok. Valahogy mindig csak az utolsó irodalmi periódus él, annak sem annyira az értékei, mint inkább a furcsa, jellegzetes figurái. A múlt nálunk elhal. Én nem tudom, a fiatalok közül hányan olvassák Aranyt vagy Csokonait, vagy Adyt? Azt hiszem, nagyon kevesen. És ha talán olvassák is, hatástalan marad számukra.

Ehhez talán az is hozzájárul, hogy a magyar irodalom, mint összefüggő egész, tényleg a XIX. századdal, a romantika korával kezdődött. Van korábbi magyar irodalom is, és nem is akármilyen, ha csak Balassit, Pázmányt, Apor Pétert, Károli Gáspárt, Kemény Jánost, Bethlen Miklóst, Bethlen Katát, szóval egész gazdag sort említhetünk, ami folytatható még Zrínyivel, Gyöngyösi Istvánnal, Bornemisza Péterrel, Kohárral és Pekryvel, Beniczky Péterrel. Igen gazdag magyar irodalom van már a romantika kora előtt is, nagy magyar barokk. De van ennek hatása? Alig-alig hozzáférhető, nem látják, nem olvassák. Már csak mint nyelvi energia is nagyon szükséges lenne ezt a magyar barokkot ismerni. De tudtommal nem foglalkoznak vele. És hát az lenne tulajdonképpen a fontos és szükséges, hogy ezt az egész nagy régi magyar irodalmat, hozzáférhető kiadványokban újra kiadják és olvassák, vásárolják. Én azt hiszem, hogy most Magyarországon vásárolnak könyveket, megvennék ezt a régi barokkot és használnák, olvasnák, csak nem adják ki, én nem tudom, miért?

KÉRDÉS:

És Ady hogyan tartozik ebbe a sorba?

Ady kortörténetileg és igen sok stílusjegyével inkább a szecesszióba, mint a barokkba tartozik, ami egyáltalában nem lebecsülendő dolog és nem lebecsülés. A szecesszió olyan nagy művészei voltak, mint Van Gogh és Gauguin, nem csak olyanok, mint Franz von Stuck vagy Gustav Klimt. És hát a szecesszió költői sorában tartathatjuk számon Rilket, Stefan Georget, sőt Mallarmét. Ady stílusosan szecessziós, vagyis tulajdonképpen egyfajta későbarokknak nevezhető. Ez nem értékelő, inkább jellemző dolog. És nem is annyira Adyra jellemző, mint inkább arra a korra, amiben benne élt és amiből se nem tudott, se nem akart kilépni.

Arról, hogy milyen Ady világirodalmi hatása, azt hiszem, a mai angol, francia vagy német olvasókat kellene megkérdezni. Hiszen vannak ma Ady-fordítások angolul, franciául, németül, oroszul. Hogy az ottani közönség reagál-e valamiképpen Ady-versekre, azt nem tudom.

A nyugati költők, akikkel beszélek, azon panaszkodnak, hogy az eredeti versanyagra sem reagál nálunk a közönség. Nálunk viszont a helyzet egészen más: idehaza van legalább 10—15 olyan költő, akinek a versesköteteit ötezer vagy tízezer példányban napok alatt felvásárolják. Valéry vagy Breton, vagy Guillevic vagy más nyugati költők örülhetnek, hogyha egy év alatt 400—500 példányt megvesznek a verseskötetükből, mert többnyire még annyit sem tudnak eladni. Érthetetlen dolog ez. József Attila valamelyik kötetéből, azt hiszem, 60 példányt tudott összesen eladni!

Vannak kitűnő mai francia, angol költők, akik sokkal nagyobb nyelvterületen, mint a magyar, nemigen tudnak többet eladni verseskönyvükből évek alatt 100—200 példánynál. Még rosszabb arány tulajdonképpen, mint a József Attila-korabeli Magyarországon, mert hiszen ők sokkal többen vannak.

Lehet, hogy túl sok a költő és hogy a költészetben általában nem vagyunk tekintettel arra, hogy ne váljunk unalmassá. Például Jacques Prévert nem tartozik a legnagyobb francia költők közé, verseskötetei mégis százezres példányokban fognak új és új kiadásokban. Prévert mindig szellemes, verseinek mindig megvan a poénja, néha olcsó, ötletes, mondhatnám egy reinkarnált Béranger. Béranger-t is a maga korában olvasták, falták az olvasók, és ugyanakkor nem olvasták Béranger nagyobb költőtársait, egy Alfred de Vigny-t, egy Gautier-t.

Talán ebben részint a költők is hibásak, ha a közönség nem veszi a köteteiket. Mert nem jogosít fel semmiféle klasszicizmus, semmiféle magasság és mélység arra, hogy unalmasak legyünk. S ha a költő nem ír unalmasan, akkor — azt hiszem — meg is veszik a kötetét.

De nem is tudom, hogy hogy csúsztunk erre a mellékvágányra, hiszen itt már réggen nem Adyról van szó, akinek a verseit különben a korabeli olvasók meglehetősen vásárolták, s így lehetett az Ady-kötetektől új meg új kiadást csinálni.

Ady talán az a költő, akit — elméletileg legalábbis — a legjobban lehetne válogatni. A válogatás mégis nehéz dolog. Hiszen volt már sok válogatott Ady-kötet, és mindegyikből hol ez, hol az hiányzik. Egyáltalában nem tudom, nem ismerem a kulcsát annak, hol, mivel, milyen szemponttal, milyen érzéssel, milyen érzéssel vonnánk meg a határt a jó és rossz Ady-versek közt.

Próbáltam én már Ady-válogatást csinálni, és mindig az maradt ki, aminek aztán a hiányát éreztem, és nem nagyon volt indokolható, hogy miért éppen az került be, ami bekerült. Igazán nem tudom, hogyan kellene hozzákezdeni egy megfelelő Ady-válogatáshoz. Ahol ezt a munkát végül is azzal az érzéssel hagyhatnánk abba, hogy ami Adyból igazán fontos, az mind benne van, s ami ezeknek a variációja vagy előképe, vagy halványabb felöntése, az pedig kimaradt. Nem tudom, lehetne-e egy ilyen Ady-válogatást létrehozni?

BESZÉLGETÉS ADYRÓL HAJNAL JENŐVEL

Hajnal Jenő radikális újságíró, az őszirózsás forradalomban a posta kormánybiztosa volt. A Tanácsköztársaság bukása óta emigrációban él, a második világháború óta New Yorkban. Az utóbbi években gyakran hazalátogatott. A nagy történelmi sorsfordulónak ez a páratlanul szerény és kedves tanúja ma is legjelentősebb emlékeként őrzi Ady Endrével való találkozását. Erről vallott a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak.

— MIKOR KERÜLT NAGYVÁRADRA?

Az első világháború előtt egy pár esztendővel.

FONTOS SÁNDOR: KUKORICÁS

— ES OTT MELYIK LAPNÁL DOLGOZOTT?

Természetesen az összes nagyváradi lapoknál. Ott csináltuk az első újságírósztrájkot, ebben jelentős részem volt. Már nem tudom, melyik évben volt. Dutka Ákos vett részt benne, Marton Manó, Nagy Andor és én. Mi voltunk a sztrájkolók. Kivonultunk, és alapítottunk egy újságot. *Új Nagyvárad* volt a címe, egy esti lapot.

— S MIÉRT SZTRÁJKOLTAK?

A főszerkesztő személye nem volt szimpatikus. Sas Ede volt a főszerkesztő. Voltak sztrájkőrök is, de mi aztán megcsináltuk ezt a kis radikális újságot.

— ADY AKKORIBAN MÉG LEJÁRT NAGYVÁRADRA? NAGYVÁRADON ISMERTE MEG?

Előzőleg Kaposvárra is lejött. Kaposváron volt egy Ady-est. Ezt Göndör Ferenc intézte. Most valahogy kiesik az emlékezetemből ez a nap. Csak azt tudom, hogy akkor írtam azt a verset, hogy *Kisvárosok őszi vasárnapjai*.

— ES NAGYVÁRADON?

Nagyváradra lejött látogatóba, főképpen a Fehér Dezsőékhez, akiknek a lapjához később én is átmentem. Majdnem Ady nyomában minden újságnál voltam. A *Szabadság*-nál, ahol Ady nagyváradi pályáját kezdte, aztán a *Nagyváradi Napló*-nál, a *Nagyvárad*-nál és az *Új Nagyvárad*-nál.

— NAGYVÁRADI LÁTOGATÁSAI ALKALMÁBÓL KIKKEL VOLT ADY LEGINKÁBB?

Ő főképpen Fehér Dezsőekkel, Emőd Tamással, Nagy Mihállyal.

— MIKOR KERÜLT A VILAG-HOZ?

Röviddel a forradalom előtt. Pesten csak egy alkalommal beszéltem vele, 1918. november 18-án. A forradalom majdnem egyhónapos volt. A Károlyi-forradalom. Én az Otthonban lézengtem. Azt hiszem, Hatvany Lajosnak támadt az az ötlete, hogy illene köszönteni ebből az alkalomból Ady Endrét. S engem bíztak meg azzal, hogy jelentsem be, mert bizonyára olyan állapotban van, hogy ilyen hivatalos küldöttség talán izgatná, vagy készületlenül találná. Akkor én elmentem a Veres Pálné utcai lakására. Egy csúnya hideg ködös nap volt. Délután Ady még az ágyában feküdt, és én mondom neki, hogy Bandi bátyám készülj, mert a Nemzeti Tanács jön hozzád köszönteni. Erre felkelt az ágyból, nagy nehezen felöltöztették ünnepi fekete ruhába, hívták a borbélyt, hogy borotválja meg. Nagyon kedves volt. Így mutatott be Csinszkanak: „Nem ismered Hajnalt? Együtt voltunk Váradon”, ami kis időbeli tévedés volt, de hát hízelgett nekem ezzel. Aztán jött a borbély, és megborotválta. Még kérdezte tőle, akadozva a beszédben, hogy hozott-e hajszeszt? Mondja: „Nem, nagyságos úr.” Mire Ady: „Hozhatott volna, nem ittam volna meg.” Szóval ilyen humoros kedvében volt, és hát már abban az időben nagyon közel fűzte a rokon szálait a halálhoz. S mikor már felöltözött Csinszka is, azt hiszem kipirosította magát egy kicsit, leültettem Adyt az íróasztalhoz, és mondtam, készüljön fel, mert kell egy beszédet mondania. Ceruzával írt, s csak egy sor került ki a ceruza alól. „Dadogva gyáván...” Aztán felállt, és mondta Csinszkanak: „Ülj le Te, majd diktálok.” De akkor már dadogni sem tudott, s nem ment. Erre mondta: „Nem megy, nem megy.” Azt mondta nekem: „Ülj le, írd meg Te.” Mit tehettem? Én egy kis újságíró voltam, Ady meg óriás. Egész biztos, hogy az a beszéd, amit én írtam volna a nevében, az nem egy Ady-beszéd lett volna. Kike-rekíttettem hát egy-két mondatot, s hogy mégis nyoma legyen, hogy Adyé, egy vissza-kaszt írtam oda. Találomra felnyitottam a kötetét, majdnem minden sora oda illett.

— MEGKÉRHETNÉM, HOGY MONDJA EL, MI VOLT ENNEK A VÁLASZBESZÉD-NEK A SZÖVEGE?

„Dadogva, gyáván, de mégis némi büszkeséggel mondok köszönetet önöknek. A forradalmi magyar nemzet tanácsának, aki eljött a költőhöz. Betegen és meghatottan szorongatom a felém nyújtott kezeket. Dadogva, mert életemben sokat kiabáltam.

Dadogva is mondom, hogy milyen jólesik nekem ez a mindennél nagyobb kitüntetés. Úgy érzem, hogy való és bekövetkezett az én forradalmam." Utána odafüggesztettem ezt a versszakaszt az *Ember az embertelenségben* c. verséből.

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.*

Megpróbálta felolvasni a beszédet, amit én nagy betűkkel ceruzával írtam, az ő két szava után: „Dadogva, gyáván...” Mosolyogva hallgatta végig a beszédeket, de nem tudta felolvasni. Hatvány kivette a kezéből, és fölolvasta. Hatvány első változatban megírta ezt olyan formán, hogy Ady Endre még akkor is teljes elmébéli teljességben volt, mert hisz ezt a beszédet írta. S akkor én közbeléptem és megmondtam, hogy ezt tulajdonképpen én írtam.

— ADY LAJOS AZT ÍRTA, HOGY ADY TÖBBSZÖR MONDTA VOLNA, HOGY EZ NEM AZ ÉN FORRADALMAM. VALÓSZÍNŰ EZ?

Ez az ünneplés annyira meghatotta, hogy ez teljesen lehetetlen. Ez ki van zárva, hogy ezt mondhatta volna.

— ARRÓL SEM TUD, HOGY KÉSŐBB MONDTA VOLNA VALAKINEK?

Nem, csak azt tudom, hogy Kunfi Zsigmondon keresztül, akivel továbbra is érintkezett, azt kérte a Nemzeti Tanácstól, hogy Ady Lajost nevezzék ki tankerületi főigazgatónak, ami meg is történt. Kunfi azt is mondta nekem az emigrációban, hogy Ady arról is ábrándozott, hogy ő most főrendiházi tag lesz. Mert Rákosi Jenőnek, akivel tudjuk milyen harcban állott, közben megszüntették a főrendiházi tagságát. Azt hiszem, még jelen volt Ady Endre a köztársaság kikiáltása alkalmából, én is ott voltam, de már nem férközhettem oda a közelébe.

Lejegyezte: V. E.

ADY NYOMÁBAN...

(ÚTIJEGYZETEK, 1968. AUG. 1—10.)

Kamasz éveim tiltott gyümölcse, megrázó költő-élménye, forradalmas lázaim ébresztője, szépségre s igazságra szomjas lelmem mindennapi kenyere: Ady Endre... Éreztem, hogy fűrgébben dobog a fáradt, öregedő szív bennem, amikor vonatunk Váradra bekanyarodott. Abba a városba, ahol a költő négy évig dolgozott, ahol ma szobra és múzeuma van. Rokonok vártak az állomáson, egy Szilágy megyéből, Zoványról ideszármazott fiatal vasesztergályos, meg a felesége és apósa, akik bennszülöttek. Velük jártuk be a várost, s ha nem értek rá, nélkülük róttuk az utcákat.

Többször megfordultam itt a múltban, de mindig csak futóvendégként. Utoljára 1940 karácsonyan, egy barátom meghívására jöttem el Kolozsvárról, ahol akkor az *Asztagok* c. regényemen dolgoztam. Itt tudtam meg, hogy a *Tanyá-t*, az 1939 végén megjelent első regényemet a város katolikus püspöke indexre tette. Nagyokat derültünk az eseményen, jókedvünk egész éjszaka ott tartott a Kispipában, ahol akkor a vásárhelyi Szénási Guszti és bandája muzsikált.

Azóta sokat épült, nőtt a város, lakóinak száma eléri a 120 ezret, körülötte új ipari és lakótelepek keletkeztek, rendezték a Körös-partját, a belváros azonban lényegében érintetlen, csak sokkal gondozottabbak a házak, a középületek, szebbek az üzletek, és a kövezetet fölváltotta az aszfalt. Ady nem tévedne el, ma is otthon érezhetné magát.

A rómaiak idejében castrum, az avarok alatt földvár állt a Körös meg a Peca nevű patak határolta területen. Püspökségét I. László szervezte újra, ő s még néhány Árpád-házi király és királynő itt talált örök nyugalmat. Mátyás korában Vitéz János, a rebellis püspök a hazai humanizmus egyik központjává tette a várost, Mohács után az erdélyi fejedelmek birtoka. Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János 430 évvel ezelőtt itt ismerte el egymást királynak, Fráter György váradi püspök volt, Bocskai itt szer-

vezte az ellene elkövetett sikertelen merénylet után a hajdúkat Bécs ellen. A ma is használatban levő várat Bethlen Gábor építtette ki komoly erőddé. 1660-ban elfoglalták a törökök s a század végén csak négyévi ostrom után tudták visszavenni tőlük a felszabadítottok.

A szépen rendezett, parkosított főtéren ma is áll a románok „Holdas” temploma, amelynek tornyában egy gömb mindig a Hold pontos állását jelzi egy elmés szerkezet segítségével. Ady idejében is megvolt már a görögkatolikus püspökség kívül gótikus, belül bizánci stílusban kiképzett palotája, ahol ma a 340 ezer kötetes városi könyvtár működik és őriz három ősnymtatványon kívül számos Ady-dokumentumot is. A folyó közelében a 18. század elején épült Szent László-templom, vele szemben a városháza. Hatvan évvel ezelőtt ennek a dísztermében tartottak irodalmi estet a „holnaposok”. Ady akkor már országos hírű költő, pesti lapok munkatársa, itt volt és fölolvastott a verseiből.

A sebesen zúgó Köröst átívelő széles hídon a kicsi, de szép Brémer térre jutunk, a színházhoz, amelynek magyar társulata is van. Előtte a váradi születésű, rendkívül termékeny színpadi író, Szigligeti Ede szobra. A színház az ő nevét viselte Ady idejében s itt mutatták be a költő egyetlen darabját, *A műhelyben* c. egyfelvonásost, 1902 szeptemberében.

Dél felé járt, amikor a pályaudvar közelében megtaláltuk a városi múzeumot, amelyet az előcsarnokban olvasható felirat szerint 1896-ban emelt közadakozásból a Biharmegyei és Nagyváradai Történelmi és Régészeti Egylet. Gazdag s folyton gyarapodó anyagának csak egy töredékét tudják kiállítani. Nemrég megkapták a közeli Kanonok soron álló volt katolikus püspöki székházat, az ún. Barokk palotát, most folyik az átalakítása, s ott a képtár nagy, de most hozzáférhetetlen anyagát is ki tudják majd állítani — újságolta az egyik felügyelő.

A Barokk palotában a század elején Schlauch Lőrinc püspökök székelt, aki a Kanonok sor többi lakójával együtt gyakran kihívta Ady haragját, ellenszenvét. Ők indították ellene az első sajtóper, s miattuk hagyta ott a Tisza-párti *Szabadság* c. napilapot is.

Az emlékmúzeum, amire elsősorban kíváncsiak voltunk, nem itt van, hanem bent a város központjában. Ha gondosabban tájékozódunk, vagy a rokonok velünk vannak, a szállásunkról a csak gyalogos átkelésre jó „Garasos” hídon át öt perc alatt elérhetjük volna. A kicsi teret a költő fehér márvány mellszobra uralja a vasráccsal körülvett park közepén. 1935-ben leplezték le a monumentális alkotást. Nálunk akkor még csak emlékle volt a Kerepesi temetőben. A múzeum, a hajdani Müller-kávéház hármasság tagolású, kupolaszerű fődéllel ellátott, földszintes, teraszos épülete, ahol Ady is sokat időzött, a tér nyugati felében, közvetlen a szobor mögött áll, nagyra nőtt fák között. Pótolhatatlan értékű anyagát a nagy Ady-rajongó: Tabéry Géza, a neves váradi író gyűjtötte össze és rendezte el. 1955-ben nyitották meg. Tabéry volt az, aki egy verseskötettel, a *Vér és arany*-nyal meg a *Holnap* c. antológiával felhívta a szintén Svájcban tanuló Boncza Bertuska figyelmét Adyra. Tabéry volt a múzeum első igazgatója, a halál is itt gyűrte le, hivatali munkája közben, 1958-ban.

Olafestmény mutatja be a költő szülőfaluját, Érmindszentet, fénykép a szülőket, makett a gaztetős szülőházat. Itt van a Wesselényi-kollégium önképzőkörének albuma, amely Ady pályadíjnyertes diákkori versét, a Márkó királyról írt balladát saját kézírásával tartalmazza.

Kék bársonytakaró védi a költő szerkesztőségi íróasztalát, itt van a hajdani újságíró kollégák közül Fehér Dezső, Bíró Lajos és Nagy Endre fényképe. Egy másik fényképen Juhász Gyula, Emőd Tamás, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos és Miklós Jutka társaságában látjuk a költőt, abban a körben, amely az 1908-ban és 1909-ben kiadott *Holnap* c. versantológiával az irodalmi és társadalmi forradalom kibontakozását segítette elő. Itt áll Bánfi László szobra az ifjú Adyról és Szervátiusz Tibor fekete márvány mellszoborra is itt kapott helyett. Nagyobb teret s nyilvánosságot érdemelne ez a páratlan szép alkotás. Sok érdekes dokumentummal emeli ki a gyűjtemény Ady harcos forradalmár szerepét, végül a halott költőt látjuk, a gyászjelentéseket, a temetésről készült főlvételeket s egy épen maradt koszorút a ravatalárról.

Idegen nyelven először románul szólalt meg Ady költészete Goga Octavian tolmácsolásában, a gyűjteményben is nagy helyet foglalnak el a román lapokban megjelent versei, amelyeket Gogán kívül a váradi J. Vulcan és E. Isac is népszerűsítettek már a költő életében.

A múzeumon kívül az Ady-kultusz ápolásában részt vesznek a romániai magyar lapok is. Váradon olvastam a *Dolgozó Nő* c. képes havi folyóiratban egy érdekes cikket, amely szerint Ady hatvanöt évvel ezelőtt a J. Vulcan egyik darabjának premier-

jét beharangozó cikkében is hitet tett a magyar és román megértés és testvériség mellett.

J. Vulcan háza, ahol az általa szerkesztett *Familia* c. lap is készült, ma irodalmi múzeum. Sajnálom, hogy zárás után bukkantunk rá. A folyóiratot pár év óta újból kiadják.

A magyar napilap *Fáklya* címen jelenik meg, ezt olvassa az egész újjászervezett Bihar megye. Jó híre van a Bábszínháznak is. Újságírók, színészek mellett képzőművészekben sincs hiány, ők most a kulturális élet erősségei. A felbukkanó fiatal szépírókat hamar elszippantják a kolozsvári, marosvásárhelyi és bukaresti magyar politikai és irodalmi orgánukok.

A magyar nyelvű irodalom legjelesebb képviselője Horváth Imre költő, aki főképp rövid, epigrammaszerű, igen szellemes verseivel szerzett nagy olvasótáborot. Az idén is jelent meg kötete *Túl a számokon* címmel. Erről mesélték az egyik könyvesboltban: 60—80 példányt adtak el belőle az első órákban, s amit kaptak, még aznap elfogyott. Mély, régi, de ma is élő hagyomány itt az irodalom szeretete.

„HEPEHUPÁS, VÉN SZILÁGYBAN”

Ady nyomát kerestem Zoványban, ebben a kis Szilágy megyei faluban is, ahol néhány napra kiköltöttünk a rokonainmnál. A Szántó Kovács-féle véres zendülés után, 1894 őszén nagyapám legfiatalabb öccse, Máté ide vándorolt ki Vásárhelyről a jobb, könnyebb élet reményében, feleségével, hétéves lányával és kilencéves fiával. A ma már több mint negyven főt számláló családban, a kicsiket leszámítva, mindenki hallott vagy tanult a költőről. Sőt, van egy gazdász, aki húsz évvel korábban Zilahon tanult, s egyik óre volt a Wesselényi-kollégiumban berendezett Ady-emlékszobának. Vele és másokkal is sokat tanakodtunk, hogy lehetne eljutni a szülőfaluba, amelynek nevét a II. világháború után Ady-falvára változtatták. Zovány a Berettyó mellett fekszik, amaz pedig az Ermelléken, légvonalban nincs köztük negyven kilométer, de a dimbes-dom-bos tájon az út nagyon körülményes. Vonattal vagy busszal két napnál hamarabb nem tudtuk volna megjárni, gyalogolni is kellett volna jó pár kilométert, mert az a falu ma is kicsi, a térkép sem tünteti föl, nem érinti a busz sem. A régi nádfődeles szülőház 1957-ben leégett, de helyreállították, lakja s gondozza is valaki, falán ott az emléktábla, ennél többet nem láthatunk, megmondták. Vonattal Nagykárolyon át jobb megközelíteni, Szakácsiban kell leszállni...

Sajnos, az időnk nagyon ki volt mérve, Zilahra azonban bementünk egy reggel a korai busszal. Az év elején végrehajtott közigazgatási reform, amely a tartományokat megszüntette, Szilágy megyét is visszaállította. Zilah a székhelye megint, akárcsak Ady idejében. Csinos, tiszta csendes kisváros a Meszes hegység patakokkal átszelt, három szűk völgyében. A múltban jelentős kézműipari, kereskedelmi és közigazgatási központ volt, a modern ipari fejlődésbe azonban nem tudott bekapcsolódni, bár a százaforduló óta lakosainak száma megduplázódott. Főtere már akkor kialakult, változásnak jelét alig látni azon kívül, hogy itt is szép parkot építettek, egy üzletet könyvtárnak rendeztek be, s új cukrászda nyílt, ahol presszógép is működik. Ott áll régi helyén Fadrusz János szobra a legendás hírű Wesselényi Miklósról.

Bronzköpenyét puskagolyóktól átluggatva láttam 1935-ben, amikor először itt jártam. Mintha célba lőttek volna rá. A sérüléseknek ma nyoma sincs. Törődnek a műemlékekkel Zilahon.

A tér végében a kollégium már nem az ő nevét viseli hivatalosan. Csak egyszerű líceum. A régi épületet a századforduló után Lechner Ödön tervei szerint kibővítették, átformálták. Előkertjében a költő fehér márvány mellszobra — igazi meglepetés. Kisebb, mint a váradi, de ez a frissebb s kifejezőbb. A felszabadulás után avatták föl valamelyik évfordulón. A költő emlékéét itt is őrzik, ápolják tehát. A két háború közt berendezett Ady-emlékszobába nem juthattunk be. A könyvtárból nyílik, az viszont nyáron zárva van.

En a háború végén láttam a gyűjteményt, amikor pár hétre idevetett a katonasors. Akkori tanár-gondnokának, M. Nagy Ottónak azon főtt a feje, hogy kéne elrejteni s megőrizni a pótolhatatlan értékeket. Nem tudom, mi maradt meg belőle. Összegyűjtöttek itt mindent, ami Ady és a kollégium meg a város és a megye kapcsolatát dokumentálta.

Itt avatták férfitá Adyt. Nem valami titkos diákritus volt ez, hanem nyilvános iskolai ünnepély a hatodik elvégzése után, évzárókor. Az igazgató beszédet mondott, kezét fogott a diákokkal, azok pedig beírták nevüket a kollégium albumába, s ettől kezdve joguk volt nyilvánosan dohányozni, nyilvános helyeket önállóan látogatni, lányokat kísérgetni — és legációba járni. A legáció kisegítő szolgálat volt nagy ünnepe-

ken a kálvinista gyülekezetekben. Erdélyben az ünnepek háromnaposak voltak akkor, s a papok a délutáni szertartásokat bízták a diákokra, vagy a másod- s harmadnap délelőttieket. Ady nem volt gazdag, neki is jól jött az a néhány forint, amit ilyenkor a hívektől kapott. 1896 húsvétján a közeli Szilágycsehben, Kun Béla szülőfalujában volt legátus, ahol 1935-ben én is jártam ugyanilyen megbízatással Kolozsvárról. Ady még a debreceni jogakadémiáról is kijárt prédikálni egy évig az Érmellék falvaiba.

Még van annyi időnk, hogy fölkapaszkodjunk a főtér fölött emelkedő teraszra, a nagytemplomhoz. Ady is ebbe járt diákévei alatt, két alkalommal mint legátus prédikált is benne, a díszes szószékről, amely a tímár céh adománya. Az orgonáját most javítják a karzaton. Mondják, hogy Ady ott, az orgona mellett tartózkodott legszívesebben. Az ő verse muzsikál bennem, amikor búcsúzóul még egy pillantást vetek a városra és környékére: „Zilah fölött felhőzik most / Ifjúságom kicsalt vére, / Vörös fényes a Diák-domb, / Vér hullott a Terbetére, / Régi ember régi vére”...

A CSUCSAI VÁRBAN

Úgy terveztük meg utunkat, hogy Zoványból Csucsán át jussunk el Kolozsvárra. Tíz óra tájban ért be a busz a faluba, csomagjainkat útítársunkra, egy valkói magyárra bíztuk az állomáson. A vasút déli oldalán a Sebes-Körös rohan, az északon az országút kanyarog. Keletnek tartva a házak hamar elfogynak. Az utolsó a református paplak a templommal, ahol a háború alatt Tárkány Szűcs József, a vásárhelyi származású lelkész látta el a szolgálatot. Aztán már ott is vagyunk a Boncza Miklós hajdani birtokán. Szerpentin vezet föl a meredek hegyoldalon, kocsik is föl tudnak jutni az épületekig.

A várat mindig megnéztem a vonat ablakából, ha erre jártam, még éjszaka is látzott a fehér fala. Most a főépületnek sárga a vakolata és át is alakították, kissé bizáncias stílusúra formálták. Vagy ez egy újabb épület? A régi nyilván megsérült a háború alatt. Az árkádos folyósó és a keleti végén a csipkés bástya nincs meg, a tetőszerkezete is a szokványos. Nem valami nagy erőd volt ez eredeti formájában sem, csak afféle kisebb sásfészek a sziklás hegyoldalon. Az 1890-es évek legelején építette Boncza Miklós a feleségének, Bertának, özvegyen maradt nővére leányának, akit ő neveltetett. Az unokahúga volt tehát.

Mindössze egy évig éltek ebben a várbán, akkor az asszonyt elvitte a gyermekágyi láz. Árván maradt leányát, Bertukát a nagyanyja és az ugyancsak özvegy nagynénje nevelte Csucsán, majd egy pesti s később pedig egy svájci intézet. 1911 őszén innét kezd levelezni a kislány Adyval, aki abban az időben már a Lédával való szakítás kálváriáját járja. A levelezés Csucsáról is folytatódik. A költő csak 1914 tavaszán szánja rá magát az első látogatásra. Előző napokban Váradon mulatozott, s Csucsán elvitte a gyors, csak Bánfihunyadon tudott kiszállni. A következő vonattal visszafordult. Este kilenc felé ért ide a kapuhoz. A leány lejött hozzá, s fölvezette a régi, kisebb házba, ott kapott szállást később, vőlegény korában is, ha itt járt, és a házasságkötés után ez lett a lakásuk.

Zömök, alacsony kúria, két szobával, kívül-belül fehérre meszelve, ezért „fehér ház” néven is emlegetik. Mi is ide tértünk be először. Falán az emléktábla szövege: „Aici a locuit intre anii 1915—17 poetul Ady Endre, prieten apropiat al lui Octavian Goga” — magyarul: Itt lakott 1915—17 között Ady Endre költő, Goga Octavian közeli barátja... Az üvegezett verandán agancsok, korsók, tányérok, köcsögök s más népművészeti tárgyak meg egy kissé sérült Ady-mellszobor, gipszből. Másolat lehet. A két szoba bútorzata eredetinek látszik, valószínű így, evvel a berendezéssel használták Adyék. Most nem lakja senki, a Goga-múzeum része ez is.

Az első világháború után az objektum Goga Octavian román költő és politikusé lett, aki hosszabb-rövidebb megszakításokkal itt lakott 1938-ban bekövetkezett haláláig, itt is temették el a kert felső végében, a díszes bizánci stílusú mauzóleumban, amelynek építését 1958-ban fejezték be. Homlokzatán színes mozaikból Jézus és két angyal képe, az ajtó s az ablakok kerete is színes mozaik, bent a falak alsó fele fekete márvány, felső részükön a keresztre feszített Jézus meg a 12 apostol ugyancsak színes mozaikból. Középen a két szürke márványkoporsó. A másik még üres, mert Goga özvegye él, és férje lakosztályának a földszintjén van az otthona.

Körüljártuk a kissé lejjebb álló hegyes tornyú, fából készült román templomocskát, ahol Goga életében rendszeresen miséztek a család és a cselédség részvételével. A falusiak nem jártak föl ide. Megtekinttük a román népművészeti kiállítás és Goga pazarul berendezett, faragott faburkolatú lakosztályát a könyvtárával s a dolgozószobájával. Itt is fölfedeztünk egy Adyról készült szoborportrét az egyik sarokban.

Goga özvegyével is találkoztunk, de beszélni nem tudtunk, mert épp egy bukaresti főemberekből álló küldöttséget kalauzolt. Túl a nyolcvan esztendőn, meglepő jól bírja magát. Az erdélyi magyar írók közt is vannak barátai. Szentimrei Jenő, a neves kolozsvári költő és felesége, Ferenczy Zizi, a népdalénekes gyakran megfordult itt. Akkor is itt nyaraltak-vendégeskedtek, amikor 1959-ben Szentimreit halálos szélütés érte.

Ady már 1914-ben is jó néhányszor meglakta a csucsai várat. Itt kérte meg Bertuka kezét, akit akkor nevezett el Csinszkának, s akinek ezen a néven jelent meg később egyetlen verskötete, *Csinszka versei* címmel. Én egy kolozsvári utcai könyvárusnál akadtam rá egy fűzött s még fölvgatlan példányára 1933-ban, s Cegléden vevszett el ez is a háború végén a Pestről odamenekített többi könyvemmel együtt...

Csinszkával, úgy éreztem mindig, kissé mostohábban bánt eddig az Ady-irodalom, mint Lédával. Persze volt idő, amikor én is őt csodáltam, de ma már Csinszkát többre becsülöm. Ő volt „a szép, fényes ráadás”, akiben minden asszonyát újra megtalálta. Az érett férfi, a kiforrt költő legtisztább s legszebb dalai neki szólnak. Rajongása, hűsége, határtalan türelme és önfeláldozó embersége elkísérte őt a sírig.

A vendégkönyvet a „fehér ház” verandáján tartják. Román nyelvű bejegyzések mellett akad benne francia, eszperantó, angol és jó néhány magyar is. Pár nappal előttünk járt itt dr. Péczely László és családja. Aki a Királyhágón át vezető nemzetközi úton jön hazulról, jártas az irodalomban, tudja, hogy milyen regényes szerepe volt Csucsának a költő életében, betér pár órára ide. Magánosok, családok, turistacsoportok.

„Nagy egyéniségek szelleme árad az egész környékből!” — „Meghatottan néztük a két nagy költő emlékét őrző tárgyakat” — olvasom a legfrissebb bejegyzések között. De a látogatók nemcsak a költők barátságának dokumentumait veszik számba, utalnak arra is, hogy a múzeum hívatása a magyar és román nép barátságának ápolása. Egy Jugoszláviából érkezett vendég az eligazító feliratokat reklamálja. Igaza van! Mert azok bizony nagyon hiányoznak. Pedig mennyivel könnyebbé tennék az ismerkedést, a barátkozást és tudásunk gyarapítását!

KÁRASZ JÓZSEF

Rajza István M.

MIKLÓS ISTVÁN RAJZA

SZEPESI ATTILA

LÁMPA KENYÉR VIRÁG

ha nélküled vagyok
szobámba fészkel a denevér
kacatjaink csöndjében az
ének is érdekesebb
ha nélküled vagyok
erdőt-hajt a bútorok barna fája
Salvator Dali szörnye lesz a szék
s az éj félelmesebb

papírjaim alatt pók ver tanyát
s a szőnyeg rojtjai mint lárva-nép
árnyam körül nyüzsögnek
ha nélküled vagyok
fölöttem kuvik lesz a falióra
ágyamba mint fehér kriptába fekszem
és kihült csillagokra
tárok ablakot

hát álljon meg az idő ereimben
létem minden lassuló mozdulása
homlokom mögött az eszelős leltár
fölbolydult tárgyainkról
s jöttöddel legyen ismét
lámpa kenyér virág
e burjánzó szoba
s a szél zuhogjon át a csukott ajtón

ÚTKÖZBEN

naponta vedlik barna már
a gyermekkori rét
hol csatangol az ifjúság
hordva káin-bélyegét

milyen csehókba tér milyen
utcán át úzi a
kisebztett-arcú szerelem
a holnap záloga

ricsajos kültelken lesi
hogyan épül új világ
de közömbös szél lökdösi
mindig tovább

úgy csapnak át az évszakok
fölötte mint a vad
hullámverés és tudja hogy
sohase múlnak

a látomása hatalom
s a hallgatása is
keserű az éj nem dalol
habár szájzára sincs

zengő álmaiból mi lesz
csukott ajtók előtt
válaszra vár s ereiben
érzi a lüktető időt

LÁTJÁTOK

ifjúságom már tüzes trónon
falni fogtok Dózsa-húsomból
falni fogtok bár lesütött
szemmel álltok
a tilalomtáblák között
mert máglyává gyúlik a nyár
s tüzet gyújt az ősz
e kannibál

ki az aki
kísérteni meri még
az éjszakák dörömbölő
vad örömét
mikor az ének
a fojtogatott torokból kiszáll
s a hajnal véres szemmel visszanéz
de te szállsz szép madár

POLNER ZOLTÁN

Meghalhatok immár,
búcsú nélkül is elmehetek innen,
elmehetek a földről,
nekivághatok a végtelen
fehér erdőinek
arcomat szoríthatom
az utak porszakállához,
létem lombokat növesztő
gyökér:
állok kórházi ágyadnál
fiatalon, a férfikor örömeivel.
Sötétlenek szemed alatt
a gyötrődés bevérzett
félholdjai.

Füledt füzesek
emlékszenek ránk. Szenesedő
kenyérhéjként füstölögnek
az összeégett partok
a folyó két oldalán.
Fekszünk egymásra zuhanva,
eljegyezve egymást tüzes
keszkenővel, hogy belesajdulnak
szétfeszített combjaid.
Karomon: fogaiddal tetovált kiáltás.
Hiába simogatsz már
forró leheleteddel.
Mi lett velünk, mondd?
Mi lett velünk?

látjátok
a mesék bitang serege szerteszéledt
pacsirtákból
röppennek denevérek
kígyóvá-tekeredik a gyökér
s az ekevas karddá-lenni akar
kuvik rikolt a jegenyén
címkézett áru a dal

mégis
az éj neszéből
ki kell hallani a jövő zaját
s a félig-álmodott
éneket csillaggá-kiáltani
míg a fák csúcsáról
szárnyaszegetten
aláhanyatlik a fekete angyal

TEREMTÉS

Dühös szeretkezéseink
égő csipkebokor az éjszakában,
lángpallós a csontórlő
zöldpenész-sárkány ellen,
ezüst tajtékú kürtszó,
különben felfalnának a rögök,
a föld legmélyére mosnának
az esők. Nem menthető másképp
pusztulásunk. Nem menthető a test
egyszer volt legendája.
Minden szerelmes
dulakodásunk
gyöngyházveretű kés
az elmúlás szívében.

Tűnődéseid
befalazva rég csendek
tornyába.
Fénybe, árnyba.
Ujjaidnak kolostorába.
Parányi kéz és láb
gyűrődések remegnek át
hasadon: mozgásfoszlányok,
riadt hullámbóbiták.
És eljön a köldökszinóron
lebegő születés, a magzatvíz-mélyből
kibukó titok.
Vér és verejték vagy,
csupa félelem vagy.

Jaj, te szegény, megviselt
kismama: csontodig fáj
a fájdalom. De nélküle
elzuhanál, megfeketednél
mint villámtól sújtott.
Kiforgatnának az évek.
Elapasztanák könnyeid. Ūlnél
az öregség csöndjében
és rádöbbszennél, hogy nincsen
irgalom. Süket évszakokkal
aláztál meg. Megaláztalak.
Toluló, lágy szavak
vérröge torkunkban,
sohasem mondott szavaké.

Életem: körülült
asztalok öröme ma már.
Magadat
kínokba ezért veretted,
felfeszíteni
ezért kellett csontjaid
pántját s a szerelmet,

amely felajánlkozott: leköpni.
Ringyót csinált belőled
volna és belőlem állatot.
A lét a törvény, az érthető,
a mitőlünk szép és igaz,
a sorsunktól terhes
origók folyamatossága.

Csontig tűzpalástban,
deres ingnél fehérebben
ünneplőben, feketében.
Szesszel
ujjongásig felvirágozva
mintha menyegzőre
mintha bálba,
könnyesen
a meghatottságtól,
de mindörökre
itthon a földön:
állok kórházi ágyadnál
fiatalon, a férfikor
örömeivel.

LADÁNYI MIHÁLY

NÉZLEK

Nagymellű Lány

tekints reám a filmplakátról
Egy körüti mozi előtt ülök és várok a
csemetésre
várom hogy jársz-kelsz a mozivásznon és
televiháncolod az estet

Szentséges riszálásodra várok

ezer karám terelt hozzád ma is

Nagymellű Lány

szabadíts meg a mindegy mitől mikor a
hadvezérek
már odabigyesztették autogramjukat a
halottak névsora alá a híradóban

nézz rám

itt ülök majd a tizenkettedik sorban és
nézlek
mikor az álmatag protokollfogadásokon
koccintanak a híradóban
ülj két szendvicsestál közé és világítsd
a térded

Ó Nagymellű Lány
villogtasd meg

fényre éhes tekintetem előtt
alsóneműdet!

ELTŰNT NYOMTALANUL

(RÁDIÓDRÁMA*)

Halk, majd mind hangosabb, szopora óraketyegés.

LACZKÓNÉ: Felelj hát! Úgy teszel, mintha aludnál... Úgyis tudom, hogy nem alszol.

LACZKÓ: *(Álmos hangon, mintha ébredne, pedig valóban nem aludt.)* Mi... mit kérdeztél?

LACZKÓNÉ: Tudtam, hogy te sem alszol.

LACZKÓ: *(Most már éber, tiszta hangon.)* Nem kívánja a szemem.

Szünet, melyet az ismét felerősödő óraketyegés tölt ki.

LACZKÓNÉ: Még csak három óra. Mikor virrad már! Csak fekszik itt az ember, nézi a sötétséget...

LACZKÓ: Emészted magad.

LACZKÓNÉ: Mennyi mindenki hazajött. Hitványak is... érdemteleknek is... senkik, semmik... de az én fiamnak oda kellett maradnia. Az én szép, derék, drága nagy fiamnak...

LACZKÓ: Hazajöhet még. A régebbi nagy háború után is mi volt? Tíz, tizenöt év múlva is szállingóztak haza a hadifoglyok.

LACZKÓNÉ: De most nem szállingóznak. Egyszerre jönnek. Vonatszám jönnek. Ezrével. Csak az én szép, derék, nagy fiam...

Szünet, ismét felerősödik az óraketyegés.

LACZKÓNÉ: Legalább hírt kapnánk felőle. De akárkitől kérdezősködünk, akármerre keressük...

— — — — —

* Elhangzott 1968. április 25-én a Kossuth rádióban. A szerző a könyvhétre megjelent *Fekete csónak* című regényének egyik eseményszálát dolgozta át — a más műfaj megkövetelte átalakításokkal — rádiójátékká. Ilyen módon azok számára, akik a regényt is olvasták, vagy olvassák, a rádiójáték egyúttal bepillantás is az írói műhelybe: hogyan formálódik maga a téma, ha a műfaj változása másfajta megformálást követel.

FÉRFIANG: *(Más hanghátterrel, töprengősen.)* Laczkó László?... Nem... ilyen nevű katonával nem találkoztam odakint.

MÁSIK FÉRFIANG: Kunkemesre való? Laczkó László a neve? Nem ismertem ilyen nevű katonát.

Hangok, váltakozó hangszinnel, erővel: Nem... Nem... Nem ismerem... Nem... Nem... A maga fiával, papa, nem találkoztam... Nem... Nem... Nem ismerem... Nem...

— — — — —
Ismét az óraketyegés, ami felerősödve, a ritmust megtartva, fokozatosan vonatkerekek kattogásába olvad át.

LACZKÓ: Debrecenbe megyünk mi, uram. A fiunkról szeretnénk valamit megtudni. Már egy éve vége a háborúnak, és semmi, de semmi hírt nem tudunk felőle.

NŐI HANG: Sokan mennek most Debrecenbe.

FÉRFIANG: Maga is oda megy, asszonyóság?

NŐI HANG: Oda. Az uram végezt. Róla szeretnék hírt hallani... Kórom Ferenc a neve.

FÉRFIANG: Hát igen. Debrecenben sokan megfordulnak most. Onnan engedik szét a hadifoglyokat.

LACZKÓNÉ: Jönnek már, ezrével jönnek... Csak az én derék, szép nagy fiamról nem tud senki. Lehetetlen azért, hogy egy ilyen derék, szép nagy ember... hogy senki sem ismerné.

FÉRFIANG: Kedves mama, tudja-e, hány szép derék katona tűnt ott el nyomtalanul, úgy, hogy soha... senki...

LACZKÓ: Uram, már megbocsásson, hogy érti azt, hogy nyomtalanul?

FÉRFIHANG: Tudom bátyám, tudom, hogy mindenkinek a magáé a legkedvesebb. Az asszonyság is, ugye, az urát szeretné viszont látni.

NŐI HANG: Csak annyit... legalább annyit tudnék róla, él-e. Korom Ferenc a neve...

FÉRFIHANG: Majd ott Debrecenben, ahol a hadifogoly-elbocsátó van, hangosan kell a nevét kiabálni.

LACZKÓ: Két fiam volt oda a háborúban, uram. Kettő. Az egyik, Károly, hazajött szerencsésen. Persze, neki könnyebb volt a helyzete, mert ő a gépkocsizóknál szolgált. Katonáéknál kitanulta a sofőrséget. Autót vezetett odakint a fronton is. A bátyja, Laci viszont gyalogos volt. Közlegény.

FÉRFIHANG: Nagy különbség!

LACZKÓ: Nagy! Mondtam ma reggel, induláskor Károly fiamnak: fiam, Károly, mi, anyáddal úgy határoztunk, hogy elmegyünk Debrecenbe, ott most nagyon sok hazatérő hadifogoly megfordul. Hát-ha tud valaki a testvéredről. Bátyádról. Laciról.

LACZKÓNÉ: Azt mondta erre Károly fiam: járjanak, apám, szerencsével.

FÉRFIHANG: Az a hely, ahova ma-guknak menniök kell, kinn van valahol a város szélében. Nagy, lapos, sárga épület. Drótkerítése van... odamenjenek.

LACZKÓNÉ: Azt mondta az a vonatbéli ember, hogy lapos sárga épület. Meg hogy drótkerítés.

LACZKÓ: Amott van! Az az!

LACZKÓNÉ: Mennyi ember... Kívül a kerítésen... Az mind, mind keres valakit.

Közeledvén, felerősödik valami monoton, fájdalmas zúgás, amiből egy-egy éles kiáltás tisztán kihallik. Felvételnél nem szabad rövidre fogni ezt a kórust: akár zeneileg is tagol-

ható, komponálható kórus-, „kantáta” lehetne. Egy-egy felhullámzás után csönd következik: háromszor tér majd vissza a szeretteiket keresők fájdalmas, súlyos kórusa. Az egyes fel-felkiáltó hangok gyakorisága különböző. Ki kell választani egyet-kettőt, amely szinte mindvégig hallik.

FÉRFI: Katonák... bajtársak... ki ismeri Kotrás Béla tizedest?

NŐ: Somogyiak... drága fiaim... tudjátok-e, mi lett a fiammal?

NŐ: Szabó János honvédet keresi az anyja...

NŐ: (A vonatbéli.) Korom Ferenc bányászt a felesége keresi... ki tud róla valamit?

FÉRFI: A fiamat keresem, Szűcs Imrét Nádudvarról. Az apja keresi.

NŐ: Bihar megyéből ment el az én fiam, Kárász Vince, tüzérnek...

FÉRFI: Békésiek... Békésiek... Békésbe még mindig nem jött vissza Lukács Demeter.

NŐ: Ki tud az én fiamról? Kecskemétről van itt az anyja, özvegy Sulyák Sándorné... A fiamat keresem!

Csönd. Laczkóné hangja tisztán: Kiáltás te is, apjuk, te is kiált. Kiáltunk mind a ketten.

Újra felzúg a kórus, de ebben a részben Laczkó László hangja harsogja túl a többiét. Később Laczkóné is hozzá csatlakozik.

— Katonák, bajtársak, Laczkó Lászlót keressük Kunkemesről!

— Ki tud a kunkemesi születésű Laczkó Lászlóról?

— Katonák, bajtársak, ki találkozott egy Laczkó László nevű katonával?

— Kunkemesre való ez a Laczkó László, akit mi keresünk!

— Apja, anyja keresi Laczkó Lászlót!

— Apja, anyja keresi Laczkó Lászlót!

Csönd. Laczkó töprengős hangja: Van-e Isten az égben, aki meghall-

gatja ezt a sok könyörgést? És nem jön senki, senki, hogy azt mondja: én ismerem a maga fiát, bátyám.

Újra felzúg a kórus, a már ismert hangelemekkel, de most, mintha el-metszették volna, abbamarad.

HADIFOGOLY: *(A hangja kissé tá-voli, mert a kerítésen belülről be-szél.)* Maguk jöttek Kunkemesről?

LACZKÓ: Mi jöttünk, kedves baj-társ. A fiunkat keressük, Laczkó Lászlót. Még negyvenegyben kivit-ték a frontra...

LACZKÓNÉ: Tud róla valamit? Ta-lálkozott vele?

HADIFOGOLY: *(Most már közeli a hangja.)* Nem, én nem ismerem a maguk fiát. De annyit tudok mon-dani, hogy... Kunádócs messze van a maguk falujától?

LACZKÓ: Kunádócs? Nincs messze. Mihozzánk a harmadik falu.

HADIFOGOLY: No, én csak annyit tudok mondani, hogy alighanem hazajött már Kunádócsra egy Fő-di Lajos nevű katonacimborám. Odavaló, Kunádócsra. Ez a Fődi Lajos olyan ember volt, hogy min-dig, mindenhol a földijeit kereste. Ha más alakulatból valókkal talál-koztunk, mindjárt azt kérdezte: hát kunsági van-e maguk közt? Ez olyan különös ember volt. Ha kun-ságival beszélhetett hazai dolgok-ról — még a háborúról is meg-feledkezett. Én azt hiszem: min-den kunsági katonát ismert. A ma-guk fia is kunsági, nem?

LACZKÓ: Az! Laczkó László, Kun-kemesről.

HADIFOGOLY: No! Hátha tud a maguk fiáról is valamit!

LACZKÓNÉ: Azt mondja, fiam, Fő-di Lajos a neve annak az ember-nek?

HADIFOGOLY: Igen. Könnyű meg-jegyezni. Fődi Lajos, aki mindig a földijeit kereste. Alacsony, feke-te, mokány ember.

LACZKÓ: *(Élénk, majdnem vidám*

hangon.) Olyanok vagyunk mi, kunságiak. Elmegyünk, bizony el-megyünk ahhoz az emberhez.

LACZKÓNÉ: Magát pedig, fiam, ve-zesse haza az isten a családjához, találjon meg otthon mindenkit életben, egészségben.

HADIFOGOLY: Hogy mire megyek haza, magam sem tudom.

LACZKÓ: A maga szülei már boldo-gok lehetnek. Hazajött a fiuk...

LACZKÓNÉ: Istenem, micsoda bol-dogság... micsoda boldogság...

Ismét felzúg a kórus, de most mind-egyre halkul, távolodóban hangzik, aztán meg is szűnik a fájdalmas zú-gás.

— — — — —
LACZKÓ: Jó napot. Engedelmet a háborgatásért, mi Fődi Lajost ke-ressük, azt a Fődi Lajost, aki nem-régiben jött haza a hadifogságból.

FŐDI: Én vagyok az a Fődi Lajos. Kerüljenek beljebb.

LACZKÓ: Nehéz úton vagyunk mi, ketten a feleséggel. Kálváriás úton. Két fiunk ment el a hábo-rúba. Az egyik Laczkó László, a másik pedig a Károly. A fiatalabb, Károly hazajött, még negyvenöt-ben. Lászlóról azonban semmi hír. Oda voltunk Debrecenben...

Elhal a beszéd, s mikor a hang visz-szatér, már Fődi Lajos beszél.

FŐDI: Jól mondta maguknak az a hazatérő hadifogoly. Én csakugyan ismertem a maguk fiát. Találkoz-tam is vele odakint. Nem is egy-szer.

LACZKÓNÉ: Ó, az isten is megáld-ja!

LACZKÓ: Találkozott vele. De mi-kor? Az a kérdés. Pontosan, mikor látta utoljára. Mert az a legfonto-sabb: Mikor látta utoljára?

FŐDI: Nem tudnám egészen ponto-san megmondani. Tudja, bátyám, akkor nem nagyon nézte az em-ber a dátumokat, meg azt, hogy

mikor milyen nap van. Annyi bizonyos, hogy negyvenhárom január közepe táján láttam utoljára.

LACZKÓ: (Töprengőn.) Negyvenhárom... január közepe táján...

FŐDI: A napot pontosan nem tudom, de a helyet még ma is meg tudnám mutatni. Sztarij-Oszkolból kifelé jövet...

LACZKÓ: Sztarij-Osz... kol...

FŐDI: Nevezetes hely az, bátyám, a Dontól nyugatra. Sok magyar katona emlegeti maig, keservesen. De még több az olyan, aki éppen ott hallgatott el, örökre. Tudja, bátyám... ott van a Don-kanyar.

LACZKÓ: Don-kanyar? Hát ott is járt az én fiam?

FŐDI: Járt bizony.

LACZKÓNÉ: Hova elhajtották őket, teremtő atyám!

FŐDI: Nem jó arról még beszélni sem.

LACZKÓNÉ: De!... Beszéljen csak, drága gyermekem! Mi csak azt szeretnénk magától hallani, hogy... mikor látta a fiunkat. Hogyan találkozott vele... Azt mondta, látta.

FŐDI: Nem tudom a napot. Iszonyú világ volt. Azután, hogy január tizenkettedikén az oroszok megindították a támadást, és áttörték a frontot, ömlött, özönlött visszafelé a rengeteg magyar katona... abban a rettenetes orosz télben. Mindenfelé csak a hó... a hó... meg a jég... az a fagyos szél, még a csontunk is didergett. Minusz negyven fok hideg — érti ezt, bátyám? Mögöttünk meg a tűz... az ágyúk... a Katyusák... Sztálin-orgona... meg a tankok... (Elhallgat, szünet.)

LACZKÓ: (Biztatón.) No!... A fiunkról csak... Csak a fiunkról... Óróra valamit.

FŐDI: Hát igen. Sztarij-Oszkolból kifelé jövet találkoztam vele. A város alatt van egy major. Kolhoz, vagy efféle. A maguk fiát, Laczkó Lászlót egy csűr végénél láttam.

Ült a havon. Széltől védett helyen ült, szélárnyékban. Az egyik lábán bakancs, a másikra tekerte fel a kapcáját éppen...

LACZKÓNÉ: Istenem... a havon, olyan hidegben!

LACZKÓ: Igazította! Világos... a kapcáját igazította, hogy ne törje a lábát.

FŐDI: Igen. Kapcát tekert a lábára. Megismertem. Ő is rámnézett, megismert. Odaintett nekem, a fejével, csak úgy... Én mondani akartam neki... oda akartam kiáltani neki valamit. Azt akartam neki kiáltani, hogy hej testvér, kedves földi, jobb helyet is választhattál volna... jobb időt is kifoghattál volna a kapcaigazításhoz.

LACZKÓNÉ: De aztán nem mondott neki semmit?

FŐDI: Nem. Mert amikor kinyitottam a számat, hát a tüdőmig vágott a vad, iszonyú fürgeteg hideg... Leszegtem a fejem, a számat összeszorítottam... jöttem tovább.

LACZKÓNÉ: Ő meg — ottmaradt.

FŐDI: Ott.

LACZKÓ: Jóllehet, hogy ha akkor nem marad ott ülve, hanem magához csatlakozik... vagyis, ha maga, kedves fiam, megvárja, amíg ő végez a kapcaigazítással... aztán együtt elindulnak...

FŐDI: Nem várhattam. Nem lehetett megállni. Értse meg, bátyám, egy percre sem lehetett megállni.

LACZKÓ: Jó, jó, hiszen a katona, az katona; parancs — az parancs. Tudom én. Nem várhatta meg. Nem is azért mondom, csak elgondoltam, hogyha magával tartott volna az én fiam, akkor most akár ővele is beszélgetnék, éppen úgy, ahogy most mi ketten, egymással beszélgetünk.

FŐDI: Jóllehet. De nem biztos. Nézze csak meg a kezemet. Az ujjaimat. Nézze meg jól.

LACZKÓ: Ej, a hétszázát. Nincs rajta köröm. Lefagyott?

FŐDI: Nem. Csak annyi az egész, hogy Sztarij-Oszkol után, két vagy három napi gyaloglás után, már nem is tudom, mikor, majd lees-tem a lábamról a fáradtság miatt, fel akartam kapaszkodni egy német teherautóra. Megkaptam hátul az autó magas hátsó deszkáját. Rácsapott egy német. A kapaszkodó kezemre. Az ujjaimra. Puska-tussal. Érti? Persze, az ütés után még rajta volt a köröm, de tudha-tó, hogy abban a vad, iszonyú hi-degben, ha sebet kap az ember . . . nem bír begyógyulni. Egyszerűen nem gyógyul. Így feldagadt a ke-zem! Két napon át meghúztam magam egy orosz paraszt házában, harmadnap fogságba estem. Ezért vagyok én itthon. Ezt csak arra mondom, amit maga, bátyám fel-emlegetett . . . felhánytorgatott.

LACZKÓ: Nem tudom, mire mond-ja.

FŐDI: Arra, hogy ha én megvártam volna, ha együtt jöhettünk volna, akkor most ővele is úgy beszélget-ne, mint velem. Nem biztos. Ki tudja, kibírta volna-e, amit én ki-bírtam. Nem sokan bírták volna ki.

LACZKÓNÉ: Ó, az én László fiam! Erős, drága szép derék ember az. Mint a vasfa . . . olyan erős, derék gyermek!

FŐDI: Hullt ám ott az ember, ma-ma . . . Tizezerszám hullt a sok drága, erős, derék legény. Mint mikor a falevél pörög . . . No, én csak ennyit tudtam mondani a maguk fiáról.

LACZKÓNÉ: Ezt is köszönjük. Áld-ja meg érte az . . .

FŐDI: Az ám, még valamit! Erről meg ne feledkezzünk! Kinn a ha-difogoly-táborban is emlegettük ám a maguk fiát, Laczkó Lászlót. Mert én ott is Kunságra való föl-diek után érdeklődtem mindig.

LACZKÓNÉ: Áldja meg az isten ér-te . . .

FŐDI: No, ráakadtam aztán egy baj-

társra, aki . . . nem, nem kunsági! Dunántúlra való, Győr megyébe. Ővele beszélgettünk a maguk fiá-ról. Ez az ember — jól jegyezzék meg, Piros Márk a neve — együtt szolgált a maguk fiával. Egy ala-kulatnál, ezt úgy értsük.

LACZKÓ: Piros Márk. Ezt a nevet könnyen meg lehet jegyezni.

FŐDI: No, ez a Piros Márk sokszor elmesélte, hogyan esett ő fogságba. Furcsa história. De előtte való éj-szaka még együtt volt a többiek-vel. A maguk fiával is. Ő elmesél-né, ha vennék maguknak a fárad-ságot, és megkeresnék ezt a Piros Márkot, ott a Dunántúlon.

LACZKÓ: Felkeressük. Ha él, meg is találjuk . . .

LACZKÓNÉ: Ó, ha a világ végén volna, akkor is elmennék hozzá.

FŐDI: Nincs a világ végén . . . No, várjanak egy cseppet, fel van nek-em írva valahol a pontos lak-cím . . . még az utca, még a ház-szám is . . . *(Elúszik a hangja.)*

— — — — —
LACZKÓ: Nézd csak, anyja, ez vol-na az a ház. Ki is van írva . . .

LACZKÓNÉ: Azt mondja: Piros Márk tetőfedő- és bádogosmester, megrendelést vállalok.

— — — — —
PIROS MÁRK: Jól mondta . . . Jól emlékezett ez a Fődi Lajos. Külö-nös ember. Mindig azt kereste: van-e maguk közt kunsági. Mond-tam neki, én ugyan nem vagyok kunsági, de volt a mi alakulatunk-nál egy odavalósi cimborá. Kun-kemesi. Laczkó László.

LACZKÓ: Ó a mi fiunk!

LACZKÓNÉ: Azért jöttünk el ide, hogy róla megtudjunk valamit. Mindent, amit lehet.

PIROS MÁRK: Ez valami csudálatos. Honnan eljöttek! Micsoda utat megtettek. Igen-igen szerethetik maguk a fiukat, igaz-e? *(Szünet.)* Igen. *(Zavartan.)* Hát . . . Igen. El-

mondok én mindent, amit tudok. Maguknak — mindent. Visszavonulás közben történt. Sztarij-Oszkolnál. Megpihentünk. Egy csűrben húzódtunk meg, hogy a hideg elől valamennyire védve legyünk.

LACZKÓ: Ez a csűr, amit említ... ugye... hogy szavát ne felejtse, ott van, ahogy kifelé jövünk abból a városból. Valami kolhoz van ott, vagy efféle...

PIROS MÁRK: Honnan tudja?

LACZKÓ: Fődi Lajos látta a mi fiunkat, amint egy csűr végénél, szélárnyékban a kapcát igazította. Ez volt hát az a csűr...

PIROS MÁRK: Igen. Ez. Úgy volt, hogy ott éjszakázunk. Egyik-másik katona már el is nyúlt a szalmán, valamelyik fűrészt kerített, hogy no, tüzet rakunk, ne fagyjunk oda reggelig. Én éppen fát hasogattam (*aláfestésként megjelenik a fűrészelés, a favágás zaja*), szóval kezdtünk berendezkedni éjszakára, amikor bejött egy idegen tiszt a csűrbe. A rangját nem láttuk, mert prémes köpönyeg volt rajta, de a mi parancsnokunknál feljebbvaló volt. Magához szólította a mi parancsnokunkat, akinek a neve: Szőnyi Ede. Főhadnagy. Nem tudom, mi lett vele, él-e, vagy elpusztult ő is...

LACZKÓ: Ő is? Hogyhogy ő is?

PIROS MÁRK: Ezt csak úgy mondom. Beszélgettek egy darabig. A mi parancsnokunk vigyázzban állt a másik előtt. Mi csak figyeltük. Mit akarnak ezek? Akkor aztán a főhadnagy, ez a Szőnyi Ede a csűr közepébe jött, katonásan, mert ez még ott is szeretett volna katonásdít játszani...

FŐHADNAGY: Figyelem! Második század... Figyelem!

(*A fűrészt meg a fejsze elhallgat. Dűnnyögés, dühös morgás.*)

KATONÁK: Hát ez mit akar... —

Vesznel meg!... — Hallod, komám, ébredj, sorakozó!... Sorakozó? Most?... — Az anyád kutyát szült volna helyetted...

FŐHADNAGY: Katonák! Parancsot kaptunk! A század készüljön fel harci bevetésre. Még az este folyamán elfoglaljuk a számunkra kijelölt harcálláspontot. A német felső parancsnokság gondoskodása folytán őt, azaz őt darab tehergépkocsit kapunk, amelyekre húsz-húsz ember száll fel. Elvárom, hogy a század megcsillogtatja azokat a harci erényeket, amelyeket eddig nem tudott megcsillogtatni, mert nem volt rá alkalom. Most majd lesz. Altisztek! Tisztesek! Az embereket osszák be húszas csoportokba. Perceken belül megérkeznek a járművek... amelyeket a felsőbb német parancsnokság bocsát a rendelkezésünkre, hogy az emberek erejét megkíméljük arra az időre, amikor erőink teljes latbavetésével megállítjuk a bolsevisták meglepetésszerű támadásából kifolyólag előállott...

PIROS MÁRK: Beszélte és beszélt, és beszélt. Elgondolható, milyen harci kedvvel készülődtünk arra az éjszakai bevetésre. Így mondtuk odakint: bevetés. (*A beszéd alatt ettől kezdve aláfestésként fel-felmorduló motorzúgás hallik.*) No, megjöttek a gépkocsik. Pontosan öt darab. Épp hogy felfértünk rájuk. Elindultak velünk. Persze, ponyvával volt borítva az autó, nem láttunk ki belőle, de ha kilátunk — mit látunk? Havas pusztaság, sötét éjszaka, sehol semmi, csak ez az öt teherautó bolyong abban a rettenetes végtelenségben. Összehúzódtunk a ponyva alatt, egymáshoz bújtunk, mint birkák az akolban. Azok, ha bajt éreznek, egymás hasa alá dugják a fejüket, ne lássanak semmit. Összebújtunk. Hogy ki mire gon-

dolt, nem tudom, mert szó nem is esett köztünk az úton. Bizonyára mindenki arra gondolt: csak ezt az éjszakát ússzuk meg valahogy... Én legalábbis nem tudtam másra gondolni, csak erre. A menekülésre. Hogy csak ez az éjszaka múljon el. Nem tudtuk, senki sem tudta, mi vár ránk abban a rettenetes pusztaságban. És ment, ment velünk a gépkocsi... Sokáig tartott az út. Lehet, hogy időben nem volt az sok, de nekünk, mintha sose lenne vége... Egyszer aztán... megálltak a gépkocsik. Megálltak, de a motorjuk járt tovább (*Valóban, a motorok eddig még változó erejű dübörgése most halk, egyenletes járásúvá válik.*), így hát nem tudtuk, a tetthelyen vagyunk-e már, vagy csak megálltunk tájékozódni. De aztán kiderült, hogy megérkeztünk.

— — — — —
FŐHADNAGY: Gépkocsiról! Gépkocsi... róóól! Leszállni! Leszállni! Gyorsan... gyorsan... gépkocsi-róóól!

Hirtelen, mert a katonák kibújnak a ponyva alól — szélsüvöltés. Ez a szélsüvöltés kíséri most már a hangképeket, amikor ezen a helyszínen halad a történet.

KATONÁK: I. Gyorsan?... Gyorsan?... A meghaláshoz van idő, elég.

II. Hogy az a bitang ég nem tud ránkszakadni...

III. Hű, de komisz idő!

IV. Emberek, hova hoztak minket?... Hova hoztak minket?

FŐHADNAGY: Második század, figyelem! Azok az épületek, amott, meg ez itt... ez itt egy major... Ezekben az épületekben fogunk éjszakázni... Altisztek, hozzám! A legénység egyharmada őrségbe áll... a többiek pedig... megpróbálnak elhelyezkedni...

A gépkocsik motorjai hirtelen felzúgnak, majd — mivel elindulnak — hangjuk gyorsan eltávolodik.

KATONÁK: I. Nézd, elmennek az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katona?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az!... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett... elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy nem ment át rajta a kerék!

I. Szerencse? Legfeljebb... hamarabb döglük meg. Úgyis megdöglünk itt, mindannyian megdöglünk.

IV. Főhadnagy úr! Hova hoztak minket?

III. Főhadnagy úr! Miért hagytak itt minket az autók?

— — — — —
PIROS MÁRK: Ott hagytak bizony minket. Egymásután elhúzott mind az öt. Az a katona, aki egy darabig futott az egyik autó mellett, a maguk fia volt, bátyám.

LACZKÓ: Mit akarhatott vajon?

LACZKÓNÉ: Teremtő isten... ha elgázolta volna...

PIROS MÁRK: Nem tudom, mit akarhatott... Én azután már nem beszéltem övele. Mindenkinek megvolt a maga rettenetes gondja: ott hagytak minket az autók, azt se tudtuk, hol vagyunk. Benn valahol, a pusztában, talán a világ végén is túl... de mindenesetre, a front közelében.

LACZKÓ: Micsoda embertelenség. Hogy is lehetett ilyet csinálni? Ott hagyni száz magyar katonát... bajtársaikat!

PIROS MÁRK: Embertelenség? Azt mondja, bátyám: embertelenség.

FONTOS SÁNDOR: BESZÁNTOTT FÖLDEK

Embertelenség! Mit vár maga a háborútól? Komiszárnál egyebet nem várhat. A háború azért van, hogy elpusztuljanak az emberek. Ez — törvény. Mit vár egyebet a háborútól?

LACZKÓNÉ: De hát, drága fiam, a háborúba emberek mennek el. A katonák is emberek. Az én fiam is... maga is... emberek!

PIROS MÁRK: A háborúban a katonák — csak katonák. Ott ember nincs. Ott az ember elpusztul. A háború azért van, hogy pusztuljanak az emberek. Ez törvény. Én azt akkor már tudtam... és azért maradtam meg, mert ezt a törvényt megtanultam. Azért maradtam meg, mert én ott, annál a majornál, akkor éjszaka... kiléptem a háborúból.

LACZKÓ: Kilépni? Nem értem...

PIROS MÁRK: Pedig világos. Amikor elmentek a gépkocsik, akkor a katonák azon tanakodtak: mi lesz itt velünk? Ellenállni az oroszoknak? Feltartóztatni őket? Nahát, erre csak a főhadnagy gondolt. Ő, úgy látszik, kitüntetésre vágyott. Előléptetésre. De a katonáknak, mindnek, azon járt az eszük: megmaradni. Értjük? Megmaradni. Hazajutni. A főhadnagy kihirdette, hogy a gépkocsik még ma éjjel visszajönnek ide, velünk maradnak. Látta ugyanis a hangulatot...

FŐHADNAGY: Katonák! Bajtársak! Azt a parancsot kaptuk, hogy reggelig itt, ezen a helyen ki kell tartanunk. Ha a katonasors úgy hozza, akár az utolsó csepp vérig. Itt, ezen a szent helyen! Nem ismerjük a bolsevisták támadási célját. Lehet az is, hogy ezen a szakaszon nem próbálkoznak előnyomulással. Az éjszaka folyamán visszajönnek a gépkocsik. Erősítést hoznak. A felsőbb német parancsnokság az erőket ebben a pillanatban úgy rendezi át, hogy kellő időben, kellő

erővel tudjunk minden ponton szembeszállni a bolsevisták fenyegető... (Elűszik a hangja.)

KATONÁK: I. Tud pofázni ez a főhadnagy.

II. Hiszen, ha szájjal győzni lehetne...

III. De csak addig pofázik, amíg...

IV. ...egy golyót a fejébe... én csak azt mondom...

I. Hogy az a bitang ég nem tud lerogyni ránk...

PIROS MÁRK: Én akkor eldöntöttem...

LACZKÓ: No, de várjunk csak... engedelmet, hogy a szavába vágok, de megkérdezem: Visszajöttek aztán azok a teherautók? Vagy pedig tévedett az a főhadnagy. Most már az a kérdés: visszajöttek-e vagy sem?

PIROS MÁRK: Nem tudom. Látja, bátyám, ezt nem tudom.

LACZKÓ: Nem tudja?

PIROS MÁRK: Épp azt akarom elmagyarázni, hogy miért nem tudom.

LACZKÓNÉ: Ne vágj folyton a szavába, hallod... Hadd mondjon el mindent, úgy ahogy volt.

PIROS MÁRK: Kérem. Azután, hogy elhelyezkedtünk az épületekben, kiderült, hogy ez csakugyan egy majorféle. Istállók voltak ott meg magtár, meg minden, ami egy majorhoz kell. Persze, sehol egy ember, sehol egy jószág — tönkre volt ott téve minden. Találtunk egy olyan épületfélét, amelyikben, szerencsére, valami tűzhelyféle volt, nagy-nagy tűzhely, nem tudom, mire használhatták. No, abba befűtöttünk, lassan még örültünk is, hogy el kellett jönni Sztarij-Oszkolból, mert ott, abban a régi csűrben...

LACZKÓ: Aminek a végénél, ugyebár, az én László fiam...

PIROS MÁRK: Igen. Abban a csűr-

ben nem tudtunk volna ilyen meleget csinálni. Akkor aztán én eldöntöttem magamban, hogy mit kezdek a sorsommal. Fogtam magam, felmásztram annak az épületnek a padlására. A kémény mellé tapogatóztam. Mert a kémény odafent lassan-lassan jól felmelegedett. A sötétségben valami puha... valamit találtam, később kiderült: kenderkócot. Amiből az asszonyok fonalat sodornak. Nahát, én azt a sok kenderkócot eligazgattam. Alám is raktam, magamat is betakargattam vele.

LACZKÓ: Hogy ne fázzon. A kenderkóc melegít.

PIROS MÁRK: Azért is, hogy ne fázzak, de meg azért is, mert... hogy is mondjam... én oda... a kenderkóc alá... szépen elrejtőttem. Ez az igazság. Nem hitte ám azt senki, hogy miértünk még egyszer idáig eljönnek a teherautók. Én sem hittem... De azt megsejtettem, hogy az oroszok nem lehetnek már messzire... Holnap már biztosan ideérnek. Én erre spekuláltam. Érti-e már, hogyan döntöttem el a sorsomat? Elbújtam. Kiléptem a háborúból. Azóta így mondom: kiléptem. Rettenetesen fáradt voltam, lefeküdtem, a kémény szinte ontotta a meleget — elálmosodtam. Annyit még hallottam, hogy odalent, a tűzhely körül a cimborák énekelnek, beszélgetnek...

— — — — —
Halk, zümmögő énekhang.

... Szegény katonának szomorú a
sorsa.
Ma még piros élet, holnap sötét
álom,
Ne sajnáld a csókot tőlem,
gyönyörű virágom...

KATONÁK: IV. Én csak azt mondom... egy golyót a fejibe...

II. Azután meg...
azonnal elindulni...

I. Meg se kéne tán itt melegedni... annál rosszabb lesz kimenni a hidegbe.

III. Melegedni azért melegedhetünk...

IV. De még az éjjel... értitek... golyót a fejibe... aztán indulás... pasli, pasli hátrafelé...

ÉNEKHANG: Ma még piros élet...

— — — — —
PIROS MÁRK: Egy darabig odafigyeltem, de aztán elnyomott az álom.

LACZKÓ: Na, hallja, ezt jól elgondolta. És íme: itt van.

PIROS MÁRK: Itt vagyok. Élek. Ha zaértem épen, egészségesen. Mert a melegben úgy elaludtam, mint a bunda, és másnap, amikor jó késon felébredtem, orosz tankok dübörgésére ébredtem. Úgy történt, ahogy elképzeltem. Odaértek az oroszok. Ez így történt.

LACZKÓ: Fogságba esett.

PIROS MÁRK: Természetesen.

LACZKÓ: És hazakerült.

PIROS MÁRK: Épen, egészségesen.

LACZKÓ: Az én fiam pedig...

LACZKÓNÉ: Hagyjad hát, hadd mondja végig. Hiszen a mi Lászlónkról még semmit se mondott. Hogy ővele, a mi fiunkkal mi történt, arról beszéljen, drága kedves gyermekem.

PIROS MÁRK: Arról én, mama, egy szót se tudok többet mondani. Értse meg, amit előadtam: attól kezdve, hogy én odafent a padláson elaludtam — nem tudok semmit. Azt se tudom, hogy visszajöttek-e a teherautók a mieinkért, azt se, hogy éjszaka gyalog elindultak valahova...

LACZKÓ: Azt se, hogy azt a főhadnagyot lelőtték-e a katonák, vagy csak ígérték neki.

PIROS MÁRK: Azt se. Semmit se. Én csak annyit tudok, hogy elaludtam, fogságba estem, és most itt-hon vagyok.

LACZKÓ: A többi számról meg nem tudunk semmit. Uram isten, maga, kedves fiam, egyes-egyedül hazajött. Látja, látja, ha az én fiam — most arra gondolok —, hogyha az én fiam akkor este, magával együtt, maguk ketten... felmennek a padlásra, elbújnak, akkor most én ővele...

PIROS MÁRK: Éppúgy beszélgetne vele, ahogy most velem. Úgy lehet, semmi baja nem esik többé a háborúban.

LACZKÓNÉ: Teremtő atyám, ha belegondolok: itt ülne velem szemben, és beszélgetnék vele. Elmondaná... ő mondaná el... beszélgetne...

PIROS MÁRK: Igen. Beszélgetne vele. Igen. De gondoljanak bele abba is, nem olyan kicsi dolog ám az. Micsoda elszánás kellett ahhoz!

LACZKÓ: Az elbújáshoz?

PIROS MÁRK: Pontosan ahhoz. A régebbi háborúban ahhoz kellett elszánás, hogy kiálljon az ember, ebben a mostaniban meg ahhoz, hogy elbújjon. Ez a különbség a régi háborúk közt, meg a mostani között. Nagy különbség, kérem. Óriási különbség.

LACZKÓ: Eszerint, ha több elszántság lett volna a mi fiunkban, akkor elbújt volna ő is a sötét padláson... Hát... (kétkedően) nem tudom... nem tudom...

PIROS MÁRK: Én pedig tudom, hogy nekem van, illetve volt igazam. Itt vagyok rá példa magam, eleven példa. Mert kérem, én itt vagyok, de hol van a többi? Hol? Azt kérdezem: hol? Én, amióta hazajöttem, próbáltam érdeklődni az egykori bajtársaim után. Egyiknek-másiknak levelet is írtam. Senki sem válaszolt. Tudják, kérem, mi ez a hallgatás? (Szünet.) Ezzel szemben engem már három volt bajtársam hozzátartozói kerestek fel, hogy érdeklődjenek, mit tudok róluk. Mert azóta semmi hír

a többiekről. Maguk negyediknek jöttek...

LACZKÓNÉ: Mit tud nekik mondani? Teremtő atyám, hogy jönnek-mennek az emberek, keresik egymást... a fiukat, testvérüket, apjukat... istenem, ez a borzasztó, kegyetlen háború...

PIROS MÁRK: Az. Kegyetlen. Mit tudjak mondani? Mit válaszolhatok én, Piros Márk tetőfedőmester, azoknak, akik a fiukat keresik. Azt, amit maguknak.

LACZKÓ: Tisztelt uram, megköszönünk mindent, amit mondott.

LACZKÓNÉ: Köszönjük bizony, a hozzánk való jóságát. Szívességét. Megáldja érte az isten.

PIROS MÁRK: Igen. De még valamit tudok mondani. Lehet, hogy nem sokra mennek vele, de hát... ha már ilyen messzire eljöttek énhozzám, akkor már nem nagy fáradtság, amit ajánlani tudok. Maguk hazafelé menet úgyis Tatabányán mennek keresztül. Szálljanak le ott a vonatról. Menjenek el a szénbányához. Az irodába menjenek. Ott majd megmondják, hol találunk meg egy bizonyos Tombó Elek nevű sofört. Ez a Tombó Elek oda volt a háborúban. Ott is sofőr volt. Az öt teherautó közül, amelyik minket elvitt ahhoz a majorhoz, egyet ez a Tombó Elek vezetett. Én ezt már itthon, a háború után tudtam meg. A vonaton beszélgettem vele. Szóba került, ki merre járt... így derült ki. Tehát, ahogy mondom, Tombó Eleket keressék, Tatabányán...

LACZKÓ: Engedelmet a háborgatásért, mivelhogy a pihenésben megzavartuk...

TOMBÓ: Nem tesz semmit kérem. Hozzá vagyok szokva. A sofőrnek igazában nincs is pihenése. Most is kétnapos útról jöttem haza, van ez a szabadnapom, de jöhetnek értem bármely pillanatban... megy a széncsata, kérem, teljes erővel!

- LACZKÓ: Igenis, kérem. Akkor hát előadom, hogy mi ketten, a feleségemmel — mert ő nekem a feleségem — mi járásban vagyunk. Mi tulajdonképpen egy Győr megyei illetőnek a tanácsára, egy bizonyos Piros Márk tetőfedő-mesternek a tanácsára . . . aki hazajött, kérem . . . a hadifogságból . . .
- TOMBÓ: Ohó, akkor már tudom is, hogy milyen ügyben jöttek. Ez a Piros Márk ugyanis szokott én-hozzám küldeni érdeklődőket. Akik az ő egykori bajtársainak a sorsa iránt érdeklődnek, mivel . . .
- LACZKÓ: Pontosan erről van szó.
- LACZKÓNÉ: Jól tetszik mondani. Mi is a fiunk után kutakodunk, tetszik tudni. Mert két fiunk van nekünk. Mind a kettőt elvitték a háborúba. Az egyik hazajött, a másíkról meg semmi hír.
- TOMBÓ: Ez a Piros Márk, akit mind a ketten emlegetünk, azért küldte magukat, öreg szüléket hozzám, ugyebár, hogy én mondjam meg . . . vagyis adjak felvilágosítást arról, hogy . . . vajon mi, gépkocsivezetők, visszamentünk-e azokért a katonákért . . .
- LACZKÓ: Pontosan! Pontosan emiatt jöttünk mi ide, annak a bizonyos Piros Márknak a tanácsára. Ezt megtudakolni.
- TOMBÓ: No, az a Piros Márk maguknak nem mondott igazat.
- LACZKÓNÉ: Nem mondott volna igazat? Mire tetszik ezt érteni?
- TOMBÓ: Illetve, nem mondta meg a teljes valóságot. Nem tudom, mi oka van rá. Nem tudom. Ó ugyanis, ugyebár, azt mondta maguknak, kedves bátyám, hogy ő nem tudja, visszamentünk-e mi, gépkocsikkal a száz katonáért.
- LACZKÓ: Ezt mondta. Pontosan ezt mondta.
- TOMBÓ: Nohát, itt hazudott. Ebben nem mondott igazat. Nem tudom, mi oka van rá. Hiszen, amikor összeismerkedtünk, a háború után a vonaton, és kiderült, hogy azon az estén . . . miféle módon hozott össze a sors bennünket, akkor . . . mindent megbeszélünk. Én akkor elmondtam neki mindent, de mindent. A teljes igazságot.
- LACZKÓ: És . . . a teljes igazság? . . .
- TOMBÓ: Az, hogy nem mentünk vissza.
- LACZKÓ: Értem. Nem mentek vissza . . . Hát — ezt is megtudtuk. Így tehát . . . kedves Tombó . . . bajtárs . . . mindent megtudtunk most már, amit lehetett.
- LACZKÓNÉ: Mindent. Többet most már csak akkor tudunk meg, ha az én szép derék nagyobbik fiam, a László, egyszer hazatér.
- LACZKÓ: Csak még annyit, uram, ha lenne szíves megmondani: hazudott-e az a főhadnagy, amikor a katonáknak azt mondta, hogy visszajönnek az autók? Hazudott? Ha hazudott, miért hazudott?
- TOMBÓ: Nem. Nem hazudott. A teljes igazság az, hogy nekünk azokért a katonákért vissza kellett volna mennünk. Erősítést kellett volna vinni hozzájuk, még egy századot. Aztán — velük maradni.
- LACZKÓ: Nem mentek vissza! De uram! Ezt nem értem, uram! Valaki mondta nekünk, hogy hosszú, nagyon hosszú ideig tartott, amíg autóval csak mentek, mentek az éjszakában, hóviharban, pusztaságban . . . negyven fok hidegben. Mi sors várt arra a száz katonára ott? Gyalog . . . uram, gyalog . . . hogy is tudtak volna kijönni onnan? Maguk, uram, ha úgy van, ahogy mondja, cserbenhagyták azt a száz magyar katonát.
- TOMBÓ: Cserbenhagytuk! Miket beszél! Mi volt az egész háború? Egy óriási, teljes és tökéletes cserbenhagyás. Annak pedig, hogy mi nem mentünk oda vissza, más oka van . . . Egészen más.
- LACZKÓ: Parancsot kaptak. Más parancsot. Csakis így lehet. Mikor visszatértek abba a városba, ahonnan elindultak . . . abba a . . .

TOMBÓ: Sztarij-Oszkolba...

LACZKÓ: Abba. Ott más parancsot kaptak.

TOMBÓ: Mondhatnám azt is. Hihető lenne. De a teljes igazság az, hogy mi, sofőrök, nem mentünk vissza Sztarij-Oszkolba sem. Ezt a dolgot nem mesélte el maguknak Piros Márk?

LACZKÓ: Nem. Ő csak annyit mondott, hogy elaludt a padláson, egyebet nem tud mondani.

TOMBÓ: Pedig én őneki elmeséltem mindent, részletesen. Vagyis elmagyaráztam neki, hogyan lehetséges az, hogy én is, meg mind a többi sofőrcimborám élve, szerencsésen megúsztuk a Don-kanyart. És mindent. Az egész háborút. Ha már benne vagyunk, elmondom maguknak is. Sok mindent megértenek akkor.

LACZKÓNÉ: Ó, uramisten, mekkora utakat megtettünk. Már csak azért is szeretnénk, ha mindent, amit lehet, mindent megtudhatnánk.

LACZKÓ: Tüzetesen, tetszik érteni: tüzetesen.

TOMBÓ: Én mindent, de mindent az én parancsnokomnak köszönhetek. Olyan emberrel maguk még nem is találkoztak. Egy alhadnagy. Rác Imre a neve. Hát kérem, ahhoz, hogy mindent megértsen az ember, ismerni kellene az akkori viszonyokat. Meg ezt a Rác nevű alhadnagyot is. Senki sem tudott akkor kérem, semmit. Az oroszok áttörték a frontot, özönlött hátrafelé a saját katonaságunk abban a szörnyű januári hidegben. Mit mondjak, a mi itthoni madaraink röptében fagytak volna le a levegőből. Az ottaniak kibírják. Na, szóval, egy napon Sztarij-Oszkolban esteledett ránk. A szállásunk egy összevissza lődözött műhelyfélében volt. Istentelen pánik, összevisszaság, fejetlenség. Elhivaták az alhadnagyunkat valami parancsnokságra. Németekhez. Ami-

kor visszajött, összehívott bennünket, gépkocsivezetőket...

— — — — —
ALHADNAGY: (*Gondterhelten kezdi, később lendül bele.*) Fiúk, megverte az isten a mai éjszakát... meg mindent. De hát — észnél kell lenni. Emlékeztek rá, mindig ezt hajtogattam, ezt pofáztam: észnél kell lenni. Ebből az istentelen helyzetből ki kell mászni. Ki akarja itthagyni a fogát? Mert ilyesmiről van szó. Na, ugye, hogy senki. A fogát egyik se akarja itthagyni. Hát akkor ezután is rám hallgassatok, mint eddig. Nincs többé gatyázás. Észnél kell lenni. És ha rám hallgattok, akkor a kaporszakállú előtt is fogadom: hazaviszlek benneteket, vagy itt dögölök én is. De csak, ha rám hallgattok, értettem? Ha egy is kiáll a sorból a saját elhatározásából, ha egy is akad, aki nem úgy cselekszik, ahogy most megbeszéljük, az az egy elpusztul, de a többi akkor is hazajut. Értettem? De ha egy is akármilyen bajba kerül, a többi megsegíti, mert sose lehet tudni, kit mikor ér baj. Világos?

HANGOK: Világos... Világos.

ALHADNAGY: Most tehát elmondom, mi vár ránk ma éjszaka. Azt a parancsot kaptuk, hogy az öt tehergépkocsival elviszünk száz katonát egy átkozott majorhoz, bent a pusztaságban. Magyarokat. Százat. Nem tudom, mi értelme, mert ezek a szerencsétlenek, nem vitás, a halálba mennek. Onnan ők vissza nem találnak. Ha eszük lesz, harc nélkül fogságba esnek. Átmennek az oroszokhoz — mit tudom én. Mese nincs, megvisszük őket abba az átkozott majorba. Namármost. Utána nekünk ide vissza kellene jönni, erősítésért. Mit tudom én, mit terveznek ezek az átkozott németek. Ezzel a félig már is megfagyott száz árva bakával akarják feltartani az orosz-

kat? ... Hát ezt ni! És nekünk ott kellene maradni aztán velük... Hát ezt ni! Nem fogunk visszajönni az erősítésért... hanem... gyertek ide közelebb, hadd magyarázzam el, mit csinálunk. *(Hangja suttogósabb, közelebről hallik.)* Amikor annál az átkozott majornál kiszállnak a katonák, azonnal kapcsolni, indítani. Azonnal. Értettem? A motort nem szabad leállítani. És ahogy az utolsó baka is lent van a földön — én majd figyelem —, azonnal indulni. Start! Mint a versenypályán. Egyszerre! Értettem? Mert ha valamelyik leragad, ottmarad — ott is vész. Értettem? Ezt azért is így kell csinálni, mert...

— — — — —
LACZKÓ: De uram... engedelmet, hogy félbeszakítom, de kénytelen vagyok vele. Ha az az alhadnagy... a maguk parancsnoka tudta, hogy milyen sors vár arra a száz magyar katonára, miért hagyta a sorsukra őket? Miért nem mondta nekik: ne szálljatok le, bajtársak, maradjatok, bízzátok rám magatokat?

TOMBÓ: Ki tudhatja azt? Ki tudja azt ma már? Nem is szabad nekünk a mostani eszünkkel gondolkodni ezekről a dolgokról. Ez az alhadnagy bátor ember volt. Vakmerő. De félt is azért. Félt, bizonyára. Őt-hat katonát meg mert menteni, de százat már nem. Az sokkal, de sokkal nagyobb dolog. Lázadás. Parancsmegtagadás... Őt-hat ember el tud tűnni abban a nagy felfordulásban, de száz?... Az, aki a parancsot kiadta, hogy oda kell vinni száz katonát, tudta, hogy ezek a pusztulásba mennek. Mégis oda küldte őket. És ha megmenti őket az alhadnagy — főbe lövik. Éppen az löveti főbe, aki... szóval, ezek ilyen katonai dolgok. Háborús dolgok. Civil ésszel nehéz megérteni. A háborút nehéz megérteni.

LACZKÓ: De kedves barátom, akkor is! Én is voltam katona, én is voltam háborúban. Épp azért merem mondani: még akkor is! Még ha valaki katona is!

TOMBÓ: Jó, én megértem magát, bátyám. Maga egy apa, aki a saját gyereke sorsát kutatja, a nyomait keresi. De hát, bátyám, száztízezer magyar katona maradt ott a Don-kanyarban, azokban a napokban. Száztízezer! És most maga az alhadnagynak tenne szemrehányást, aki a rábizott embereket, a saját katonáit abból a pokolból kimentette, hazahozta...

LACZKÓ: De otthagytok százat, a biztos pusztulásnak, egy nagy pusztaságban, hóban, fagyban, hóvihárban...

LACZKÓNÉ: Mi történhetett ott velük, teremtő atyám... Soha nem tudjuk már meg, mi történhetett velük?...

LACZKÓ: Ez a Győr megyei Piros Márk annyit elmondott még, hogy hallotta, amikor odalent énekelték, daloltak a bajtársai, és azt is hallotta, hogy elhatározták: lelövik a főhadnagyot, és máris indulnak gyalog, nyugat felé...

TOMBÓ: Hát ha ezt megtették... ha gyalog nekiindultak... akkor abban az irdatlan, kihalt pusztaságban, élelem nélkül... abban az iszonyú hidegben nem juthattak messzire. Mi is, amikor onnan eljöttünk, órákon át robogtunk, hajnalig jöttünk, és sehol semmiféle falut, emberi lelket nem találtunk... Képzelfel: órákon át! Pedig jöttünk ám veszett iramban...

LACZKÓNÉ: Otthagyták őket... Még ha autón jöhettek volna... De otthagyták őket.

LACZKÓ: Uram, az imént úgy mondta, hogy amikor a katonák leszálltak, maguk azonnal elindultak. Miért kellett olyan nagyon gyorsan elindítani az autókat?

TOMBÓ: Éppen ezért... Éppen

azért, mert ha a katonák megtudják, hol is vannak ők tulajdonképpen, és hogy ott magukra lesznek hagyatva, akkor nem engedik, hogy mi eljőjjünk onnan. Elibénk állnak. Tán még... kilövik az autó kerekét, vagy valami módon megakadályozzák... hogy eljőjjünk onnan. Ezért.

LACZKÓ: Nem, én ezt nem bírom megérteni emberi eszemmel.

TOMBÓ: Emberi ésszel lehetetlen is.

LACZKÓ: Ezt ember ne higgye, uram, én erre csak azt tudom mondani: ezt ember ne higgye.

TOMBÓ: Ez a háború. A háborúnak törvényei vannak.

LACZKÓ: De ott is emberek vannak! És bajtársak! Magyarok. Testvérek. Földik. Barátok. Testvérek!

TOMBÓ: Na látja! Jó, hogy ezt mondja. Eszembe jut erről valami. Amikor a majortól elindultunk, én voltam az utolsó sorban. Abban a pillanatban, amikor az utolsó katona is leszállt, a parancsnokunk már indított is. Az előttem levő is rákapcsolt, szinte megugrott, én meg szinte tapostam a sarkát, úgy mentem utána. És akkor láttam, hogy az előttem haladó kocsihoz odaszalad egy katona. Kiabál befelé valamit. Fut a kocsi mellett. De a sofőr hajtott. Nem lassított, nem maradhatott le a többiektől...

LACZKÓNÉ: Ó, az a katona... Elmesélte nekünk Piros Márk, ki volt az a katona... *(Hangja sírásba fullad.)*

— — — — —
Megismétlődik az a hangkép, amit már hallottunk egyszer, de most elmosódottan, emlékképszerűen.

KATONÁK: I. Nézd, az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak ezek minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katona?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az!... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett!... Elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy nem ment át rajta a kerék!

I. Szerencse? Legfeljebb... *(A hang elúszik.)*

— — — — —
LACZKÓNÉ: *(Az előbbi síró hangon.)* Mi már tudjuk, ki volt az a katona...

TOMBÓ: *(Türelmetlen gyorsasággal.)* Én azt nem tudom. De honnan is tudhatnám. Amikor láttam, hogy elesik, megcsúszott a havon, a kormányt félrerántottam, nehogy keresztülmenjek szerencsétlenül. De a kenyér, amit a gépkocsiból kidobtak neki, épp a kerekem alá perdült. Mikor aztán hajnalban megálltunk, kérdezem a cimborát, mit akart az a katona? Csak dünyögött, hogy nem is tudja, nem értette pontosan. Megismerte őt, azt mondja, mert... szóval... ismerősök. Azért is dobott ki neki egy kenyeret. Még a nevét is tudom ennek a sofőrnek, akik látják, még az ismerőse kedvéért sem mert megállni, hogy felvegye, elhozza magával. Károlynak hívták azt a cimborát. Laczkó Károlynak. Arra a vidékre való, valahová, az Alföldre. Kunsági.

LACZKÓ: *(Döbbenet.)* Károly?... Laczkó... Károly?

LACZKÓNÉ: Laczkó Károly... Azt mondta, hogy ismerőse? De hisz a tulajdon...

TOMBÓ: No, én csak arra mondom, bátyám, hogy milyen a háború. Ilyen.

LACZKÓ: *(Halkan, akadozva.)* Ilyen... Pontosán... Ilyen...

LACZKÓNÉ: Kenyeret dobott ki neki... a hóra... uramisten...

TOMBÓ: Igazán sajnálom, hogy én nem tudtam maguknak semmit se mondani az eltűnt fiukról.

LACZKÓ: De... Sokat mondott.
Nagyon is sokat...

TOMBÓ: Mondom, száztízezer ember! Száztízezer! Ki tudhatja azt, ki hogyan tűnt el, apák, gyermekek, cimborák, testvérek...

LACZKÓNÉ: Testvérek! A tulajdon testvére... tulajdon testvére...

LACZKÓ: Sokat mondott nekünk.
Nagyon is sokat... nagyon is sokat.

— — — — —
Vonatkattogás, melynek harsány üteme lassan átolvad a már hallott hangba: óra ketyeg. Hangja hol elúszik, hol keménnyé felerősödik.

LACZKÓNÉ: Nem alszol... Tudom, hogy nem alszol... Emészted magad?

Tompa, fátyolos hangszímben előúsznak az emlékképek. Először a hozzátartozókat keresők fájdalmas kórusa.

FÉRFI: Katonák... bajtársak... ki ismeri Kotrás Béla tizedest?

NŐ: Somogyiak... drága fiaim... tudjátok-e, mi lett a fiammal?

NŐ: Szabó János honvédet keresi az anyja...

NŐ: (A vonatbeli.) Korom Ferenc bányászt a felesége keresi... Ki tud róla valamit?

FÉRFI: A fiamat keresem, Szűcs Imrét Nádudvarról. Az apja keresi.

NŐ: Bihar megyéből ment el az én fiam, Kárász Vince tüzérnek...

A kórus elúszik. Órakettyegés. Előjön Földi Lajos hangja.

FÖDI: A maguk fiát, Laczkó Lászlót egy csűr végénél láttam. Ült a havon. Széltől védett helyen ült, szélárnyékban. Az egyik lábán ba-

kancs... (Elúszik a hang, de Földi Lajos még mond valamit.) Hullt ám ott az ember, mama... Tíz-ezerszám hullt a sok drága, erős, derék legény. Mint mikor a falevél pörög...

Órakettyegés.

PIROS MÁRK: Embertelenség? Azt mondja, bátyám: embertelenség. Embertelenség! Mit vár maga a háborútól? Komisszágnál egyebet nem várhat. A háború azért van, hogy pusztuljanak az emberek. Ez — törvény. Mit vár egyebet a háborútól?

Órakettyegés.

KATONÁK: I. Nézd, az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katoná?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett!... Elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy...

Órakettyegés.

TOMBÓ: Még a nevét is tudom annak a sofőrnek... Károlynak hívták azt a cimborát. Laczkó Károlynak...

Órakettyegés.

LACZKÓNÉ: László fiam! Én szép, derék, drága nagy fiam... Oda kellett maradnod... Miért?... Ó, az az átkozott, szörnyű háború!

KISS DÉNES

IFJÚSÁG, IFJÚSÁG

A gyerekkor itt fogócskázik kezemügyében.
Hallom mezítlábas trappolását.
Csak az eget nem dúcolják nyárfák,
mint régen. A fákat kivágták.

Mint régen, olyan közel van s olyan távol
az anyám, az apám.
Lázasan örökös futástól,
hazámat átugorhatnám.

Hazámat átugorhatnám. Kerítések fölött
öregasszonyfej-köcsögök
s napraforgók könyökölnek.
Bozótban indián sündörög.
Nem éri talpa a földet.

Házunkat átugorhatom. Szétnyílt falak fölött
szágulunk meseparipákon.
Combunkra csalán korbácsol bíbort.
Szívünkön nappal is átvérzik az átom.

Szemünkből nappal is kicsordul az álom
s előnti meleg áradatával a tájat,
térdig gázolok mocsaras szivárványban.
Titkolom részeges apámat.

Dicsérjük részeges apánkat.
Fejünk átveri az ég nagy üstfenekét;
átnézünk csillagok parazsára.
Egy-egy lány félve adja kezét.
Meghalunk úgyis nemsokára.

Meghalunk úgyis nemsokára.
Indiánarcunk, mint eldobott maszk,
kivágott erdők alján hever.
Verseket mormolunk, nem panaszt,
s fütyörészünk, ha sírni kell.

VIDÉKI CIRKUSZ

A cirkuszos lavórban mosdik
bozontos szőre van
drótkerítésen át benyúlnak
a jegyekért
Borzalmas itt az egyedüllét
torkomig ér a keserűség
a szénaszag a vaskapocs
pereg a dob
A fűvön csillog a szappanos víz
két lakókocsi három túllruhás
[madonna
és én és én és én vagyok
a mutatvány a legnagyobb
kígyóember a rádióból
karját majd keresztbe teszi
két bohóc és két késdobáló
az arcuk öreg emberi
kőművesbakra léceket
raktak hogy arra üljenek
a porondon a szappanos víz
még délről megmaradt
következnek trappolva
idomított lovak
félrecsúszott csokornyakkendő
van az igazgató nyakán
„szeretem szeretem szeretem
magát igazán”
borzalmas itt az egyedüllét
torkomig ér a keserűség
a szénaszag a vaskapocs
őrületes titokzatos
A sivatag hajója
következik belép
látni térdrerogyva
a kétpupú tevét
az öntudatlan papagájnak
a gyerekek bekiabálnak
hülye vagy! érted már? felelj!

körbenéz hátul mennek el
idősebb nézők Sárgadinnyét
eszik egy fiatal fiú
Adja ide a jeggyűrűjét
Ez a világszám eridj
Unszolni kell A dicsőséget
nem így képzelte el nem így
De megy ha hívják annyian
látják itt a faluban
és borzalmas az egyedüllét
már torkig ér a keserűség
a szénaszag és az iszap
Elvárászsolom kérem
és vége volt a nyárnak
Meleg a tenyerem
annyira egymáshoz verem
a szívem fáj mint a szivacs
amit csinálnak mind igaz
A kétpupú teve a tör
mit dobálnak a fej körül
csokornyakkendő papagáj
a gyerek aki kiabál
borzalmas itt az egyedüllét
torkomig ér
ne higgyék
hogy sírok ismét
kétszáz kilométerre van az anyám
„szeretem szeretem szeretem
magát igazán”
Üres lavór bádognohár
az asztal törött lábbon áll
hanyatt fekszik a cirkuszos
titokzatos varázslatos
a túllruhában meztelen
jár a nő
A műsornak vége
A szünetben megtekinthető
a fenevad etetése

SIMONYI IMRE

NONSENS

Három nagylány megjelölt.
Az egyik tán meg is ölt.
Kettő abból meg se ölt, de
mind a három meg is ölt.

Az egyik tán megölelt.
Amiben jókedve telt.
Mind a három megölelt, de
melyik volt ki megölelt?

BISTEY ANDRÁS

ÁLMOK

A zuhanás mindig szörnyű, de ez a mostani valamennyinél borzalmasabb volt. Gyermekek korában gyakran álmódott ilyesmit, és utána mindig valami állati, megmagyarázhatatlan rettenettel ébredt. Ha a takaró a teste köré csavarodott és mozdulatlanúságra kényszerítette, a törések és ficamok vízióit élte át, és csak később, boldog fellelegzéssel jött rá, hogy a törés nem fáj, s akkor már félig-meddig tudta, hogy álom volt az egész.

Később, mikor igazi hegyre mászott, gyakran támadt olyan érzése, hogy álmodik, és ha levetné magát a magasból, nem lenne semmi baja, álmodná a zúzódást is, és felébredne, mert észrevenné, hogy az ütés nem fáj, legfeljebb egy kis szívdobogás maradna utána, de azt is elfelejtené, mikor ismét elaludna. Ilyenkor még erősebben megmarkolta a kötelet, megállt néhány pillanatra, lehunyta a szemét, mélyet lélegzett, s mire körülnézett, csak a szikla maradt, a mélység és a magasság és a kötél, melyet olyan görcsösen szorított, hogy ujjai elfehéredtek, s a durva kötélfonat mintákat nyomott a tenyerébe.

Mikor egy kissé idősebb lett, fiatal, kezdő alpinisták mellé osztották be. Megbízta benne, tudták, hogy összeforrott a hegygel, s ha ez a nagy hegy egyszer összeomlana, maga alá temetné őt, akkor is, ha száz kilométerre lenne tőle, vagy akár többre is. A hegy azonban állt, sőt mindig magasabb lett, az utak néha eltűntek, néha összefonódtak, s az emberek évekig bolyongtak, amíg a sok összekuszált ösvényt bejárták és rátaláltak arra, amelyik a csúcsra vezetett. Volt, aki elfáradt, aki visszafordult, vagy leült a rothadó avarra és évekig tündődött, hogy megfejtse egy-egy kanyarulat rejtélyét, s mire megfejtette, belepte a hó, kiszikkasztotta a szél, megöregedett, néha már arra sem volt ereje, hogy visszatérjen.

Az óvatosok a szerpentint választották, mert az könnyebb volt, de végtelenül hosszú, és akik elindultak itt, maguk sem hitték, hogy felérnek. Nem vallották be, mert nem illett bevallani, s amikor a csúcsról beszéltek, tudták, hogy számukra elérhetetlen. „Talán majd a fiaink...” — mondogatták néha titkon és négy szemközt, de a fiaikat is, akik útközben születtek, arra tanították, hogy a legegyszerűsebb út a szerpentin.

Néha olyanokkal is találkoztak, akik egyenesen nekivágtak a csúcshoz, és útjuk keresztezte az ösvényüket. Ilyenkor csodálkoztak és csapatba verődve bámulták a merészeket, akiket nem illett merészeknek nevezni, néha meg is szolgálták őket és fintoztak, mert a por és az izzadság ellepte a bőrüket az erőfeszítéstől, a szerpentin haladók pedig már elszoktak ettől. Beszélgetni nem tudtak, mert már régen elfelejtették az egykori nyelvet.

És az volt a legszörnyűbb, hogy az erősek és a fiatalok választották a szelíd szerpentint, és hetvenéves aggastyánok kapaszkodtak szívós kitartással a meredeken, de egyre kevesebben lettek. Volt, aki az utolsó lélegzetvételeig

kapaszkodott, és lezuhant, a másik, mikor észrevette, hogy nem bírja tovább, félrevonult, mint a beteg farkas, keresett egy sziklagerincet, és észre sem vették, ha meghalt, mert csak azt veszik észre, ami hiányzik, és ők kényelmetlenek voltak, mert bár nem beszéltek, jelenlétük élő emléke volt annak, hogy nem csak egy út van.

Egész életében azokhoz vágyott, akik egyenesen mentek, veszedelmesebb, nehezebb úton, de a szerpentinén vánszorgók között született, és ha ott akarta hagyni őket, az utolsó pillanatban valaki mindig meggyőzte, hogy az egyenes út csak álom, és szörnyű zuhanás a vége, amelyből ha felébred, ismét csak a szerpentinén találja magát.

Igy csak messziről nézte őket, ha néha felbukkantak, és örült, ha egy-egy mozdulatuk még ismerős volt.

Nem tudta, hogy ez a mostani zuhanás valóság-e vagy álom. Cikázó, éles fényeket látott, valami teher nyomta, szorította a földhöz, vagy talán a karjai voltak megkötözve, nehogy felrepüljön és elhagyjon mindenkit, mert a csúcsra csak gyalog lehet felmenni, aki repül, az megszegi a játékszabályokat, és levágják a szárnyát, hogy csak sután csapkodó, esetlen karok maradjanak, amelyekkel nem lehet semmit kezdeni, legfeljebb vonszolni magunk után a porban, mint ahogy tolluktól megfosztott libák vonszolják a szárnyukat, s tízezerszer próbálják naponta felemelni, mindig visszacsuklik.

Érezte, hogy él. Néhány pillanat még, belehasít a fájdalom, és akkor tudni fogja, hogy annyi álombeli zuhanás után most igazán lezuhant valahonnan valahová, és nem marad semmi más, csak a magány és a fájdalom, amelyet meg lehet szokni, vagy csak álmodik valóban, és néhány perc múlva már a pulzusa sem fog gyorsabban verni, mint azelőtt.

Mikor egy kissé idősebb és tapasztaltabb lett, fiatal, kezdő alpinisták mellé osztották be. Csak tanácsadó volt, nem vezető, a fiatalok nem túrték, hogy vezesse őket, hiszen észrevették, hogy néha fájdalmas tekintetet vet egy-egy csüggedetlen, egyenesen a csúcs felé tartó csoport után, és félték tőle. A nyugalmukat féltették, a szélesre taposott kényelmes utat, a sok felesleges lomot, amit magukkal cipeltek, s amelynek ném urai, de rabjai lettek, de amely miatt előrehaladásuk lassú vánszorgás és egy helyben topogás lett, sőt voltak, akiket a teher elragadott és mind gyorsabban vont visszafelé, mert könnyebb volt lemenni, mint fel, és miközben ők távolodtak a csúcstól, azt hirdették, hogy a csúcs kerül mind messzebbre tőlük, húsz évre, ötvenre és tízezer évre, amely már elég nagy idő ahhoz, hogy kibújjanak a felelősség alól.

Néha lerakták a felesleges tárgyakat, de nem azért, hogy könnyű kézzel, szabadon mehessenek tovább, csupán azért, hogy könnyörögjenek valaha félredobott isteneiknek még több, még nehezebb és még feleslegesebb terhekért.

A szerpentin egyre keskenyebb lett, furcsa, ismeretlen jelzésű utak keresztették, amelyeken elmentek egy darabig, és észrevették, hogy nem vezetnek sehová. Zavarba jöttek, a holmijukat még görcsösebben szorították magukhoz, és félték. Félték attól, hogy az úttalan utak szakadékba vezetnek, és akkor jaj, vége lesz a sok drága kacatnak, nem lehet többé szolgálni őket, mert a legóvatosabb ember is meghal, ha százméteres szakadékba zuhan, és akinek sok mindene van, az óvatos, és fél a haláltól.

Azután megálltak, mozdulni se mertek, összetorlódtak, mint a birkák, ha ég a hodály, vagy farkas tör a nyájra. Nem volt már út sem előre, se hátra, csak tenyérynyi szilárd hely, amely sok egy világ kimozdításához, de kevés egy embernek, ha még húszan vannak rajta kívül, és az győz, amelyik letaszítja a másikat, és akkor büszkén és boldogan hal meg, mert egyedül nem képes megtalálni a helyes utat.

Vittek azért közös holmit is, sátrat, szerszámokat. Ezt igazságosan osztották el, és vigyáztak, nehogy valaki kevesebbet vigyen a többinél.

Mikor már mind kétségbeestek és azon tanakodtak, hogy megszabadulnak a rájuk nehezedő súly egy részétől, és szakadékba dobják a közös terhet, ő lépett a csoport élére.

A többiek nem nagyon hitték, hogy segíteni tud rajtuk, de féltek, és maguktól nem tudták megtalálni az ösvényt. Iránytűt vett elő, iránytűt, melyet a többiek megvetettek és untak, mert mindig ugyanabba az irányba mutatott, és nem követte sem a szél fúvását, sem a nap járását, sem a hold útját. A teher azonban akadályozta a mozgásban, szabaddá kellett tennie a karját és a lábait, hogy kitapogassa a szikla szegélyét és a köveket a talpa alatt, hogy vajon leomolnak-e, ha rálép valaki.

Látták, hogy van út a sziklagerincről, csak ők nem vették észre, és ugrott mind, hogy a terhét levegye róla, hogy könnyebben lépjen és arra vezesse őket, ahol széles az ösvény és nincs mellette a mélység.

Az út egyre szélesebb lett, és így nőtt meg a kedvük, a félelem eltűnt az arcukról, és így lett mind egyre vidámabb. De az igazi út, a szerpentin még messze volt, napokig, hetekig mentek a kopár sziklák között, kísérték a túremegő hegyét, néha sziklát is másztak, de sohasem azért, hogy így ériék el a csúcst, csak a széles, a biztos utat keresték, már az volt a céljuk, s a csúcs egyre távolodott, pedig mind magasabba jutottak.

A második hónap végén érték el a szerpentin, és ott megálltak, csoportba verődve. Örültek mind, hogy kikerültek a bajból, de volt bennük valami rossz érzés, hogy van valaki, különb náluk, aki akkor adott tanácsot, mikor őket már a kudarc lesújtotta. Így napról napra nőtt a kényelmetlen érzés, haraggá és gyűlöletté ért, és tudták, hogy ezt a segítséget soha nem fogják megbocsátani.

Igaz, hogy mentek utána, mert tudták, hogy jó irányba vezeti őket, de már hetek óta nem beszéltek vele, és nincs az a bojkott, amely jobban el tudna szigetelni, mint a sértett harag. Ha dicsekedett volna a tettével, ha naponta tizezerszer elmondja és megköveteli, hogy ők is mondják, elismerjék a tettet, megbocsátottak volna neki, hiszen felfedeztek volna egy hibát benne, és ezzel ismét egyenrangú lett volna velük. A fecsegő, a dicsekvő jótett elviselhető, mert emberi. De nem dicsekedett, nem beszélt, csak vezette őket, és ezért meggyűlölték.

Mire visszatértek a széles szerpentinre, már kész volt az ítélet. Tudták, hogy nem méltó hozzájuk, nem méltó az úthoz és a csúcshoz, aki nem vitte a közös terhet. Aki könnyedén szökellt kőről kőre, amíg ők vitték a terhet és vitték az övét is. Hiszen visszatekintve olyan egyszerű volt az út, amíg megtalálták a szerpentin, hogy nem volt igazságos, mikor átrakta a más vállára a terhet.

Letaszításra ítélték, hogy ha nem hal bele, tudja meg, hogy milyen érzés teherrel mászni a hegyre, ha nincs, aki vigye a közös súly reá eső részét.

Egységes akarattal taszították le, és utána dobtak mindent, ami rá emlékeztetett, és boldog, felszabadult örömmel vágtak neki az útnak.

Rettegve várta, amíg zuhant, hogy mikor metsz bele a fájdalom, ha nem álmodik, és mikor ébred fel már végre, ha mindez csak álom.

TÜKÖRBŐL

Mikor céljaid már megszűnnek totemoszlopok lenni
és néha mintha nem is léteznének
még ne hajtsd le a fejed
még ne vágd zsebre kezed
mert a vereségek még meggyötörnek

Ne tanítsd magad tovább
hogyan vegyél föl fapofát
mert megszokod
és majd nem tudsz
csak sorokat sírni

SZABADON

Én is csak kanállal eszem a krumplilevest
és közönyösen mosom naponta a fogam –

lehet hogy otthon
pizsamában és papucsban más is zseni?
Kis szigetünkön mindnyájan pálmafát öntözgetünk
Néha leszállunk megmártózni a nagy Tengerben
és röhögünk hogy a másik pucér
néha fölsegítünk pálmafánk alá
egy-egy embert
fenntartva büszke jogunkat
mi halásztuk ki
mi lökhetjük vissza

MOLNÁR IMRE

IFJÚSÁGOM EMLÉKMŰVE

Már a koszorút leakasztom
fülemről, elég a tréfa.
Minek ide a sok vacak rongy,
szeméttelepek hulladéka?

Unalmas lett a mártíromság,
bukott vigécek hősi póza.
Libeg a szélben lyukas, rossz zsák,
emlékművem fellobogózva.

Eldobom ezt a koszorút, mely
virágtalan, ócska drótváz.
Akinek itt nem jutott hely,
a dologhoz jó arcot vág.

Én kiszállok a kocsiból
ott, ahol nincs megálló.

A zörgő szerelvény ellohol,
jajgatva csattan át a váltó.

Az lesz ám a megérkezés,
ha magához ölel a talpfa.
Ünnepélyes lesz az egész,
döng tábori csinnadratta.

Uraim! a végső megoldás
az egyetlen, emberfölötti:
két sín magányát pompás
híddal örökre összekötni.

Sugározatok gyászzenét
a rádióban hetekig,
és zokogjatok, hogyha két
hatalmas fülem temetik.

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA

TISZA

(XXI. rész)

A SZÖNYEG

Az ember használati eszközeinek sok ezer esztendő's darabja. Szívesen következtethetnénk is, hogy a város egyik ősi foglalkozási ága a szőnyegkészítés. De nem így van. Harminc évvel ezelőtt Békésszentandrásról egy aszonyka átköltözött Csongrádra. Itt is csinálgatta a szőnyeget. A szomszédasszonyok odafigyeltek, megkívánták, megtanulták, ők is csinálgatták. Aztán egy egész utca csinálgatta. Manapság több százan csinálják. Szervezetten. Keretét a háziipari szövetkezet adja, amely 1955-ben létesült. A régi ruháit már kinőtte a szövetkezet, és efféle részlegei nőttek: csongrádi szőnyeg, perzsa szőnyeg, népművészeti szőttes, népművészeti festett kisbútor, fonott kisbútor és kosár, kézimunka, női fehérnemű és felsőruha, divatáru és ajándéktárgy, javító, lakossági szolgáltató részlegek (asztalos, lakatos, bádogos stb. szakmák).

276 ember van a központi műhelyekben, valamint 700 bedolgozót foglalkoztatnak. Az alakulás évében 180 ember egymillió forintos termelési értéket állított elő. 1965-ben 840 munkás 18 milliós értéket, 1967-ben már 21 milliós.

Sem a műhelyekben, sem a külvilágban nincsenek nagy zajjal. Alig tudunk róluk. Halk szavú elnöküknek mondom is, hogy másfelé kisebb produciókat is jobban dobra szoktak ütni.

— Előbb tojik a tyúk, azután kotkodál.

De hát minek is kotkodálnának? Hatvanhétben 100 ezer négyzetméter csongrádi szőnyeget szőttek, egy darab sem maradt raktáron. Perzsából négyezer négyzetmétert, ami körülbelül 800 darab szőnyeg, és ezekből a legnagyobb méret 24 négyzetméter, darabonként 54 ezer forint, és egy darab sem maradt belőle vissza. Hanem a külföldiek, ott is inkább a tengerentúl, tud annyit a csongrádi szőnyegről, mint Belgium és Hollandia a csongrádi konyhabútorról. Minek kotkodáljanak? Kétezer négyzetméter perzsájukat elviszik évente dollárért. Most az új mechanizmusban négyzetméterenként külföldnek is 6 dollárral emelték az árakat, de így is kell. Sőt több kellene.

Bútoraikból háromszor nagyobb a rendelésük, mint a kapacitásuk. Ezért vannak csöndben.

A központi perzsa-műhely is csöndes, mint a templom. Nagyon szép csongrádi perzsákat gyönyörű csongrádi lányok és menyecskek csomóznak. Nem tudom, miért nem festik meg őket ebben az együttműködésben a piktorok. Kész téma. Avatott kezű festő számára való a szerény, szolid színek együttese, a serény mozgású szépségekkel. Naponta ötezer csomót köt egy ember havi 1300—1400 forintért. Öt nap alatt épül meg egy négyzetméter szőnyeg. A fejük fölé akasztott mintára lesve gyíkfürgeséggel bújtatják a fonalat a kifeszített tartószálak között. Csak susogva kérdem az egyik, nyilván legszebb menyecskeféléit.

— Aztán otthon, gondolom, szép perzsákkal teli a szoba?

Kitör belőle a kacagás.

— Miért volna? Elkélne persze nagyon. De hát aki mozdonyt csinál, van-e annak otthon mozdonya?

— Valami kisebb perzsa akkor?

— Aki mozdonyt csinál, annak kis mozdonya sincs otthon — mondja a menyecske, s szép fogsorával kacag.

SÜRGÖNY PANNI

Csongrád utcái a mai kornak megfelelően éppúgy fel vannak turkálva, árkolva, hogy elkelve bármelyik fővárosi negyednek. Az árkok fölött itt-ott emberek dolgoznak, mint Pesten. A földkupacok és sáncok barikádjai és irányító táblái között bókászva érdeklődöm egy bedolgozó szőnyegszövőnő lakcíme után. Szeretném megnézni az otthoni munka áhítatát. Elég erős szelek fújnak, olyanok, amik hirtelen jönnek, aztán elülnek. A csatornák egyik átjárójánál kézi pumpával szivattyúzza az árok vizét egy rezes arcú negyvenes férfi. Kalapját nagy játékkal lerántja a szél, kicsit meglebegteti a feje fölött, s bevágja a vizesárokba.

— Az anyja hat szentségét! — mordul föl az ember, míg a kalap után kap. No, ez már engem érdekel.

— Miért éppen hat szentség?

— Azért hat, mert a hetediket elsikkasztotta Sürgöny Panni.

Ennek kapcsán több kérdések is felmerülnek bennem.

— Ki volt az a Sürgöny Panni?

— Hát az már nem él. De míg élt, akkora hírharang volt, hogy sebesebben járt a hírlelése, mint a sürgönynek. Amit megtudott, azonnal szétvitte, mintha általában fogadta volna föl. Örök szokása volt neki, így aztán Sürgöny lett a neve. De volt egy tehenük, váratlanul elapasztott. Hát az nagy istencsapása egy-egy sokszájú családnál. Tudott aztán Sürgöny Panna gyógyírt keresni a bajra, egy cigányaszszony köcsögnyi szilvalekvárért megkuruzsolta a bajt, azt mondta Panna néninek, vasárnap győnjön, áldozzon, de az ostyát, mikor a pap a nyelve hegyére teszi, kapja ki a szájából, vigye haza, keverje korpába, adja be a tehénnek, megjön a tej. Sürgöny Panna meg is cselekedte. Hogy megjött-e a tehén teje, azt én már nem tudom, de a hírt Sürgöny Panna sürgősen szélnek eresztette. Hogy ellopta az ostyát, az oltáriszentséget. Így Csongrádon csak hat szentség maradt, mióta Panna néni szegény, így cselekedett, nyugodjon békességben.

BÁDOGSZAMÁR MEG A TRANZISZTOROS PIKULA

Keresem a szövetkezetnél kapott címet. Lassan rám alkonyul, messi is van az a ház, az új városrészt új utcájában. Villamos nincsen, autóbusz is ritkán, így *talpuszon* lépdelek kifelé. A házak erre nem nagyon régiek ahhoz képest, hogy kis száz évvel ez a terület még a Tisza birodalma volt, és halak jártak az utcák, házak között. Aszályosabb nyarakon nagy békacsordák zengték teli a levegőt. A házak erre tisztességtudók és igazbeszédűek, a szónak abban az értelmében, mint bárhol a világon, a házról ismeretlenül is leolvashatjuk a benne lakó mivoltát anélkül, hogy tudnánk, ki lakik odabenn. Ahogy jó ízű könyvből vidáman következtet az ember az íróra, noha sokszor a fene se törődik vele, hogy hogy is hívják. Igaz, már Juhász Gyula is megmondta: nem a pacsirta fontos, csak a dal. Erre is beszélnek a házak.

Betonpalinccsal, vaskapuvall kerített, utcára ikerablakokkal néző ház először azt mondja: pénz az van, ész is. Igény is, lehetőség is. Így nekiindultunk az örökéletnek. Mert ezt a beton garádfalat, ezt a vaskaput három emberstációig nem rágja szét az élet. Ebbeli gondolatokkal megépített ház pedig számosan sorakozik az új városban. Három életre. Mikor pedig egy embernek abból csak egy van. De hát baj az? Helyenként öregecske ház is gubbaszt az örökéletűnek indulók mögött. Itt már kevés munkájú, és ehhez szokott igénnyel élő öreg családok laknak. Az ő virágzó korukban még a deszkakerítés jelezte a mód meglehetőségét. Azóta sok víz lement a Tiszán, esők, szelek, fagyok, napok harapdálták ki porciójukat a kerítésből, a mohos cseréptetőkből, a gerendázatból, és mindenből, amihez jussuk van. És ilyen helyen nyoma sincs annak, hogy újhodni kezdene a ház. Itt már a hátralevő időre úgy jó minden, ahogy van. Kiszolgál már bennünket, míg élünk.

A címül mondott ház közel lehet, és itt is van. Módos, fordított; gyalult, festett kapuk, beton bálványokon. A gerincen kopott tollú fehér kangalamb dagasztja bögyit, úgy udvarol maga körül forogva egy nyugodalmasan bámészkodó, magas nyakú postalánynak.

Itt nincs csengő, s a kapu nyitva. Faragott oszlopokra futó lugas alatt piszmoz az üveggang előtt egy legényféle, juhászos öltözetű ember. A kalapja fekete, és fekete hímzett labji mutatja a szakmát, de nadrágul már Texas-t visel, ahogy a fővárosban is szokás, térdhajlásban trisóval kifakítva.

— Mire végzi? — igyekszem azonnal a közlekedés drótját megrezegtetni.

— Csutakolom a számaramat.

— Melyik a ló, ha a Pannónia számár?

DINNYÉS F.: ÁSÓ EMBER

— A mai juhásznak minden motor számár. Bádogszámár. Most ezen kocogunk. Ez nem eszik, ha nem hajtjuk. De hát gondolni kell ezt is.

— Hanem akkor, ha nincs nyájban számár, mi tartja össze a falkát?

— Van vezérürü. Tudja az a dolgát. Aztán zsandárnak ott van a puli, azok fölött meg a mienk a hatalom.

Bizony istenesen mondom, olyan juhászlegényt találtam, amelyet a népdalok és a falvédő ábrázol. Magas, barna, csinos, értelemmel és szépséggel teli arcú.

— Mióta juhászcodik?

— Van vagy négy esztendeje. Hogy leérettségiztem, már jöttem is az államiba. Mindjárt juhásznak. De közben katonáskodtam is egy kicsit, aztán újra vissza.

— Nem akart tovább tanulni?

— Nem tört érte a csihori. A háromezret megkeresem, persze nem íróasztalnál és nem napi nyolc órában, hát hova kapkodjak?

— S a juhászatban sem akar előrerukkolni?

— Szakmunkás vagyok már, mit akarjak? Juhászból több kell, mint birkamérnökből. Van jó gödöllői birkamérnökünk, azt úgysem hajazhatnánk meg.

— Aztán maga legény?

— Hát még egy kis ideig.

— Mivel telik az ideje, amikor szabadnapos?

— Eddig építkezünk, abba belement az erő meg az idő, meg a pénz. Este a komákkal ellófringálunk egy ideig, zeneiskolába, muzsikálgatunk, ahogy bármiféle legényembernek néha kutyaságokban is telik az ideje. Hanem ez az országos *ki mit tud* zajgás minket is odavert, hogy benevezzünk. Muzsikával. Elkezdük mi a készülőldést még hatvanhatban, ahogy leszereltem. Az ezrednél klarinétos voltam. Azelőtt meg tilinkós voltam már az úttörőknél. Hát persze az olyan bodzafa tilinkó volt, apám sütögette ki a lyukait tüzes vassal. De jó szóló szerszám az máig is, mert méretre készül. Csak közben az ezrednél rátapintottam a klarinéra. Ott a karmester megokította kicsit kottát olvasni. Már a második évben örökös tagja voltam a zenekarnak. Azt nem mondom, hogy szólista voltam, de ha magamra maradtam, akkor sem ijedtem meg a banda vezetésétől. Latolgattuk itthon, fiatal bojtárok, nem ártana valamiféle zenekart összesikeríteni. De olyat, hogy a tévébe is eljuthassunk. Tavalý már volt hangerősítők, hangfalunk, a gazdaság megvette a felszerelést, de ami hiányzott, azt összebütüköltük a csongrádi gyárakban. A télen már a gazdaság ünnepegein föllépegettünk. Lehet, hogy nem jól muzsikálunk még, de a hangerősítővel tudunk olyan ricsajt csapni, hogyha akarjuk, kimennek az ablaküvegek. Közben beneveztünk a *ki mit tud*-ba, és elég rendszeresen csináltuk a próbákat. Ment is minden. Nyolcan vagyunk benne. Van mindenünk az orgonától a rumbatókig, csak ahogy nagyban készülődünk, a szolgálatunk a kenyérkeresetben nem mindig úgy jön ki, hogy egyszerre legyünk szabadok. Hát az egyik bojtárkománk, a gitárszólós, nem tudott szabadulni a szolgálatból. Most nemrégiben hodályos volt, húsvét előtt, jócskán, már potyogtak a kisbirkák, hát oda kellett ügyelni, bármennyire muzsikálhatnékja volt. Bántotta a komát szörnyen, hogy alig két héttel a föllépés előtt hodályra vágják. Nem ivós, de akkor mérgében föllöntött a garatra, és bejött a kultúrba azon ganéjosan, hóna alatt a pakfon kampó, ahogy belépett, egyből belevágott a nagybögőbe, aztán az egyik hangszerszekrénynek esett. Mire lekaptuk a lábáról, összekalapált vagy tízezer forintnyi kárt. Aztán elbögte magát. Nem volt nagyon részeg. Azon ridogált a koma, hogy jaj, de nagyon szépen muzsikálunk, hiszen elhallatszik Bokros túlsó széléig. Így aztán a koma egyúttal szétütötte a berendezést is. De már az idén nekimegyünk. Nem a komának.

— Mondom, miért jöttem.

— Annusunk csinálgatja az Alcarazokat, de ő máma odabe van Szögedébe a nénémeknél. Anyámék meg kint dolgoznak, szedik a krumplit a háztájiban. Nem sok világozással szolgálhatok a szőnyegszövésről. De megmutatom. Annusunk süt, főz, mos, minden házi munkát végez, aztán ami ideje van, akkor csinálja az Alcaraz-t. A munkája mellett 600—700 forintot csomóz össze havonta. Ez valami spanyol minta, de Csongrádon tervezték, a külföldiek megszerették, a megkülönböztetett szimbólum márkát ezzel a névvel illették: Alcaraz. Nem tudom, mit jelent.

— Szép szőnyeg. Szépek a színei.

— Itt festik pedig a szövetezetben. Abba is beletanultak a csongrádiak. Pedig egy se vegyész mérnök. Kis esze, meg sok türelme, tapasztalata van annak a néhány embernek. Talán a természet se tud annyi színt föltámasztani, amit ezek a gyapjúfestők ne tudnának előállítani. Pedig ha látná, milyen füstös, kormos, primitív műhelyben készül.

— Tehetséges népek élnek erre.

— Talán másfelé se rosszabbak. Csak még nincs kinyitva a szemük.

(Folytatjuk.)

FÉLÉVES A MAGYAR HÍRLAP

Kora tavasszal értesült a közvélemény arról, hogy májusban új országos napilap indul Budapesten Magyar Hírlap címmel.

Már a múlt században is szerkesztettek ilyen című újságot. Először 1849 novemberétől három éven át jelent meg Magyar Hírlap, mint az egységes Ausztria szolgálatában álló politikai napilap. Majd mintegy két évtizedes „hallgatás” után 1877-ben újólag beindították, de az csakhamar beolvadt az Ellenőr című lapba. Pár évvel később, 1891-ben újra életre hívták a Magyar Hírlap-ot, mely már a Nemzeti Párt orgánusaként szerepelt egészen 1938-ig, s a század elején néhány éven át munkatársai közé tartozott Móra Ferenc is.

A mai szocialista Magyar Hírlap első számának megjelenése óta mintegy fél év telt el. Ez önmagában még nem jelentős egy napilap életében, ám e száznyolcvan-egyházy nap alatt hazánk „legfiatalabb” újságja — mondhatni — szinte berobbant politikai fórumaink élvonalába, és laptársaitól elütő sajátosságaival már messzire hallat magáról.

A most eltelt fél év után a decemberi sajtónapon beszélgettünk dr. Lőkös Zoltánnal, a Magyar Hírlap helyettes főszerkesztőjével, aki Szegedről, a Dél-Magyarország szerkesztő bizottságának éléről került e fontos beosztásba.

— *A szakemberek szűk körén kívül a közvélemény keveset tud arról, hogy miért vált szükségessé az új lap életrehívása.*

— Az újságok közötti differenciáltabb munkamegosztásra való törekvés az egyik legindokoltabb válasz erre — mondotta dr. Lőkös Zoltán. Minden napilap sajátos feladattal, profillal rendelkezik, annak megfelelően, hogy melyeknek ki a „gazdája”. Mint ismeretes, a Népszabadság, az Esti Hírlap, a megyei lapok a párt orgánumai, a Magyar Nemzet a Hazafias Népfronté, a Népszava a szakszervezeteké. Természetesen valamennyi a sajátos feladatok ellátása mellett egyetemleges érdekeket is képvisel. Mindemellett indokolttá vált egy olyan lap megteremtése, amely kifejezetten a kormányzat közvetlen és általános érdekeinek szolgálatában áll, kiváltképp most, amikor közéletünkben, továbbfejlődésünkben oly jelentős helyet foglal el az új gazdasági mechanizmus következetes megvalósítása, ugyanakkor a Magyar Népköztársaság rendkívül aktív diplomáciai tevékenysége hazánk tekintélyét a világpolitikában még magasabbra emelte. Ezt feltétlenül tükrözni kívánjuk lapunk hasábjain is.

— *Áprilisban a Magyar Hírlap főszerkesztője, Darvasi István a rádióknak adott interjújában, mint hallottuk, határozottan megfogalmazta: a lap a Magyar Népköztársaság kormánya politikájának szolgálatában áll. Így hát a Magyar Hírlap valójában a kormány félhivatalos lapjának tekinthető?*

— Az előbb mondtakból is kiderül, hogy lapunk elsődlegesen népköztársaságunk kormányának politikáját hirdeti és szolgálja, annak szellemében ír. Magától értetődik, hogy ez — mint ahogyan a kormány egész tevékenysége — a lakosság minden dolgozó rétegének érdekeit szolgálja. Ezt az alaphangot kívánjuk érvényesíteni valamennyi rovatunk munkájában. Kommentárjaink, jelentéseink a magyar kormány politikájának szellemét követik, s esetenként exkluzív értesülések, tudósítások is rendelkezésünkre állnak.

— *Adnak ki hasonló lapot más szocialista országban is?*

— Teljesen ilyen jellegű lap másuttal még nincs. A Magyar Hírlap-hoz legközelebb ilyen szempontból az Izvesztyija áll, mint a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának napilapja. Testvérországainkból is ezért élénken érdeklődnek a lap fejlődése iránt. Értesülésem szerint a Bolgár Népköztársaságban foglalkoznak ilyen jellegű lap alapításának gondolatával. Az NDK-ban is élénk figyelmet váltott ki lapunk. A Neue Deutsche Presse, a Német Újságírók Szövetségének Lapja augusztusi számában közel három hasábon mutatja be a német sajtó képviselőinek a Magyar Hírlap-ot. A cikk írója dr. Franz Köhler, az NDK budapesti nagykövetségének volt sajtóattaséja értékelő sorraiban úgy üdvözlöi a Magyar Hírlap-ot, hogy benne a demokratikus német állam egy olyan új segítőtársra talált, amely a Magyar Népköztársaság és az NDK között levő barátsági szerződés szellemében a még szorosabb együttműködést hirdeti és ösztönöz a nyugatnémet fasizmus veszélyének leleplezésére.

— *Milyen olvasótábort szerzett és kiket informál a Magyar Hírlap?*

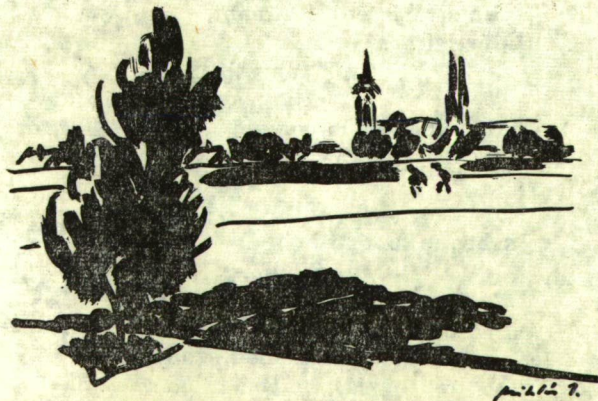
— Természetesen az új lapnak sajátos arculatot is kellett formálnunk abból eredően, hogy kikhez, s hogyan akarunk szólni. Voltaképpen minden magyar állampolgárhoz. Mégis a legbővebb tájékoztatást a belpolitikai információk mellett a gazdasági és külpolitikai kérdések iránt érdeklődők kapják. E fél év elteltével megállapít-

hatjuk, hogy a lap olvasótáborra jobbra az államigazgatási, a tanácsi apparátusból, gazdasági vezetőkől tevődik össze. Ezen túlmenően a műszaki értelmiség, a legszélesebb közigazgatási területen működő alsó és felső káderek érdeklődési körébe illő anyagokat is naponta közlünk. Rajtuk kívül természetesen célunk kielégíteni a természet-tudomány, a szociológia, az orvostudomány, a pedagógia iránt érdeklődő olvasóink igényeit is. Sajátos külsőt teremtettünk azzal, hogy a lap minden oldalán összefoglaló „élőfej” fut, mely az oldal egységes tartalmára utal. Megjegyzem, hogy ez a szerkesztési megoldás hazai sajtónkban egyedülálló. Abból az elgondolásból ered, hogy a lap formájában, megjelenésében, szerkesztésében áttekinthető egyszerűséggel kerüljön olvasóink elé. Vasárnapi számunkban adunk irodalmi mellékletet, hasznos családi ismereteket, divatot, lakberendezési és egyéb tanácsokat, ezek mellett megfelelő napokon és rendszerességgel ad a lap ma már elengedhetetlen praktikus, illetve szórakoztató rovatot is, mint pl. bélyeggyűjtés, autómotor, keresztretjvény, jogi tanácsadó és a többi. S még egy sajátosságunk: egyetlen hazai napilap, amely a hét minden napján megjelenik, tehát hétfőn is.

— *Nem hivatalos információ szerint a Magyar Hírlap-ot többen olvassák vidéken, mint a fővárosban. Valóban így van-e ez, s ha igen, miért?*

— Ha nem is túlságosan tolódik el az arány, akkor is örömmel és bizalommal tölt el bennünket lapunk vidéki nagy olvasottsága. E körülmény magyarázata talán abban rejlik, hogy valóban országos, nemcsak budapesti napilap kívánunk lenni és így fokozottan foglalkozunk a vidék életével. Gondjainkról írt önálló cikkeinken, vagy egyéb híreken kívül a megyei lapszemle rovatunkban hetente számolunk be olyan írásokról, főleg publicisztikáról, riportról, amely a Dél-Magyarország-ban, a Csongrád megyei Hírlap-ban és más megyei lapokban jelentősebb helyi problémákat boncolgatnak. Irodalmi folyóiratszeme rovatunk a Tiszatáj-at minden hónapban recenzeálja, s tervezi, hogy részletesebb értékelést is adjon munkájáról. Természetes, hogy személy szerint hozzám különösen közel áll a Tiszatáj, ezért is esett jól, hogy az elmúlt hetekben a Budapesten tartott irodalmi matinéjüket levezethettem, s ott a régi kollégákkal, barátokkal találkozhattam, az országszerte mind élennebb visszhangot keltő folyóirat népszerűsítésén velük együtt munkálkodhattam.

LÉVAY ENDRE

MIKLÓS ISTVÁN RAJZA

MAI SZOVJET KÖLTŐK VERSEI

J. JEVTUSENKO:

BALLADA A SZAJHÁRÓL

Arhangelszki
 kocsmákban
 hajdan
nem főzte le senki sem őt.
Szajha volt,
 szajha,
 szajha,
 szajha,
hiába hordott lakkcipőt.
Hová is vitték,
 merre is táncos lábai?
Kié volt igazán, kié?
A fűző hágai, a cipő prágai,
Fülöp-szigeti a kombiné.
A bárba mint egy
 páva,
 páva
rőt norvég karján úgy suhant,
mikor az árba,
 árba,
 árba
pilóta-férje épp lezuhant.
Mért sírsz?
 Csak táncolj,
 kell-e még egy...
Álomként imbolyog elő
egy márvány jéghegy,
 jéghegy,
 jéghegy,
s benne az égő
 repülő.
Mért nem mégy ruhát váltani,
 váltani?
Mi fátyolozza a szemed színét?
A fűződ hágai, a cipőd prágai,
és Fülöp-szigeti a kombinéd.

Ki az, ki átkoz,
 átkoz,
 átkoz,
 hogy tarka lakásod beleremeg.
 Szaladnál újra,
 újra anyádhoz,
 s látod már újra az embereket?!
 Hull csak a könnyed,
 könnyed,
 könnyed,
 gyerekként sírod át az éjszakát.
 S hátha úgy könnyebb,
 könnyebb,
 könnyebb,
 megsimogatod egy gyerek haját.
 Elbízunk magunkat,
 látod,
 rendre.

Fontolgatunk
 és halogatunk,
 és csak a balga
 balszerencse
 kései szavára
 hallgatunk...
 Az arhangelszki
 kocsmákban
 hajdan
 nem főzte le senki sem őt.
 Szajha volt,
 szajha,
 szajha,
 szajha,
 hiába herdott lakkipőt.

BALLADA A HAZUG VILÁGÍTÓTORNYOKRÓL

Bűvöltek már
 szelek, jegek és csodák,
 hívott bolygó-kék
 imbolygó délibáb.
 Hazudott az iránytű,
 és el is vesztünk volna itt,
 ha az isten,
 aki nincsen,
 nem segít.
 Mint a moesár lidérelángot,
 oly sokat
 láttunk hazug
 világítótornyokat.
 Mentünk, mentünk,
 repültünk a fény iránt,

merre csalt a
 röpkedő-kék csalfa láng.
 Hittünk benne,
 míg egyszer csak elveszett,
 s megrázta egy hang
 a kis fedélzetet.
 A kormányos
 szemét eltakarta, és
 tenyeréből nyers húst tépett
 a reccsenő ütközés.
 Megrekedtünk. És köröttünk
 csak a jég
 roppant. Hallgatott
 a roppant, holt vidék.
 Kivetettük horgonyunkat.
 Pihenünk.
 Ébren álmodik
 csukódni-kész szemünk.
 Suttogunk a tornyokról.
 A csönd nehéz.
 Néha közbevág
 egy régi tengerész.
 S látjuk, kapja távcsövét
 a kapitány.
 – Hej, te, vak vagy?
 Ott a torony!
 Az irány!
 Ám a kormányos
 nyugodtan
 visszavág,
 meg se fordul, visszamordul:
 Délibáb.

R. ROZSGYESZTVENSZKIJ

ZORGE

Nyugodt még minden emlék.
 A háborúról

 semmi jel.

Sztálingrád messze van még,
 s Halhin-Hól sincs

 közel.

Moszkva alatt a csöndben
 sétálgat

egy sovány
 férfi a könnyű ködben
 hajlongó fák során.

Kötelességét, sorsát —
 mindent kimérve tud.

Benne kezdte az ország
 a Honvédő Háborút.

Távoli tájon kószál,
 körötte furcsa fák.
 Fogai között fűszál
 mit eltűnődve rág.

Bársonyvirág-szemében
 haláltalan virág.

ÉNEK BATU KÁNROL

És mégis tévedett a vénség
egy esetben!

Először tévedett,
s többé soha.

A szörnyű kán.

A kán, a győzhetetlen.

A kán, a bölcs

– s mégis? –

ilyen hiba...

Zúgott

a horda,

gyászt és halált hozott

asszonyosikolyba, vérbe öltözötte.

És porrá égtek

minden városok.

És nem volt elég

nyíl

a tegezekben.

A póre hullák

reszkettek a fagytól.

A kaput tűz

és vér mosta pirosra.

Zúgott a szél.

Idegen nyelv karattyolt.

S a szabályakon

nem foghatott

a rozsdá.

Füsthöz szokott a táj

és hullaszaghoz...

S felgyújtva mindent,

mi még megmaradt

a porbelepte

nehéz harckocsikhoz

korbáccsal hajtották

a foglyokat.

És martalékkal

megrakódva

jöttek

a tömeget táborba terelék,

állíták őket kerékhez,

s röhögtek:

Meghalsz,

ha nagyobb vagy, mint a kerék.

A harcosoknak

keze nem remeg.

A szörnyű kán

pontos parancsot adott.

És nem maradt más,
csak a gyerekek.
A szláv szemű fiúk
és gyöngé lányok.

Sugárzók voltak,
mint az ikonok.
Mi végbement,
nehéz volt érteni...

De gyűlölet lángolt
kisírt, konok
szemükben —
s az nem volt
gyermeki.
Hallgatva álltak.
Aztán elállt a szél.
Felettük vérvörösen
zengett a dél.
És mégis tévedett.
a bölcs
vezér.

Melléfogott,
s nem értette:
miért?
Feláll haduk még
újra s újra sorba.
Már újra dúl
vadul
az ütközet...

A kerekek
kissé magasak voltak.
S nagyon gyorsan
nőnek a gyerekek.

SZ. VOZNYESZENSZKIJ

A BIOLÓGUS MONOLÓGJA

Érzelmek bomlanak,
megrohadnak.
Békákat pároztattunk
tegnap.

Csipeszek ámultak
fekete tálcán
két smaragd-csoda
ünnepi táncán.

Fogtam a fogót, hogy
miként kívánjuk,
úgy gyönyörödjön
gyönyörű vágyuk.

Mintha a kínok
titka ömölne
tűzzel omolva
a ritka gyönyörbe.

Aztán a tánc is
kifárad, fékez.
Ilyen kevés kell
a révüléshez?

Szikém volt vágyuk
szerelem-ága,
most már hidegük
szomorúsága.

Mi előbb létük
közelebb hozta,

az sebzi őket,
az kínozza.

Elszomorodtak.
Mint ősi szfinkszek
vettek magukra
szkafander-inget.

Korok és népek.
Világ-arénák.
Torzképeink: kis
keserű békák.

AKHILLESZI SZÍV

Ilyen napokban, amelyek fájnak,
szív nélkül élni – legenda.
A bajnokok csak a körbe találnak –
s nem a pontba.

Kilyuggatott rostély-személyiségem
árfolyamát kínálhatom ekképp:
„Nézzen belém, mint a ketreche, mélyen –
így lesz sikkes a kép.”

Megtudja-e egyszer vajon a fegyver,
hogya hegyétől egy milliméter,
hol függve fonálynai reményen,
Akhilleszi szív,
a szívem ver?!

Csöndesen, kedves, csitulva már...
Nyugalom engem hiába marasztal,
hazámat átrepülöm –
ahogy égő harasztal
menekül
fészket mentve madár.

Mégis fájsz? Éjjel nyugtalanul dobogsz tán?
Mi az ok?
Ne érjenek durva kezek hozzám!
Simogatásuktól –
zuhanok.

Nem lehet hatalma rajtunk semmi rajnak.
Elviselni bennünket – lehetetlen feladat.
S egészen lehetetlen, hogy kettőlője a bajnok
e fonalat.

A MARXISTA ESZTÉTIKA NÉHÁNY ALAPVETŐ KÉRDÉSE KAGAN „ELŐADÁSOK A MARXISTA – LENINISTA ESZTÉTIKÁBÓL” C. MUNKÁJA TÜKRÉBEN*

M. Sz. Kagan az esztétikumot mint a szubjektum és az objektum viszonyát határozza meg. Minden esztétikai kategória a szubjektum és az objektum kapcsolatát fejezi ki, éppen ezért a *valóság értékelése* is tartalmát képezi. Hogy egy társadalom, illetve egy társadalmi osztály valamely tagja mit tart szépnek, vagy rútnak, az jellemzi nemcsak az esztétikailag érzékelt tárgyat vagy jelenséget, hanem a jelenséget értékelő ember tudatát is. „... Ha mi azt mondjuk, hogy egy tárgy szép, akkor ezzel az egy jelzővel megjelöltük azt is, hogy milyen az adott tárgy, és azt is, hogy milyen a viszonyunk hozzá” (I. 35.). Az esztétikai viszonyban gondolatok és érzelmek szerves egységben vannak, áthatják egymást. A jelenségek esztétikai értékelésének alapját az ideál és a valóság viszonyítása adja. Ebből következik, hogy az ideál kérdését Kagan esztétikai koncepciója egyik alapvető kérdésének tekinthetjük. A mű szerzője az összes alapvető esztétikai kategóriát (amelyeket esztétikai jelenségeknek nevez), mint az ideál és a valóság relációjának alapvető, lényeges eseteit, változatait tárgyalja. A szép az ideál és a valóság megfelelése stb. Ez logikusan következik az esztétikumnak mint a szubjektum és objektum egységének értelmezéséből. Kagan szerint az ideál lényege az általános emberi, amely minden egyes történelmi korban más és más konkrét megnyilvánulási formában jelent meg. Minden egyes történelmi korszakot annak az alapján kell megítélni, hogy milyen mértékben valósul meg benne az emberi lényeg fejlődésének, az ember emberivé válásának folyamata.

Kagan az átlagtól eltérően jobban hangsúlyozza, hogy a társadalmi tudat, a társadalom pszichikuma az egyén tudatában jelenik meg, rajta keresztül érvényesül. Kagan koncepciójában a természet és társadalom jelenségei csak a történelmi fejlődés által meghatározott ideál fényében bírnak esztétikai értékkel. Éppen az esztétikai ideál központi helye tenné szükségessé Kagan koncepciójában e kategória kialakulásának, fejlődésének, történelmileg meghatározott jellegének, általános jegyeinek részletes kidolgozását. De a kérdés részletes kifejtése helyett csak az esztétikai ideállal kapcsolatos alapvető problémák felvázolását kapjuk. (Még az esztétikai és erkölcsi ideál elhatárolása is hiányzik, Kagan csak általában ideálról beszél.) Ebben van Kagan könyvének egyik gyenge pontja. A jelenségek és összefüggéseik önmagukban nem is rendelkeznek esztétikai tulajdonságokkal, de azonnal jelentősekké válnak esztétikailag, mielőtt a társadalmi gyakorlat folyamán és annak eredményeként az ember és a jelenségek között kapcsolat jön létre. A jelenségek esztétikai tulajdonságainak magyarázatát tehát a társadalmi ember és a jelenségek kapcsolatában kell keresni, amely történelmileg meghatározott és *objektív* tényező, amint ezt már lényegileg Plehánov bebizonyította (*Levelek cím nélkül*). A Kagan esztétikai koncepciójáról írt bírálatok általában az alapvető kérdésben, az esztétikumnak, mint a szubjektum és objektum egységének értelmezésében egyetértenek a szerzővel.

A művészet lényege és funkciója, hogy tükrözze és kifejezze az emberiség esztétikai viszonyát a valósághoz, s hogy aktívan alakítsa ezt a viszonyt. A művészet funkciójának lényegileg ezt az értelmezését fogadta el a művészet és kibernetika kérdéseivel foglalkozó szovjet esztéták csoportja is. (Pereverzev: *Iszkusztvo i kibernetika*. Moszkva, 1966; Szaparov: *Tri sztrukturalizma i sztruktura proizvedenija iszkusztva*. Voproszi Literaturi 1967/1.; Kogan: *Escse raz o znake, obraze i sztrukturnoj poetike*. Voproszi Literaturi 1967/1.). Ennek megfelelően Kagan esztétikája két részre tagolódik. Az első kötet az esztétikai viszony, az alapvető esztétikai kategóriák problémáit fejti ki művészettől függetlenül, a kétkötetes második rész pedig a művészetek általános elméleti kérdéseivel foglalkozik. Az esztétikának lényegileg hasonló felosztásával találkozhatunk Borevnél is, és jelenleg ez a felosztás valószínűleg a legelfogadhatóbb. A második és harmadik kötetben tárgyalta problémák kifejtése nem tesz eleget a történeti-logikai elvnek — kivéve a művészet keletkezését és felosztását tárgyaló fejezeteket. Kagan a művészetelmélet alapvető kérdéseinek (tartalom és forma, művészt és társadalom, a művészet fejlődésének történelmi meghatározottsága stb.) történelmi-logikai elemzése helyett inkább arra törekszik válaszolni, hogy ezeket a problémákat miként kell kutatni és lehetőleg megoldani. A tartalom és forma kérdéseinek taglalásánál pl. a tartalom történelmi fejlődésének, módosulásának elemzése helyett csak történelmi példákat kapunk. Általában a történelmi taglalást a mű-

* M. Sz. Kagan: *Lekcii po markszisztiko—leninszkoj esztetike*. Leningrád, 1963—1966.

vészetek keletkezésének elemzését kivéve példák helyettesítik. Ennek ellenére Kagan esztétikájának művészetelméleti része, mint a konkrét társadalomtörténeti, illetve művészettörténeti kutatás vezérfonala, jelentős szolgálatot tehet az irodalomtudományok is. Különösen fontos szerepe van az irodalmi és művészeti jelenségek történelmi meghatározottsága hangsúlyozásának.

A dialektikának az az elve, hogy a jelenségeket történelmi meghatározottságukban kell vizsgálni, napjainkban a szovjet filozófusok körében is előtérbe került. A szovjet filozófiára ezt az általában jellemző törekvést Kagan konkretizálja a művészet jelenségeinek tanulmányozása területén. A történelmi meghatározottság elvének alkalmazása pl. fontos következményekkel jár az irodalomtörténeti irányzatok tanulmányozásánál. Az irodalomtörténet egy adott korszakának megítélésekor módszertanilag helytelen egy másik előbbi, vagy későbbi korszakra jellemző jegyeket merceként alkalmazni. A marxista esztétikában ezt az elvet már Plehánov következetesen alkalmazta. Mint minden jelenségnek, így az irodalomtörténet jelenségeinek történelmileg meghatározott volta sem jelenti azt, hogy az irodalomtörténet egymást követő korszakai nem tartalmaznának minden korszakra egyaránt jellemző általános tulajdonságokat. Ezeket az általános, az irodalomtörténet egész folyamatára jellemző jegyeket azonban csak az egész folyamat tanulmányozása alapján, az egyes korszakok konkrét feldolgozása után lehet és kell megállapítani. Kagan helyteleníti, hogy pl. a XIX—XX. sz. realista művészetére jellemző *különös* tulajdonságokat gyakran még ma is mint a művészetek legáltalánosabb törvényszerűségeit igyekeznek feltüntetni (II. 21.).

Kagan szerint a valóság *ábrázolása* nem minden művészetnek sajátja, míg az ember pszichikai életének kifejezése minden művészetre jellemző. Ennek alapján osztja fel Kagan a művészeteket ábrázoló és nem ábrázoló, illetve „epikai” és „lírai” művészetekre (Kagan: *Megismerés és értékelés a művészetben* Helikon, 1967/3—4.).

Ha egy alkotás csak az objektív világ valamely jelenségét ábrázolja, akkor az adott alkotásnak csak dokumentális értéke van, s nem tekinthető műalkotásnak (II. 100.). A művészet tárgyával szoros kapcsolatban van az, amit Kagan a művészet társadalmi funkciójáról ír. A művészet nem pusztán a társadalmi ember pszichikuma megismerésének eszköze. A művészet funkciója a társadalmi ember pszichikumának alakítása, formálása, olyan lelkivilág kialakítása, amilyen az adott társadalom szempontjából kívánatos. A mi társadalmunk számára nem általában modern, azaz korunk lelki problémáira választ adó művek kellenek, hanem olyan alkotások, amelyek korunk pszichikai problémáira a *szocialista társadalom fejlődése* szempontjából reagálnak. (Ebben a vonatkozásban nem ártana tanulni Lunacsarszkij kritikusi tevékenységéből sem.) S tekintve, hogy korunkban a szocializmus az emberiség fejlődésének általános irányát fejezi ki, ez a szempont egybeesik a műalkotások általános emberi szempontból történő megítélésével. Kagan esztétikája ezt a szempontot következetesen végigviszi. Ha egy műalkotás tartalmát a korunk tényleges lelki problémáira adott szocialista szempontú reagálás képezi, akkor nem lenne helyes elvetni azért, mert nem felel meg a múlt század realizmusa *formai* követelményeinek. A formai változásokat végső fokon mindig tartalmi változások hozták létre. Ez azonban Kagan-nál nem jelenti azt, hogy egyedül a tartalom határozza meg a forma jellegét. A mű formájának konkrét jellegét meghatározza a kor technikai színvonala is, meghatározzák azok az eszközök, amelyeket a kor technikai színvonala a művész számára biztosít. Filmművészet pl. nem jöhetett volna létre a XX. sz. technikai szintje nélkül. De nem lehet a technika hatását csak a forma területére redukálni, mint ahogy azt Kagan teszi.

„A primitív társadalomban, amely nem tagozódik osztályokra, az ember termelő tevékenysége közvetlenül hat világszemléletére és esztétikai ízlésére.” (Lenin *Művei*. 38. köt., Bp. 1961. 398.) A technika és annak fejlődése hat a művészet tartalmának alakulására is annyiban, amennyiben hat a társadalmi pszichikum alakulására. Ez a hatás természetesen történelmileg változik. A kérdésnek ezt az oldalát már csak azért sem kellett volna figyelmen kívül hagyni, mert alapjaiban már Plehánov megnyugtatóan kidolgozta. Plehánov már több mint fél évszázaddal ezelőtt csak ironikus mosollyal beszélt a burzsoá művészet tartalmatlan újításairól, illetve arról a tartalmi elszegényesedésről, ami a céltalan újítások közvetlen oka volt. Az eltelt idő alatt az irodalom és a művészetek fejlődése megerősítette Plehánov véleményét. Napjaink művészete nagy tömegben termelt értéktelen és nem csak értéktelen, hanem szocialista szemléletünkkel ellentétes és *ellenséges* antihumánus műalkotásokat és irányzatokat. Épp a dialektikus kutatási módszer tárgyilagossága követeli meg, hogy számoljunk ezzel a ténnyel, s felvegyük a harcot hatása ellen. Kagan esztétikai koncepciója bizonyítja, hogy a művészeti jelenségek történelmi meghatározottságának hangsúlyozása nem jelenti a szocializmussal ellentétes tendenciák elismerését.

JAKÓCS DÁNIEL

GONDOLATOK AZ ANTIBES-I GRIMALDI MŰZEUMBAN

EGY FESTŐMŰVÉSZ JEGYZETEI

A félsziget hosszan nyúlik a tintakék Földközi-tengerbe. Egyik oldalán Cannes, a másikon Nizza, közöttük a hajdani Antipolis: Antibes. A földnyelv nyakánál a középkori városka, tengerre meredő erődítményével, a Grimaldi várkastéllyal. Am a kastély belsejében semmi harciasság: mediterrán kert, barátságos múzeum. Az egykori római Antipolis köemlékei az alsó szinten, fölöttük a hajdani lakórészben Picasso itt töltött éveinek termése: rajzok, festmények s a szomszédos Vallauris-ban készített kerámiák. Legfelül mai festők alkalmi kiállítása. Az ablakokon át a tenger kékjére látni: vízi-síző jómódúak röpülnek önfeledten a luxusjachtok vontatókötelén. Percenként fel- s leszálló óriás Caravelle-gépek búgnak méltóságteljesen: augusztus van, a francia Riviéra fő szezonját éli. Sehoh talpalatnyi hely a parton, több száz kilométeres strand; hajóskapitánynak öltözött milliomosok és filmszillagok; souvenir-giccek mindent el-árasztó tömege; házfalnyi plakátok, amelyek szénsavas narancsított hirdetnek, vagy egyebet: bikinis hölgy mutogatja rajtuk tökéletes idomait. És autók, autók végeláthatatlanul, soha el nem fogyóan; száilodák, bisztrók és bárók, és az autókban borjú nagyságú kutyák feszítenek a hátsó ülésen.

Idebent Picasso-képek néznek a falakról. Mőgöttem Itália: zúg tőle a fejem. Onnan léptem ide, a mai világba. Tengerre néző szobám van. Egy hónapig élek Picasso búv-körében. Éjjelenként ébren nézem a mennyezetet: Antibes világítótornya veti rá szabályosan ismétlődő fénykévéjét.

*

Picasso...

Mindent kipróbált. Neki a rajz olyan, mint másnak a köznapi beszéd. Ő rágta át azt a kásahegyet, amely a XX. századot az előzőktől elválasztja. Korunk átka, hogy ahelyett, hogy a Picasso által nyitott lyukon keresztlábúva végre továbbmenne, még mindig a kásahegyet rágja vad elkeseredéssel.

Követhetetlen. Mégis rengetegen követik. Vesztükre.

Kár azon erőlkődni, hogy műveit megértessük. Jó részük szakmai körök számára érdekes, mint az atomfizika rész kutatásai. A közönség nem az egyenletekre és a ciklotronok működésére kíváncsi. Neki villany kell, amellyel világít, fűt, vagy hűt, komfortosabbá teszi az életét. Festők, ahelyett, hogy bonyolult egyenleteket próbáltak magyarázni, teremtsétek meg festészetetek atomerő-műveit, és vigyetek fényt, meleget az emberek életébe!

Olyan, mint a macska, amelyről azt mondják, mindig talpra esik. Emlékszem, gyerek koromban néhány rossz lurkóval egész délután egy macskát dobáltunk le a fákamra tetejéről. Néhányszor a hátára is esett...

Bátor. Spanyol, és nem szabad elfelejtenünk, hogy bátor — spanyolul *bizarr*.

Azért, mert elment a szélsőségekig, mert számtalanszor pokolra szállt, nem azt jelenti, hogy a szélsőségek a jók és hogy a pokolban lenni az igazi.

Pokolraszállásaival megkímélt bennünket attól, hogy utána ereszkedjünk a legmélyebb bugyrokig, amelyeknek tüzeit csak az ő kivételes egyénisége bírta ki. Sok műve felvétel ezekről a mélységekről, mint Haroun Tazieff filmjei a vulkánok kráter-mélyeiről.

Követői! És nélkül a vulkánok kráterébe ugrani még nem jelent modernséget! És azt sem, hogy élve kerülünk ki onnan!

Az építészet tanult tőle a legtöbbet és az iparművészet. A festészet, sajnos, szinte semmit.

Az emberiség évezredekken keresztül egyféleképp alkalmazta a művészetet, mint a tárgyért, amelyből koronként, tájanként és egyénenként különbözően evett. Picasso egy merész gondolattal felkapja ezt a tárgyért, és elkezd az orrán egyensúlyozni. Lehet ezt is egy tárgyerral? Lehet. Még meg is szoktuk tapasztalni.

Persze, azért a tárgy elsősorban evéshez való. A közönség egy idő után megéhez. Zsonglőr, vedd le a tárgyért az orrodról, és tedd az asztalra! Kést, villát is, egykettő! A közönség enni szeretne!

Ma kikötött az amerikai flotta. A várost ellepi a fehér ruhás, túltáplált, túlcivilizált, skatulyából kilépett tengerészek; nyíltan virul a prostitúció. A szürke hajókon röntgenszemű radar, rakéták, az anyahajón gondolatgyors vadászgépek tömege. Egy nagyapádtól örökölt zsebkéssel a zsebedben ugyan mit kezdenél ennyi fegyver ellen? A gyomrom háborog. Mit tehet a művész? Az örület és aközött választhat, ami szinte az: leül és furulyázik. Fittyet hány a világra. Szól a bolond furulyaszó, tele van vele az egész múzeum. Kecskék ugrálnak, és nesze neked, te hitetlen, túl józan világ, azért is van faun! Nimfák is vannak, természetes gyermekei a naiv szerelemnek! — „Ilyet a kismiam is tud rajzolni!” — Igen, uram, de nem hatvanéves korában!

— Megteremteni korunk szimbólumrendszerét! — hallom lépten-nyomon a festőknek szóló parancsot. Rafinált mindentudók bújják a primitív népek művészetét, és százalmasan selypegnek, akár a csecsemő. Van is szimbólumrendszerük, egyszerűbb, mint a polinéziai bennszülöttek. A világ a hibás, hogy már rég túljutott a polinéziai bennszülöttek fokán, és nem érti.

Hát igen! Hol van már az a kor, amikor a lábam közé fogott pálca valódi ló volt! Hogy nyargalásztam rajta! Micsoda koncentrálás kellett, hogy jól megüljem! Akkor négy-öt éves lehettem. Ma valódi lóra kell ülnöm, hogy ugyanezt érezzem.

Festők! Az egyszerűség bonyolult, spekulatív megfogalmazása helyett próbáljátok inkább egyszerűen megfogalmazni korunk bonyolultságát!

— Michelangelo hány volt? — Csak egy. — És Leonardo? — Az is csak egy. — Ūristen, miért akar akkor mindenki Picasso lenni?

Szerencsétlen kor! Vajon a barokkban az volt-e a probléma mindenekelőtt, hogy egy festő „korszerű” legyen? Vajon Tizian éjjelenként azon törte-e a fejét, hogy a kép, amin dolgozik, eléggé reneszánsz-e? Lehet-e spekulatív kiagyalni korszerűséget, halhatatlanságot? De sok mindenről kell majd számot adnod, XX. század!

Micsoda ostobaság csupán negatívumként felfogni a fotografálást, századunk nagy vívmányát! — „A foto elrontotta az emberek látásmódját!” — hirdetik a festők. — „Az egyetlen megoldás: minél távolabb a fotótól!” — Vajon nem kellene-e figyelembe vennünk a foto létezését, hatását, és összebékíteni vele a festészetet, ha már nem tehetünk semmit ellene?

Festői realizmus és foto közé egyenlőségjelet tenni? A fényképező objektív mindig objektív, a realizmus mindig subjektív. A fényképezőgép letapint, a festő újraterezt.

Giottót a maga korában úgy csodálták, mint aki a valóságot a megszólalásig hűen adja vissza. Ma értetlenül állunk ezen tény előtt. Azóta a szemlélet alaposan megváltozott s az eltelt művészeti korokon kívül bizony a foto is alaposan közrejátszott ebben!

„Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!” — Korunkban szinte természetessé vált, hogy a művész olyat alkot, amit ma nem értenek. Volt-e még másik kor, amikor a művész a legműveltebbek szűk körének alkotott? S ha volt, a jövő igazolta-e ennek helyességét?

Még meg nem született nemzedéknek alkotni? Nem! Én azt szeretném, ha már ma értenének. A problémák, amik izgatnak, a ma problémái; hogy mik lesznek a jövő nemzedéké, honnan tudhatom? Hogy akkor érthetetlen lesznek? Érthetetlen-e a reneszánsz művész rettegése a pestistől ma? A pestis, igaz, elmúlt, de a félelem a haláltól megmaradt.

Miért akarunk mi franciák lenni? Sok szempontból európaibbak vagyunk nálunknál: komolyabbak, súlyosabbak. Nevetséges, amikor a medve utánozni próbálja a balerinát!

Meglepő, hogy egy nép Európa nyugati szélén ennyire déli maradjon! Csupa könynyűség, a kényerük is könnyű, akár a hab. Jó fekete magyar föld! Dehogy is teremsz te ilyet!

Itália középkora hasonlít leginkább hozzánk. Oly nemesen nehezek e kor alkotásai, mint Arany János nyelvezete. S micsoda élet van bennük!

Medvék vagyunk? Nehézkesek, ügyetlenek, nevetségesek? Álljunk csak két lábra, eresszük ki a karmainkat, villogtassuk meg fogunk fehérét! Mindjárt elhal a nevetés! Ugye, világ, félelmetes is tud lenni egy ilyen jószág?

Végigmenni egy kötélén könnyedén? Fél lábon állva egyensúlyozni a magasban?

Ez igen! Példát vehettek róla! — Ökröt leütni, egyetlen ökölcsapással? Hm, ez is valami ám!

Elipusztult magyar reneszánsz? Delfinek, mitológia? — Ugyan mi volt ebben magyar? — kérdezhetnök. — Import volt, ha szép is volt. Idegen volt; századok kellett, míg komoly human iskolák beléneveltek a magyarba. De addigra magyar is lett: Jupiter vidéki nemesúr, aki a töltött káposzta után bőfogve nyúl el és pipázik; a Gráciák a szétrebbenő baromfiudvaron kergetőző nemes kisasszonykák. — Nemde, amice? Nemde, tisztelt jurátus uram?

Micsoda szerencse! Éppen ez a magyarrá válás tette olyaná a mitológiát, amilyen az ókori görögöknél lehetett! Akkor a mitológia mindenki meséskönyve volt; ma a legműveltebbek tudnak csak eligazodni benne. Ma csak kevesen értik nagy gonddal kihámozott szimbólumrendszerét, akkor szimbólum és köznapi cselekvés egy volt. A mitológia akkor vált igazán arisztokratikussá, amikor a reneszánsz, barokk és rokokó kor arisztokratái szoborba faragtatták, kastélyaik falaira festették, udvari színházak részére drámát, operát írtattak belőle, vagy verseket, amelyekben az istenek velük társalognak. Az istenek persze beparfümözték magukat, és megtanulták az arisztokrácia társalkodási nyelvét. Származásuk már eleve arisztokratikus volt, csak szalonképessé kellett válniuk. Mi, sajnos, ezt a mitológiát ismerjük inkább s nem véletlen, hogy a szalonok dekadenciáját érezzük benne. Századunk dekadensei is ezt érzik meg s ezért fordulnak előszeretettel a mitológiai témákhoz.

Ha a mitológiai témákhoz nyúlunk, nyúlunk csak vissza inkább saját történelmünk mitológiai tárgyú alkotásaihoz! Ha nem is teljesen népi, de nagyon közel áll a népihez, mint ahogy középnemességünk is — amelynek mitológiája — sokkal közelebb állt udvarházaival, életmódjával a parasztihoz, mint az arisztokratikushoz.

Micsoda türelmes kor a miénk! Elnézi a művészeinek, hogy akár életük végéig utat keressenek. Sokszor elgondolom: ha ez is elég, ki lesz olyan bolond, hogy találjon is utat?

Picasso és a követők! Mindig egy burleszk jut az eszembe erről: Chaplinnek cirkuszban kell fellépnie, mint kötélháncosnak. Persze, a kötélháncos mit sem ért. Köt hát a nadrágtartójára egy lenről láthatatlan zsinórt, amelyet egy csigán áthalvtva a kulisszák mögött tartanak. Elindul a kötél, megjátszva az egyensúlyozás művészetét. Így vannak a Picasso-utánzók is.

Ifjú artistajelöltek! A kötélháncos először járni tanult meg, s csak aztán próbálkozott a kötéllel. Ti ki akarjátok hagyni a járni tudás művészetét, s mindjárt a kötéllel kezdenétek?

Picasso felfedezései nem Kolumbusz tojása! Mégis századunkban valóságos szakácskönyve alakult ki a festészetnek. Végy egy vázát! Tedd akárhogy szögletessé, darabold fel, ahogy jólesik. Fesd, amilyennek akarsz. Kész a modern kép. Aki nem érti, az műveletlen, ne törődj vele! A szívedre teszed a kezed, és azt mondd magadban: — Én, aki alkottam, sem értem! — Ne furdaljon a kétség, van erre is magyarázat: — „Olyan nagyot alkottál, hogy már magad sem tudod követni!” — A művészet nagy, a művészet titokzatos! Tanuld meg silány fércművedet misztifikálni, s a siker biztosítva van!

Korunk sok alkotásáról mindig egy Andersen-mese jut az eszembe: két szélhámos olyan ruhát csinál a királynak, amelyet csak — mondják — a rendes emberek láthatnak. A király meztelen ugyan, de senki sem meri megmondani. A mese vége azonban korunkban gyökeresen megváltozott. A suszterinast, aki kikiáltja az igazságot, ma lehurrogják a képmutatók.

Picasso hatása... Amikor Tell Vilmosról filmet vetítettek, bennem egyértelműen a szabadságszeretet nemes érzése támadt fel. A gyerekeknek a nyilazás tetszett fölötébb. Nyilakat készítettek hát, és kilődözték egymás szemébe.

Néhány magyar festő geográfiai ismereteihez: A Szajna — sajnálatosan — nem érinti Magyarország területét. A Duna és a Tisza viszont igen hosszú szakaszon folyik végig hazánkon. Be kell érünk velük, hiába!

Azzal az itthon belém nevelt tudattal léptem át én is a határon, hogy Európa arculata közös, és ez indokol egy egységes európai művészeti stílust is. Kellemesen csalódtam. Nem egy fokkal vagyunk elmaradva némely téren, hanem kettővel, és ez nagy különbség, sőt, óriási szerencse. Ha okosak vagyunk, okulhatnánk azoknak a nemzeteknek a példájából, akik a köztünk levő, már meghaladott lépcsőfokon túljutottak. Amit nekik a maguk kárán kellett tapasztalniuk, nekünk már kész tanulság lehetne.

— „Micsoda?! Két fokkal vagyunk elmaradva?” — kiált fel, az előbbieket olvasva valaki. Igen. Nizzában is van konflis, Szegeden is. Csakhogy Nizzában már visszaállították, Szegeden még nem szüntették meg. S mit nem adnának a franciák, ha azt az időszakot, míg a konflis hiányzott a városokból, valahogy semmissé tehetnék!

A megtörtént dolgok azonban nem tehetők semmissé. Amit egyszer elpusztítottunk, nem éleszthető fel többé. Kitömhetjük élethűen, ügyes szerkezetekkel mozgathatjuk is. Ideig-óráig meg is téveszthetünk vele valakit. Élni azonban nem fog többé. Így van ez a kultúrával is.

Gazdálkodjunk okosan, és vizsgáljuk meg alaposan a kidobásra ítélt, haszontalan-nak vélt dolgokat! Nyugat-Európa már gyűjti az ócska rézmozsarakat és kávédarálókat. Mennyivel egyszerűbb lesz a polcról levenni, ha nekünk is igényünk lesz rá, mint a szemétdomb alól nagy fáradsággal kikaparni, vagy horribilis összeget fizetni azért, amit ingyen is megtarthatunk volna!

Hány helyen fogadtak ezzel a vásárhelyi parasztemberek, amikor cserépedényeket gyűjteni jártam: — „Volt néhány, de már kidobtuk!” — Bartók és Kodály ilyen megsemmisülésre ítélt népdalokból teremtették meg a világméretű magyar zenekultúrát!

Eljutottam az annyira áhított Provence-ba. Mennyit irigyeljük Cézanne-t, Van Goghot, hogy itt dolgozhattak! S mit láttam? A világ legkietlenebb vidékét, karsztot, sanyarú földeket. Ezek után már nem gondolhatok másra, mint arra, hogy e festőóriások kivételes zsenialitása alakította e tájat örökértékű képekké. Rajongó festőink, akik a mi gazdag Dunántúlunkban e vidék mását vélik megtalálni, ide kerülvén, e tájat még arra sem tartanák érdemesnek, hogy vázlatokat készítsenek róla.

Európa közös. A szobában, ahol lakom, ugyanúgy villany világít, mint idehaza. De a kapcsoló egy kicsit más. És egy kicsit más a szék is, a vízcsap, a WC lehúzója. Más az olivaj szaga és a bor íze, a kenyéré. Bár csodálatos illatú francia szappant kaptam, két hét múlva előveszem a hazai szappanomat, és azzal mosakszom. Agyon-étnek minden finomsággal, de esténként a maradék darab téliszalámat rágcsgálom nagy gyönyörűséggel. Minden csak egy kicsit más, mint nálunk, de két hét múlva már kibírhatatlan idegen. Így vagyunk a francia kultúrával is. Szerethetjük, de mégsem vehetjük teljesen át, mert aprónak látszó különbségei idővel áthidalhatatlan szakadékokká szélesülnek.

*

Hosszú út után ismét magyar földön robot velem a vonat. A kupéban nyugat-német turisták hangoskodnak. Zsvajuk azonban nem ér el hozzám. Az ablakon át nézem a tovasuhanó tájat. Milyen ismerős és mégis mennyire új! Mennyi mindent látok meg benne, ami fel sem tűnt idáig.

Robogunk. A határ messze mögöttem. A földeken emberek szorgoskodnak. Holnap már én is dolgozni fogok.

LELKES ISTVÁN

PREMIER PÉNTEKEN*

Elküldtek egy színházi rendezőt. Persze, nem egyik napról a másikra mondtak fel neki; csak azután, hogy megrendezte az egy évadban kötelező három darabját, közölték vele: jól teszi, ha állás után néz; a következő évadra nem szerződte. Az eltanácsolt színházi rendező fiatalember. Nemcsak fiatal, ügyes is: valahol biztosan talál magának munkát. Őt tehát nem félttem. Inkább a színházért aggódom. Mert a színház azzal, hogy a fiatal rendezőt elküldte, nem mondott igazat magának. Pontosabban: elhallgattatta azt, aki ha ritkán, ha félhangosan is, másoknál őszintébben szólt. A gazdasági ügyintézőnek egyszer ezt mondta: „Két és fél ezer forintból még egy kamaraszínpadon sem lehet rendes díszletet csinálni.” Az operettkomikusnak ezt: „Hagyj fel a ripizéssel, ebben a darabban nem elég, ha fintorogsz!” Az egyik színésznőnek pedig: „Ha reggel ötig iszol, akkor délelőtt tiztől nem tudsz klasszikust próbálni!” Tulajdonképpen ezek voltak az igazságai. Apró, természetes igazságok. Mégis mennie kellett. Mert a színház — hiszen arról van szó: a vidéki színház — még ezeket az apró, természetes igazságokat sem igen szereti.

Hogyan lett hősünk, hogy csak egy csonka évre is, vidéki rendező? Azt pletykálták róla, hogy még főiskolás korában tett egy nyilatkozatot, ami itt meg itt nem tetszett, mert színikultúránk egyetemes fejlődését, a fősodort, a csomópontokat... Szóval egy pesti színház sem szerződtette. Előtte így villant fel az útjelző tábla: vidék!

S a többiek?

Valamikor valahogy a legtöbb vidéki színész előtt megvillant ez a tábla. Vagy

* Akácz László szubjektív hangú, de fontos kérdéseket taglaló írását vitacikként közöljük. (A szerk.)

odafönt, a Fészekből, vagy innen, valamelyik kopott társalgóból nézve égette a szemét: nem maradatsz itt, nem jöhetsz fel! Vidéken kell élned!

Vegyük előbb a fentről kirepülőket. A legkönnyebben röppenők a végzős főiskolások. Nekik egy ideig előírt penzum volt a vidéki szolgálat, de ezt a szimpatikus intézkedést azzal, hogy a fővárosi — így az országos — színház- és filmkul-túra nem nélkülözheti a frissen érett tehetségeket, megszüntették. Most aki tud, marad. De akire főiskolás korában egy filmrendező sem mutatott rá: itt a magyar Giulietta Masina vagy Leslie Howard, aki harmadéves korától nem cikázott a szinkrongyár, a rádiószínház meg a tv-stúdiók között, aki egyszer sem viselte az „ügyeletes zseni” címet, az megy.

S épp így megy — a kiröppenők idősebb évjárataként — az a fiatal színész is, akin ugyan ideig-óráig ott vibrált a szakmai érdeklődés szeszélyes fényű reflektora, de aki mégsem volt képes arra, hogy itt vagy ott, színházban, filmgyárban megmaradjon.

A legszomorúbb röppenés azonban mégsem az övék. A legbúsabb szárnycsapásokkal azok kelnek útra, akik már túl a harmincötön, negyvenen, túl néhány kudarcon, félsikeren, tudják: soha nem hódítják meg Pestet. Ők lecsapolt álmaikat már „filozófiailag” is igazolják: „Abban az egészségtelen légkörben, abban a klikk-harcban, abban a taposómalomban? Ugyan...”

S akik „innen” nézik a táblavillogást?

Ezek között is van idősebb is, fiatalabb is. Az idősebbek még valamikor a színházteremtés legendás idejében, a negyvenes évek végén kerültek a társulathoz mint a dali kompániák hajdani tagjai. Ez a színésztípus viseli talán a legmélyebb sebeket, ennek a színésztípusnak mondják talán a leghangosabban a gyorsan szaladó évek: kimaradtál valamiből, félúton megrekedtél...

S a fiatalabbak, akik ugyancsak vidéken léptek először deszkára, s akik — meglepően sokan vannak ilyenek! — érettségivel, balettiskolával kezdték el a pályát? Ők még csak friss karcolásaikat borogatják, mondván egy-egy statisztatehetségekkel összecsapott tv-műsört látva: ezt én is tudnám, ennyi — nemcsak ennyi! — tőlem is telne...

KÍSÉRLETEK A BEÉPÜLÉSRE

Sok ember, sokféle keserűség. Sokféle próbálkozás a tények elfogadására.

Folytassuk ez utóbbival! Hogyan próbál beilleszkedni városa életébe egy vidéki színész? Az idő itt is dönt: általában azok a legismertebbek, legkedveltebbek, akik legrégebben kerültek valahova. Ezeknek rendszerint főbérleti lakásuk van, s egyáltalán: igyekeznek úgy élni, mint a város más, szem előtt mozgó, ismert polgára, aki ezért vagy azért kitűnik a többi közül. Szolid eleganciával öltözködnek, délelőtt-tönként isznak egy feketét az „elit” eszpresszóban, s amikor jó ismerősük, a főorvos megkérdi tőlük, hogyan készülnek a következő szerepükre, készséggel válaszolják: tudod, én egy ösztönös színész vagyok...

Akik egyéniségük miatt nem alkalmasak az efféle beépülésre, azok inkább „bohémek” lesznek. Egy ötven-, egy hatvan-, egyszázezer lakosú város bohémjei, akik éjszakánként a főorvos fiának társaságában járják — ha egynél több van — a bárokat.

A két véglét persze könnyen egymáshoz hajlik. Erre rendszerint akkor kerül sor, amikor nyár végén, ősz elején megérkeznek az újak, amikor — mondjuk így — realizálódik a télen-tavasszal kényszerűen felismert helyváltztatás. Ilyenkor — főképp, ha új igazgató, rendező is jön — felbolydul a két fő csoport, fel az alcsoportok s ki-ki oda húzódik, ahonnan érzése szerint többször s erősebben éri majd a fény. A helyi fény.

Mert ez a helyi fény azért fontos. Nem mindegy, ki kérdezi meg kávézás közben: hogyan készülsz egy-egy szerepedre, s az sem, kivel jön-megy, éjszakázik a főorvosfiú.

Helyi fény, vidéki reflektor!

Három évig statisztáltam egy vidéki színházban, elképesztő példákat tudok, mikre képesek az emberek, hogy a csóva, ha csak egy percre is, de rájuk vetődjön. Egy könyvületből megtartott epizodista például a kislányával kezdte hirdettetni: neki, kifejezetten neki darabot ír egy nem is ismeretlen nevű író; darabot s abban főszerepet.

Szentanúja voltam annak is, amikor az egyik vidéki színház társalgójába megérkezett a színházi hetilap munkatársnője. Az érdekes művész nyitotta az ajtót, a Jászai-díjas szaladt a kávéért, s aztán aki csak tehetett, ott sürgött-forgott a ven-

DINNYÉS F.: GYŐRI UTCARÉSZLET

dég körül. S mindezt egy hírért, egy mondatért. (Figyeltem a lapot; egyetlen sor sem jelent meg senkiről.)

Helyi fény, vidéki reflektor!

Öt éve írok színikritikákat egy vidéki lapba — tudom, mit jelent egy embernek az öt városban olvasott harminckétezer lappeldány. Mit egy hír: „X. Y. Z. város színházának meghívására két estén át...”, s mit egy premier utáni fél mondat: „Alakításában leginkább azt érezte...” De főképp az, ha ez a hír, ha ez a fél mondat *nem* jelenik meg! Sokat, nagyon sokat szikráznak a vidéki színészek, és szapora villanásaik elé alig-alig tart valaki fényérzékeny papírt: nem csoda, hogy két marokkal kapnak még az efféle nyomocskák, gyenge támaszok után is.

SZAPORA SZIKRÁK

Mert valóban két embernek való munkát is elvégez egy-egy vidéki színész. Próbal reggeltől kora délutánig, majd egy sietős ebéd után várja a korrepetitor, a fodrász, a szabó, s örülhet, ha nem futtában éri el a „táj”-ba induló autóbust, amely aztán úgy éjfél tájban teszi le ismét a művészbejáró előtt. De ha „bent” játszik, akkor is csak tizenegy körül végez: mindenképpen felajzva, a kényszerű szikrázástól fáradtan fogadja hát a következő napot.

Főképp a három-négy hetenként egymásra következő premierek előtt kell az új darab szereplőinek különös erővel villogni. Mert ezek a péntek esti bemutatók azért „számítanak”; egy-egy új szerepre, akiben tényleg ég a tűz, az „odafigyel”. Azon van, hogy több is, más is legyen, mint legutóbb, hogy ha másnak nem, hát legalább önmagának megmutassa: azért még ér valamit.

Kitűnő premiereket látni néha vidéken, nemegyszer a pestieknél sokkal fényesebb szikrázásokat; a beporosodott tehetségek hirtelen megtisztulását. Csak hogy ezek a kiugró teljesítmények tényleg csak egyetlen nap egyetlen előadását teszik értékessé: a második, a harmadik színrevitel rendszerint már ismét a halványabb átlaghoz igazodik. Erő sincs, kedv sincs az izzasztó csúcsokra ismét felmászni.

Annál inkább nincs, mert az új napok fogadása nemigen múlik el néhány nagy fröccs vagy néhány konyak felhajtása nélkül. Egyszer statisztikát csináltunk: összeszámoltuk, hányan nem isznak egy jó ötven tagú együttesből. Három ilyen emberünk maradt. És még kettő, aki ugyan iszik, de azért néha hetekig is tudja türtöztetni magát...

Hol folytassam?

Itt, a minden esti izogatásnál? Az öngazoló, csakazértis premiereknél? Vagy szóljak inkább a még nem említett gondokról? Írjam le, hogyan kínlódnak kétlakiságukkal a fentről leröppentek, hogyan kényszerülnek kölcsönre, adósságra kocsit venni, hogy éjszaka, előadás után — legalább hetente egyszer — hazajussanak? Tudósítsak arról, ki, hogyan próbál filmrendezővé, dramaturgá lett régi ismerősök révén egy-egy kisebb filmszerrephöz, tv-fellépéshez jutni? Ismételjek el történeteket az elszalasztott lehetőségekről, a végén mégis másnak osztott főszerepekről? Közvetítem a soha nem teljesíthető — alkalmi félmondatokban megfogalmazott — vágyakat? Említsek meg várva várt, majd egy év múlva sürgősen felbontott pesti szerződéseket?

KÜDOSZLATÁS, DE HOGYAN?

Folytatom inkább ott, ahol elkezdtem, az eltanácsolásnál. S azért ott, mert éppen ilyen kérdéseket feszegetett a szükségtelemné nyilvánított fiatalember. Azon volt, hogy ha elvértve, ha félhangosan is, de megmondja az igazat. Hogy a gazdasági ügyintézővel megértesse: a színházat lopják meg, ha a díszletből néhány száz forintot elspórolnak; az operettkomikus magát csapja be, ha mindig csak bevált fogásait ismételteti; s a reggel ötig izogató színész is magát, az esetleg még kiteljesedő tehetségét öli, ha enyhe delíriumban érkezik próbára...

Kellenek ezek az apró, természetes igazságok, az ilyen szembemondások, az ilyen archabeszélések! Az, hogy ne elképzelt múltjára, megálmódott jövőjére építsen valaki, hanem adott és gondosan felmért lehetőségeire, hogy ne a főorvosi ismeretéseket építse, hanem a premier utáni előadásokra készüljön, s hogy egyáltalán kétembernyi munkáját is több méltósággal, nagyobb fejegyellemmel végezze.

Persze, több méltóságot, nagyobb fejegyelmet csak úgy kérhetünk, ha mi is sokkal érzékenyebben fogjuk fel a vidéki színészek üzeneteit, s az eddiginél jóval erősebb s tisztább hangon válaszolunk rájuk. Visszhang kell, élénkebb rezonancia, de olyan,

amely tisztán s országra szólóan mond ítéletet. Magyarán: nemcsak egészségesebb, a tehetségre jobban apelláló „színészelosztás” kell, de az országos sajtónak sokkal szélesebb körű, sokkal következetesebb és személyekig ható figyelme. Az, hogy a színészi munka értékét ne csak helyi, hanem egyetemes mércével is mérjék; s mérjék is, ne csak mint az alkalmanként olvasható vidéki beszámolók többsége, fél kényszerrel, fél jó szándékkal méregessék. Apró, természetes igazságok kellenek — olyanok, mint amelyeneket a fiatal rendező mondott. De felelős helyen mondták, de messzehangzóak. Fogódzóként, tényként biztosan elfogadható — igazságok.

AKÁ CZ LÁSZLÓ

MŰVÉSZEK A TISZA PARTJÁN

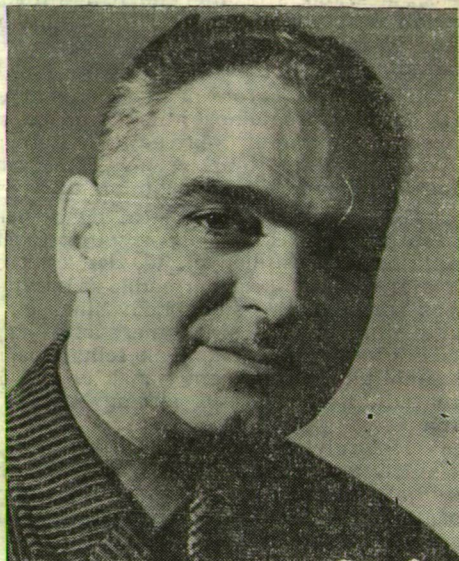
FONTOS SÁNDOR

Ha együtt van az egész család, heten ülnek az asztal körül az üllési tanyai iskola igazgatói lakásában. Az ablakból a saját telepítésű barackosra látni, a rózsaszínű ágak szövevénye élesen karcolódik rá a világoskék, hideg márciusi égre. A falon, az asztalon, a padlón, körös-körül a falnak támasztva képek sokasága.

Pályakezdése semmiképpen sem mondható szabályosnak. Tanítói oklevéllel a zsebében, 30 éves korában, már többgyermekes családapaként kopogtatott be egy napon Vinkler László — későbbi mestere — műtermébe, hóna alatt képeivel. Az ő tanácsára és biztatására vállalta azt a cseppet sem egyszerű és könnyű feladatot, amelyet a tanárképző főiskola elvégzése jelentett. De a befektetett munka és erőfeszítés, s a hit az elhivatottságban meghozta gyümölcsét: a tanári diplomát és a művészi alkotómunka előfeltételeként a szilárd alapok lerakását.

Tájaiban, a szétszórt tanyákban és csoportosan vagy magányosan álldogáló fákban is emberi tartalmat; az egyedi tulajdonságokat nem hangsúlyozó, az alakokat általánosan megfogalmazó és ezáltal szimbólummá növelő emberábrázolásaiban a föld, a természet ősi jegyeit keresi. Kezdetben még elidőzve a felszín kínálta szépségeknél, látványnál, némileg a posztimpresszionisták módján — akik nem kerestek látványon túli összefüggéseket —, később azonban egyre súlyosabban, keményebben, mondhatnám úgy is: szikárabban és sürgetőbben keresve és kutatva a felszín alatt rejtőzködő lényeges, nehezebben napfényre kerülő igazságokat.

Aki már járt az üllési tanyavilágban télen — ahogyan én egy kora márciusi, kopogósan hideg napon voltam ott először —, az értheti meg igazán, miért ihleti meg ez a táj oly gyakran s mégis mindig másképpen Fontos Sándort. Hártyásan feszül a vékony jégkéreg az itt-

ott csillogó pocsolyák tetején. A táj kemény és kristályos, messze ellátni benne, a fák ágas-bogas szerkezete meztelenül, leplek nélkül mutatja magát. A ritkásan álló házak, elhagyott tanyák, bedült kerítések, magányosan ágaskodó gémeskútak minden esetlegességtől megfosztva tárgyilagosan állnak a keményre fagyott utat behalózó, tavalyról itt maradt keréknyomok két oldalán. Acélszürke, fesszesre húzott égbolt zárja le a látóhatárt, messze fekete varjak csapata, röp-tük az egyetlen puhaság a mozdulatlan hallgatásba dermedt délutánban. Fontos kedves évszaka ez, télutó vagy kora tavasz inkább, ilyenkor a legrajzosabb a táj, a finom pasztellszíneket a formák hálója tartja egybe, az a formastruktúra, amely a távolságot és a mélységet, azaz a teret érzékeltetve képeinek is megkülönböztető sajátossága. Szellemében alföldi piktúra ez, de egyben különbözik is attól a hagyományos értelemben vett

tájfestészettől, amelyet az itt élő legjobbak — Tornyai, Koszta — műveltek. Az élet megváltozott ezen a tájon azóta, s jóllehet ennek a felszínén — az olajat kutató fűrótornyokat kivéve — még nem sok jele van, de a mozgás, a fejlődés tendenciája minden kétséget kizáróan egy iparosodó, ősi kézi szerszámokat géppel felcserélő, a technika vívmányai-val élni tudó és akaró életforma felé mutat. S éppen itt van Fontos Sándor munkájának a jelentősége: figyelmét nem téveszti meg a tájat — most is, mint évszázadok óta — megülő csend és látszólagos nyugalom, ő érzi a dolgok mélyén érlelődő újat, s ecsetjével félig ösztönösen a jövőndőt kutatja, ezért feszülnek a képein belüli erővonalak mint az acélhuzalok, mint az itt élő nép többre törő akarata.

Aki olyan mértékben él együtt az alföldi parasztsággal mint Fontos Sándor — s ez az ő esetében valóban nem frázis, hiszen maga is „tanyai ember”, szobájában villany helyett ma is petróleumlámpa ég —, azt nemcsak ennek a világnak látható és megfesthető jelenségei, de a szokások, az emberi magatartás formái és változatai is foglalkoztatják.

A VÁGH-WEIMANN FESTŐCSALÁD SZEGEDEN

A Múcsarnok és a Kulturális Kapcsolatok Intézetének rendezésében az év nyarán az Ernst Múzeumban sikeres kiállítás zajlott le. A harmincas évek elején itthonról Franciaországba költözött Maurice és Nándor Vágh-Weimann festőművészek — valamint André Vágh, Maurice fiának — képeit érdeklődéstől kísérve mutatták be. A látlat megnyitására a dél-franciaországi Aix-en-Provence-ban — Cézanne egykori pátriájában — letelepült magyar származású Vágh-Weimann festőcsalád Budapestre látogatott. A hetven körüli művésztestvérpár az eltelt évtizedek során szép karriert futott be. Számos önálló kiállításuk volt Európában és az USA-ban. Festményeik legjelentősebbjei — állami vásárlások révén — különböző országok múzeumaiba kerültek. De alkotásaik megtalálhatók a magyar közgyűjteményekben is. Az expresszionista festészeti irányzatnak mindketten jelentős képviselői. Munkásságuk elismeréseként a Francia Művészeti és Irodalmi Rend lovagjai közé választották őket.

A francia katalógusokban és művészeti lexikonokban kiemelkedő helyet elfoglaló Vágh-Weimann fivéreket helyi művészettörténeti szempontból is számon kell tartanunk. Ugyanis a húszas

Halottsirató című képén, ahol a bizánci ikonokra emlékeztető merev arcú sirató-asszonyok mint fekete varjak ülnek körül az eltávozottat, a halottas ággal átellenben kártyázó férfiak csoportjával az élet folyamatosságát, a közömbösen továbbzajló mindennapokat jeleníti meg. Legutóbbi képein a népballadákban megfogalmazott, de még ma is ható társadalmi problémák is megjelennek: Kádár Kata történetét a képi megjelenítés mellett még idézett szövegrészekkel is hangsúlyozza.

„Jellemző rá az alkotás bősége és komolysága” — mondotta róla Vinkler László egyik kiállításának megnyitó beszédében.

S ennek a szerényen magabiztos, a föld termőerejét, a lét megújuló bőségét a tudat kontrolljával, az értelem felelősségével átfogó művésznak jellemzésére hadd idézzem Ady Endre sorait:

*A Nyár, a Nyár nem álmodik,
Kaszál, dalol és nem rohan
Erősen, biztosan arat,
Forrón és boldogan.*

KULKA ESZTER

évek végén Szegeden kiállítást rendeztek, továbbá Móra Ferencsel és Juhász Gyulával barátságban állottak, akikről Maurice Vágh-Weimann egy-egy jellemző portrét is festett. Ezeket a tőle és Nándor fivérével való tájképekkel együtt a szegedi múzeum őrzi. A közel négy évtizede Franciaországba szakadt és ott neves mesterekké lett Vágh-Weimann testvérek szeretettel gondolnak vissza a Tisza-parti városban töltött fiatalkori éveikre. Jól tükröződik ez Maurice Vágh-Weimann alábbi emlékező sorából is, melyet a kiváló művész — kérésünkre — mostanában vetett papírra.

*

„Több éves vidéki zarándoklás után — írja Maurice Vágh-Weimann — 1926-ban, egy őszi napon jöttem Szegedre. Móra Ferenc akkor már híres író és múzeumigazgató volt. Az ő személye vonzott engem ide. Betegen, fáradtan, életuntan jutottam eléje. Gondolván azt, hogy egy ilyen nagy író mint ember is nagy, jó és nemes lehet. Nem is csalódtam. Szegedi múzeumi irodájában kedvesen és közvetlenül fogadott. Az első beszélgetés után meghívott magukhoz. Feleségét, lányát, vejét és unokáját, a

„Vadember”-t bemutatta, és több hétig vendégül látott. Megfestettem Móra Ferencet, aki dacára fiatalágomnak, barátjává fogadott. Feleségéről, lányáról és unokájáról szintén készítettem portrékat. Móra meghitt, példás családi életet élt. Jóízű anekdotákat mesélt nekem, melyek azóta közismertek lettek. Igen szerette és tisztelte képeimet. Bizalommal volt a jövőmet illetően, bár az akkori jelenem tragikusan szomorú volt. Miután munkámat nála bevégeztem, egy napon azzal fogadott: „— Na, Móric barátom, holnap bemutatom neked Magyarország legnagyobb poétáját, Juhász Gyulát. Őt is meg fogod festeni.” Így is történt. Juhász Gyula bánatos, szép, fekete szakállas ember volt. Mélységes hatást tett rám. Elvitt a lakására, egy egyszerű parasztszobába, amely szokásos módon fehérre volt meszelve, s néhány elavult fénykép lógott a falon. A konyhában fekete ruhába öltözött kendősné néni guggolt, akire azt mondta: íme, az édesanyám. Mint egy ázott madár, guborodva, hangtalanul nézte, hogyan festem költő fiának, Juhász Gyulának arcképét. A festmény egy ülésre, három óra alatt készült el. Juhász Gyula keveset beszélt, csak annyit mondott nekem: „— Nagyon köszönöm, így nézek ki, ahogy lefestett.”

„Móra Ferenc és Juhász Gyula portréját — emlékezik tovább Maurice Vágh-Weimann — több más képpel együtt Szegeden kiállítottam. Tárlatomhoz a helyi sajtó melegen gratulált, de egyetlen képet sem adtam el. Ekkor a Kass-szállóban laktam. A hotelban már tetemes adósságom volt, és családomnak is pénzt kellett küldenem. Móra Ferenc mindent megértett. Anélkül, hogy kértem volna, a városnak megvételre ajánlotta egy őszi, városligeti tájképemet a szegedi múzeum számára. De előrebocsátotta mosolyogva: „— Először és utoljára ajánlok képet megvételre, ha ezt elutasítják, itt hagyom a múzeumot.” Biztatott, utazzam vissza családomhoz, és szeretettel megölelt. A Kass-szállónak adóslevelet adtam, és visszatértem Budapestre. Néhány nap múlva megkaptam az értesítést, hogy Szeged városa megvette a képemet, küldjek egy okmánybélyeget, és akkor nekem feladja az ötszáz pengő. Nagy volt a boldogságom, mert néhány hónapra, hála Móra Ferenc jóságának, emberi módon tudtam élni, festeni, alkotni. Rá két évre

sorsom újra Szegedre hozott, ezúttal fivéremmel, Nándorral együtt hasonló súlyos helyzetben. De Móra Ferenc ezúttal irodalmi körüton volt. Kétségbeesésében Somogyi Szilveszterhez, az akkori polgármesterhez fordultam, aki nehéz gondjaimat átlátta, s megvette tőlem Móra Ferenc és Juhász Gyula arcképét ötszáz pengőért. Így került három művem a szegedi múzeumba.”

*

Maurice és Nándor Vágh-Weimann, az Ernst Múzeumban történt júliusi tárlatnyitástól kezdve, több hónapot töltöttek családjukkal együtt Budapesten. Szeptember elején feleségeik, unokájuk és Maurice fia, a tehetséges André Vágh festőművész társaságában Szegedre rándultak. A francia ellenállási mozgalomban részt vett, haladó szellemű művésztestvérpár és családjuk tiszteletére az MSZMP Csongrád megyei Bizottságán Siklós János titkár elvtárs fogadást adott. Ez alkalommal hasznos eszmecserre bontakozott ki, melynek kapcsán főleg a francia—magyar képzőművészeti kérdésekről esett szó. A két mester és a fiatal André sokat fáradozik azon, hogy a francia—magyar festészet viszonya a jövőben szorosabbá váljék.

A Vágh-Weimann fivérek örömmel tekintették meg a Móra Ferenc Múzeumban levő képeiket — többek között —, a gondosan megőrzött Móra- és Juhász Gyula-portrékat. Felvetődött az a gondolat, hogy kívánatos lenne a sikeres budapesti Vágh-Weimann-kiállítást Szegeden is bemutatni. A művészek készséggel járultak hozzá, hogy a közel százötven festményüket továbbra is Magyarországon hagyják, és azokat a Móra Ferenc Múzeum rendelkezésére bocsátják. A tárlat bemutatására — a tervek szerint, a Múcsarnokkal és a Kulturális Kapcsolatok Intézetével karöltve — 1969 elején fog sor kerülni. A negyven év után viszontlátott — s azóta óriási fejlődésen keresztül — Szeged új szépségeiben elgyönyörködő Maurice és Nándor Vágh-Weimann szerint Tisza-parti városunkban érezték igazán, hogy hazatértek Magyarországra. Jövő év eleji tárlatuk megnyitására a francia honos, de magyar érzelmű, szocialista szellemű művészek ismét Szegedre látogatnak.

SZELESI ZOLTÁN

TANULMÁNY

KARDOS JÓZSEF

AZ ELIDEGENEDÉS SZATÍRÁJA

FRANZ KAFKA: A KASTÉLY

A második világháború után a nyugat-európai művészek néhány kivétellel a század eleji útkeresők próbálkozásait ismétlik, a már elfeledettnek hitt izmusok újjáélesztésével kísérleteznek. Ez az érdeklődés indítja jórészt a Kafka-reneszánszt. Az író halála után több mint húsz évvel úgy nyúlnak műveihez, mint amelyek eladdig példátlan szuggesztivitással fejezik ki a modern ember helyzetét, életérzését — a magányt, a tehetetlenséget, a félelemig növekvő szorongást. A Kafka-hősök gyakran kerülnek titokzatos körülmények közé, láthatatlan, megfoghatatlan ellenfelekkel küzdenek. Az olvasók a karkai mű atmoszférájában a sajátjukra ismernek; az irodalomtörténészek véleménye szerint a szorongás különböző megnyilvánulásainak — mint a szereplőket jellemző lelkiállapotnak és az elidegenedésnek — mint a kort leginkább jellemző folyamat ábrázolásának — legnagyobb művésze. Sőt hozzátesszik: a szorongás kísérteties világát Kafka azonosítja a világgal, a létező valósággal. Ezt a vonást annyira meghatározónak tartják, hogy kevés figyelmet fordítanak a többire, például mellékes-disszonáns elemnek tekintik az írásaiban felfedezhető humort. Funkcióját abban látják, hogy a tragikus alaphangot még komorabbra színezi. Ebből a tartalmi elemzésből kiindulva azonban egymástól merőben eltérő következtetésre jutnak Kafka értékelését illetően.

A fenti koncepcióba láthatóan bizonytalanul illeszkedik néhány életrajzi adat, a baráti visszaemlékezések egy-egy megjegyzése és éppen a legsúlyosabb művek irodalomtörténeti előzményeire vonatkozó kutatások eredménye. A kastély genezisében figyelembe vehetők pl. a következők.

A regény valószínűleg 1921—22-ben keletkezett. Max Brod ugyan előbb *A per-t* jelentette meg (1925) és *A kastély* után az *Ameriká-t* (1927), de ez nem a megírás sorrendje. Bizonyos, hogy a legkorábbi az *Amerika*, a legutolsó pedig *A kastély* volt. Terve 1914 óta foglalkoztatta Kafkát, nyersanyaga életrajzi kötődésű — züraubei tartózkodásának élményei felismerhetően hatottak rá. Klaus Hermsdorf alapos monográfiájában (*Kafka, Weltbild und Roman*. 1961) közli, hogy első változatát *Kísértetjárás falun* címmel dolgozta ki. A novellát elemezve megállapítja, hogy a földmérő történetét ebben a falu egyik lakója mint egészében komikus esetet beszéli el. A falu és lakói hétköznapiak, Westwest gróf a legátlagosabb földesúr, ilyen környezetben K. viselkedése érthetetlen és értelmetlen, ez a komikum forrása.

Komlövicski Tibor *Kafka kastélya és Comenius Fortunavára* című írásában (Kritika, 1967. 7. sz.) meggyőzően bizonyítja, hogy mind világfelfogásban, mind a szereplőkben és a környezet megjelenítésében egyik előképének a cseh irodalom első reprezentánsa szatirikus utópiáját, az 1623-ban megjelent *A világ útvesztője* című munkáját tekinthetjük. Íróelődai között mások a világirodalom két nagy szatirikusát, Swiftet és Gogolt emlegetik, de ha Dickens ugyancsak letagadhatatlan inspiráló szerepét is tekintetbe vesszük, akkor sem távolodunk el attól a nyomtól, amely Kafkát a szatirikus hagyomány útján járó, azt megújító művésznek mutatja. Végül ezt a feltételezést támogatja az a tudósítás, amely az író szándékáról, a barátokból verbuválódott közönség reagálásáról azt a számunkra meglepő információt közli, hogy amikor a szerző felolvasta nekik *A per* első fejezeteit, a hallgatóság is, az író is hahotázott, nem tudta folytatni az olvasást, a könnyük is csorgott. A mai olvasók nem nevetnek. Nem mernek nevetni.

A fenti észrevételek indítottak annak vizsgálatára: milyen konkrét formában jelenik meg az elidegenedés ebben a regényben; milyen jelentősége van benne a szatírá-

nak; a tartalom és a forma egységében fogalmazva: tekinthető-e az *elidegenedés szatirájának*.

Az elidegenedés divatos filozófiai kategória, de használata nem egyértelmű, jelentőségének a valóságosnál általában sokkal nagyobb szerepet tulajdonítanak. Ennek a sokrétűen megnyilvánuló folyamatnak egyik oldalát emeli ki és abszolutizálja anyagi alapjaitól elszakítva a „manipulált filozófia”, amely a kapitalista társadalmi viszonyait megvilágító marxi kategóriák helyébe, elé ezt teszi; az elidegenedés ábrázolását tekintve a művészi hitelesség és modernség kritériumának — Lukács György fentebb használt kifejezésének analógiájára — a „manipulált esztétika”, amelynek fő érvei közt Kafka műveinek tekintélyes szerepe van. A kitűzött problémával való foglalkozást ez is indokolja.

Köztudott, hogy az elidegenedés felismerésével a felvilágosodás gondolkodói közül először Rousseau-nál találkozunk. A német klasszikus filozófiában Fichténéél tűnik fel, Hegelnél a legfontosabb fogalmak egyike, összeköti vele a fejlődést, amely a megismerés folyamatában megszünteti a szellem elidegenedését. Marx 1844-ben a *Gazdasági—filozófiai kéziratok*-ban a társadalmi fejlődés meghatározott fokán jelentkező ellentmondásnak tekinti, keletkezését egyértelműen a magántulajdon és az antagonisztikus munkamegosztás meglétével magyarázza. A munka elidegenedését tekintve a társadalmi viszonyokban, az ideológiában létrejövő minden formája alapjának. Később a politikai gazdaságtanban ehelyett használja az árufetiszmus fogalmát. A társadalmi viszonyok területén változatosan — a tulajdonos és a termelő szembenállásában, a termelésben az egyén szerepének a specializálódás következtében egyre fokozódó degradálódásában, a munkahelyen kívül az egyén elszigetelődésében, magányosságában, a cselekvés szabadságának korlátozottságában, hatástalanságában — jelenik meg. Valamennyi formája megszüntetésének módja a magántulajdon felszámolása, eszköze az osztályharc.

A művészet természetesen nem direkt formában, hanem a maga eszközeivel mutatja meg, hogyan tükröződnek az egyénben az objektív folyamatok, hogyan torzulnak, fetisizálódnak a társadalmi viszonyok és az ezeknek megfelelő tudatformák és intézmények: az állam, a jog, a törvény, a hatalom, a hivatal. A nagy művészek döntő vonásaiban ragadják meg a folyamatot, leplezik le a torzulást. Kafka *A kastély*-ban egyfelől az embertől elidegenedett és az emberrel szembe fordult bürokrácia fetisizálásának következményeit ábrázolja, másfelől az egyén szempontjából azt vizsgálja, lehetséges-e a személyes szabadság, a cselekvés, a gondolkodás, az érzelmek szabadságának kivívása olyan környezetben, amely ezekre nem tart igényt, amely a szolgálatot többre értékeli, az önálló gondolkodást feladta, amelynek érzelmivilága elsatnyult. A földmérő és a kastély, valamint a kastély hivatalnokaival a legteljesebb mértékben együttműködő falusiak konfliktusának ez a problematikája.

Kicsoda voltaképpen K.? Miért akar bejutni a kastélyba? Kafka három regénytörredékének főhősei közt több kutató azt a közös vonást látja, hogy Karl Rossmann is, Josef K. is és K. is *outsider*, a reménytelen keresés megtestesítője. Sükösd esszéje, Szobotka tanulmánya ebből kiindulva a kastély világának három réteget különbözteti meg. „Fent” a kastély, „lent” a falu, és kettejük közt egyedül K. A kastély és hivatalnokai a láthatatlan törvényt, a falu lakói a determinált földi valóságot jelképezik. K. mindkettőből kiharadt, „önmagából kényszerül egy harmadik, közbülső világot építeni”. A hős céljáról pedig megállapítja, hogy „azt a reménytelen, de feladhatatlan küzdelmet érzékelteti, ahogy az ember az érthetlent érteni próbálja”.

Sükösd három nagyon világosan elkülönülő réteget lát, ezzel lényegében a falu egyik lakójának a földmérőre vonatkozó megjegyzését fogadja el általánosítása alapjául. „Nem való a kastélyból, nem való a faluból, egyszerűen semmi. De sajnos, mégis valami: idegen, olyasvalaki, aki fölöslegesen és mindenütt útban van, aki miatt folyton vesződsége van az embernek...”

Gardena asszony világosan különválaszt két dolgot: a kastélyt és a falut K.-val szemben, de nem állítja szembe egymással a kastélyt és a falut külön territóriumként, a lent és a fent világának képviselőjeként. Ellenkezőleg, összhang van köztük. A falusiak védik a hivatalnokokat K. zaklatásától, elállják az útját. K. kérésére mindenki világosan nemet mond, a kastély is. Olga úgy tudja, hogy elvileg valamennyien a kastélyhoz tartoznak, és ennek megfelelően viselkednek. Nincs olyan szabály, amely megtiltaná nekik, hogy nekiinduljanak, elmenjenek a kastélyba, ismerik az utat; ügyesbajos dolgaikkal felkereshetnék a hivatalnokokat az udvarházban, a szobákon nincs zár, mégsem teszik. Visszatartja őket gyávaságuk, kényelemszeretetük, tehetetlenségük. Lemondanak a küzdelemről, elfogadják adott helyzetüket. Képtelen kitalálásaikat valóságnak tekintik, mitológiát teremtenek önmaguknak, és maguk is ennek a világnak az alakjai. A kastély hivatali szobájában láthatatlan korlátok állítják meg Barnabást. Úgy véli, nincs értelme, hogy tovább menjen, várja, hogy intsenek neki, elmegy,

ha küldik. A többiek is csak járt utat választanak, nem lépnek át láthatatlan korlátokat, úgy veszítik el a cselekvés, a gondolkodás, az érzelem szabadságát, hogy kísérletet sem tesznek megszerzésére.

Kafka hőseinek magatartására a félelmet, a szorongást tartják a legjellemzőbbnek. Ugy érzem, *A kastély* főhőse kivétel. K. nem szorong, az egyetlen a regényben, akin nem ül lidércnyomás. A legtöbben szóba állni sem nagyon mernek vele. A megérkezése utáni reggelen a kocsmárossal próbál bizalmasan beszélgetni, mintegy felajánlva neki a cinkosságot. A fiatalember ott *kuncsorog* körülötte, de a beszélgetés közben *kényelmetlenül feszengve* ül az ablakpárkányon, szorongó szemmél bámulja K.-t. Halkan beszél, nyugtalan, az ajkát rágja. Lasemann és Brunswick szabadulni akarnak tőle; Gerstäcker nem ül fel mellé a szánra; a szolgálók megdermednek, amikor átmegy a konyhán, és döbenten néznek rá, amikor hozzájuk ér; a hídi kocsmárosné is bevallja később: megijesztette Fridán aratott könnyű győzelmével.

A földmérő többször érzi magát *kényelmetlenül*, például Barnabáséknál, Gardena vallomásának hallgatása közben, a segítők jelenléte miatt, akik akkor is körülötte lábatlankodnak, amikor egyedül akar lenni Fridával. *Zavarba jön*, amikor megtudja, hogy az udvarházban éppen Klamm az egyedüli vendég, de keresi vele a találkozást. Így érez, amikor Momus rajtakapja, hogy beült Klamm szánjába, és még a konyakját is kiöntötte. Ezeket az állapotokat azonban mindig reális okok váltják ki, nem a hatalomtól való rettegés, nem szorongás. A kocsmárosné bizarr közlékenysége, szeméremérezete, vagy az, hogy ostoba módon rajtakapták, mint valami torkos gyereket. Az első fejezetben egyszer elveszti a biztonságát, *fél*, a takaró alá bújlik, de félelmének oka az, hogy a várható ütlegek miatt védekeznek. A legnagyobb *rémületet* akkor érzi, amikor egy éjjel nem találja maga mellett a fekvőhelyen Fridát.

K. önként vállalta a harcot a falu és a kastély ellen. Elméletileg nyitva áll előtte az a lehetőség, hogy elmeneküljön, visszatérjen abba a világba, ahonnan érkezett. Ezt a megoldást azonban kétszer is határozottan visszautasítja: „A magam jószántából jöttem ide, a magam jószántából horgonyoztam le itt...” — mondja. Azért ragaszkodik ahhoz, hogy a tilalom ellenére a faluban maradjon, egzisztenciát teremtsen, bejusson a kastélyba, mert ezzel önmagának bizonyítaná, hogy rendelkezik az *egyéni cselekvés* szabadságával. A kastély és a falusiak számára senki és semmi, de valaki akar lenni, „földmérő”, ez különbözteti meg a többiektől.

Magatartása belső rugóinak megértéséhez igen fontos egy látszólag jelentéktelen gondolatsor. Még egészen a történet kezdetén, amikor Barnabás karjába kapaszkodva vonszolódik, abban a hitben, hogy a *kastélyba jut*, egy gyerekkori epizódra gondol. Falujában a temetőt magas, sima fal kerítette. Sokszor jártak be ide a rácsos kapun játszani, ismerték a helyet, nem a kíváncsiság vitte rá őket arra, hogy megmásszák a falat. Afféle erőpróbának tekintették, „éppen csak a magas, sima falat akarták legyőzni”. Most is fal van előtte — a végtelen út, a hó, a lakosok elzárkózása, a kastély tilalma —, és azért küzd, hogy feljusson rá. Sokszor kísérletezett eredménytelenül, lecsúszott róla kapaszkodó keze, nem talált támaszt mászásra lendülő lába. Egyszer mégis feljutott. Most sokkal nagyobb a tét. A mit akarsz kérdésre közvetlenül válaszol: önmagáért harcol. Küzdelmének tartalmát a szabadság elnyerésében látja. Szabadon akar szólni, érezni, a maga sorsát önmaga akarja irányítani. Az a szabadság azonban, melyet kiharcol magának — Frida meghódítása, a segítők elűzése, a szán elfoglalása — hamarosan értéktelenné váló győzelmek. Szabadsága a *tagadás* eredménye, nem igazi. A szemben álló felek erőviszonyai egyenlőtlenek, így kiegyenlíteni nem lehet. K. nem magasodik igazi hőssé, csak különállását sikerül megőriznie.

A földmérő nem nivellálódik a közösségben, mert a falu társadalma nem közösség, elvi okból nem illeszkedhet be, hiszen célja nem a szabadság elvesztése, a beolvadás viszont egyértelműen ezt jelentené. K. nem lehet szabad olyan emberek között, akik a szabad cselekvést ellenszegülésnek, a kezdeményezést rendbontásnak tekintik. Hat nap alatt nem változtathatja meg azt, ami *A kastély* világában *örök rendnek* tekinthető. Ami itt történik, nem egy ember egyszeri története, hanem kortól és időtől függetlenül az ember küzdelme önmagáért. Westwest gróf birtokának ezért nincs földrajzilag konkrétan körülhatárolható helye, mint a mesében, egyszer volt, hol nem volt ország. Távol esik minden ismert helytől, Dél-Franciaországtól és Spanyolországtól, Heraklész oszlopaitól, nyugatnál is nyugatabbra. Erre indult a szülői háztól száműzött tizenhét éves fiú, Karl Rossmann, Amerikába. Erre süllyedt el a titokzatos Atlantisz, itt tűnt el — ahogyan a hős Dantenak elmeséli — utolsó útján a tengerek vándora, Odüsszeusz, és valahol erre van a pokol bejárata a mitológia szerint.

A regényben nem ismerhetünk rá egy társadalmi forma jellegzetes vonásaira. A telefon meglete utalhatna a regényírás időpontjára, de a fejlett és önmaga ellentmondásává váló bürokrácia az abszolutizmus korának is jellemzője volt. A társadalom archaikus vonásai még korábbra utalnak, a férfi és nő kapcsolata, a szereplőknek a mitoló-

gia alakjaival egyező néhány vonása egészen a mondavilág keletkezéséig tágítja a határokat. A *kastély*-ban minden időtlenül örök. Kafka nem egy meghatározott kor, például a maga korának problémáira akar választ adni, hanem a személyiségért, a szabadságért folytatott harc mindig megújuló tragikomikus történetét mondta el. Gondoljuk el, hogy amikor K. személyesen kísérli meg helyzetének tisztázását, a zavarosnak tetsző telefonbeszélgetés közben így kapja meg hivatalának elismerését: „Tudom már. Az örök földmérő.” A Klamm-féle levelekről Olga kijelenti, hogy réges-régi levelek, mindkettő mégis K.-nak szól, a bennük megnevezett küldönc Barnabás, aláírójuk Klamm. A régi levelekben emlegetett személyek és a most élők egyezése csak egy esetben lehetséges. A földmérő mindig K., a küldönc mindig Barnabás, a hivatalnok mindig Klamm — a harc a kastély és az idegen közt állandó.

Szimbolikus értelme nem szűkíthető pusztán a bürokratikus apparátusra, hanem általánosan mindazoknak az erőknél a jelképek, amelyek az ember önmagára találását gátolják. Kafkában a maga korának viszonyai termelték ezt a szemléletet, de a kastélyban az ember számára mindig más arculattal jelentkező ellenfél — állam, isten, erkölcs, törvény, szokás, hivatal stb. — jelképét alkotta meg, amelynek nevében csupa tiltás mered az ember elé. Olyan parancsok, amelyeknek értelméhez ugyanúgy nem lehet hozzáférközni, mint az isteni kinyilatkoztatásához. Kötelességből és megszokásból, tekintélytiszteltéssel és öntudatlan önmegadásból szolgálgják az emberek. Nemzedékek végtelen sora játssza ugyanazt a szerepet, ahogyan a *commedia dell'arte* figuráinak maszkja változatlan. Ebben a világban a jelentéktelen apróságok elképzelhetetlenül fontossá válnak, elfedik a tartalmat, vagy a tartalom hiányát.

Így jelenik meg *A kastély*-ban az emberi viszonyok elidegenedése. Ennek marxai értelmezése és kafkai művészi látatása között azonban döntő különbség van, amely nem a tudományos és a művészi tükrözés eltérésnek természetes következménye, hanem a probléma megközelítésének két, alapvetően ellentétes módjából származik. Marx a folyamat objektív alapját a tőkés termelésben találta meg, Kafka önmagában szemléli, nem ennek termékeként. Az egyén szempontjából érti és érzi a lét korlátozottságát, nem egy adott társadalmi struktúrából eredezteti, hanem úgy tekinti mint bármely társadalom szükségzerű velejáróját. Szándékosan teremt olyan színhelyet, olyan helyzetet, amely a valóságban soha, sehol sem létezett. A szatíra műfaja is indokolja a konkrét körülményektől való elvonatkoztatást.

Az író véleménye szerint az ember önmagában hordozza bukásának okát, a földmérő nemcsak a kastéllyal, saját gyengeségével, fizikai kimerültségével, az álmatlanul töltött éjszaka okozta fáradtsággal sem tud megküzdeni. Kafka naplójában ezt rögzítette: „minden ember menthetetlenül elveszett önmagában”.

K. győzelmének másik elvi akadálya az, hogy Kafka felfogása szerint a szabadságot nem lehet a külső akadályok eltüntetésével megszerezni. Ezt a földmérő többször megszerzi magának, de győzelmei nem nyitnak utat előtte, hanem egy-egy megkezdett küzdelem végét jelentik. Nem engedélyt kap, hanem magára hagyják, szabadsága tilalmakkal körülpült. Az író életszabadságon immanens fogalmat ért. „Nem mestersegesen termelt társadalmi éghajlat, hanem állandóan kiharcolandó magatartás önmagunkkal és a világgal szemben.” Szétválasztja és szembeállítja a külső és belső szabadságot, amelyet az ember minden pillanatban megszerez és elveszít. Ezért nem lehet befejezni Rossmann, Josef K. és K. történetét. Bár Kafka szabadságon nem a társadalmi cselekvés szabadságát érti, mégis úgy tetszik, hogy a belső szabadsághoz sem elegendő a külső feltételektől való megszabadulás. K. küzdelmeinek tanulsága az, hogy az egyéni, belső szabadságot nem lehet elérni olyan körülmények között, amelyekben ez a törekvés elszigetelt, azaz a társadalmi szabadságtól független egyéni szabadság illúzió. K. harcainak krónikása ennek felismeréséig jutott el. A megoldást az általa választott úton nemcsak hősei nem találták, az író sem.

Sajátos fénytörést okoz az, hogy bár a küzdelem tartalmában megkívánná a heroikus főszereplőt és a hozzá méltó ellenfelet, sem egyik, sem a másik nem tekinthető annak, ellenkezőleg: szinte a jelentéktelenség kisszerűek. Láttuk, mennyire nem indokolt, hogy K.-t a szorongás képviselőjének tekintsük. Hozzátehetjük ehhez, hogy a földmérő sohasem kerül igazi veszélybe, sőt maga igyekszik meggyőzni partnereit, hogy őt támogatva semmit sem kockáztatnak. Ebből viszont logikusan következik a szatirikus megjelenítés a komikum, az irónia, a groteszk eszközeivel. Mind a cselekményben, mind a jellemzésben kimutathatóan és meghatározóan ott vannak ezek az elemek. Legkönnyebben a cselekményben nyomozhatunk utána.

Egy-egy fejezetben mintha bábszínpadon mozgatná a szereplőket. A legsikerültebb két jelenet az első fejezetben K. Schwarzerrel folytatott vitája, illetve a híres Bürgel-epizód.

A kései vendéget a kocsmáros nem fogadja túlzottan udvariasan, csak egy szalmaszákot ad neki éjszakára, de a megérkezés körülményeiben nincs semmi szokatlan.

Éjszakai vándor, aki pihenni tért be. Talán csak a kocsmáros zavart, és meglepettsége okozza, hogy váltig azt ajánlja, a vendég aludjék az ivóban. K. megjelenésében Schwarzer sem talál feltűnőt. Jó harcincas, meglehetősen pocakos férfi. Egy kis hátizsák és jókora husáng a poggyásza, mondja tájékoztatásul Fritz úrnak.

Az első összecsapásból K. kerül ki győztesen. Hogy a zaklatástól megszabaduljon, ellensúlyozza csavargó-megjelenését, meglepően nyugodt. Eltévét, gyalog jött a hóban, mintegy véletlenül csöppent ide. „Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?” — kérdezi a szalmazsákban könyökölve, ügyesen megjátszott tájékoztatlan-sággal. Ásítozva kászálódik, hogy éjnek idején elindul engedélyt kérni a grófhhoz. Egykedvűsége láttán, a „csavargó-tempók” miatt Schwarzert előnti az indulat, kiabálni kezd. K. pedig nyugodtan magára húzza a takarót, és halkán válaszolja, elég a *komédiából*.

A féloldalnyi párbeszéd pergő, eleven, színpadra illik. K. tapasztalt vándorként viselkedik, akit sokszor akartak elkergetni hasonló módon, és megtanulta, hogy legjobb zavarba hozni az ellenfelet. Ez eddig tökéletesen sikerült. Helyzetét megerősítendő most ő támad. Engedély híján a gróf egyenes hívására hivatkozik, ezért mondja, hogy földmérő, hiszen bizonyára szükség van a birtokon ilyen szakemberre, sőt foglalkozása némi tekintélyt is biztosíthat. Könnyedén, enyhe fenyegetéssel, kissé sértődötten beszél — a hatás tökéletes. „— Földmérő? — hallotta még háta mögött a habozó kérdést, aztán teljes csönd lett. A fiatalember azonban rövidesen összeszedte magát, s elég halkán ahhoz, hogy úgy tessenék, mintha tekintettel lenne K. álmára, de azért elég hangosan ahhoz is, hogy minden szavát kivehesse, így szólt a fogadóhoz: — Megkérdezem telefonon.” A fordulat váratlan. Az idegen helyzete meginog, a statisztéria felélénkül. A parasztok riadtan összedugják a fejüket, nem mindennapos esemény, hogy földmérő érkezik. A konyhaajtóban megjelenik a hatalmas termetű kocsmárosné, férje lábujjhegyen megy oda hozzá, hogy elmondja, mi történt.

A kastélyban nem tudnak róla, a vándor lelepleződött. K. az ilyenkor várható befejezést várja. A rendezkedő úr, a vendéglős és a parasztok fenyegetően nyomulnak feléje. Ösztönösen a takaró alá búvik, hogy kivédje a rázuhogó ütéseket.

Az újra megszólaló telefon torpantja meg a támadókat. A hivatalfőnök közli, tévedés történt, K. valóban földmérő. Schwarzer ismét hangot vált. A bemutatkozások udvarias, kimérten válaszol K. kérdéseire, aztán indulatosan kiabálni kezd. K. főlényes magatartása meghökkenti, a telefonálással nem akarja zavarni; jelentése a gonoszság és az óvatosság keveréke, diplomatikus; a tagadó válasz után dühöngve fordul ellene, most félénken közeledik hozzá.

A statisztéria is hozzájárul a *helyzetkomikum* teljességéhez. Némajátékuk követi az esemény gyors vágásait. Szótlanul söröznek, Schwarzer megjelenésekor egyik-másik székével a vándor fekhelye felé fordul. Válaszaira fejüket csóválják, a telefonálás közben riadtan sugdolóznak, fenyegetően csoportosulnak körülötte. Az összecsapás végén „tódulnak kifelé félresunyit fejjel, nehogy másnap rájuk ismerjen”.

Az ismeretlen kihasználja helyzetét. Nem költözik át a kocsmáros felajánlott szobájába, visszautasítja szolgálataikat. Csaknem molière-i komédia — a furfang segít.

A Bürgel-jelenet a 18. fejezet, a regény végéről való. Itt-tartózkodásának ötödik éjjelén az Erlangerre hiába várakozó, halálosan fáradt és álmos K., azt remélve, hogy egy üres szobába nyit, ahol az ágyban kipihenheti magát, Fridrich alvárnagy titkárnak szobájába téved. A földmérő korábban éppen ilyen találkozás kicsikarására törekedett, és most annak ágyán ülve szundikal, anélkül, hogy céljáról egy szót is szólna, aki tehetne érte valamit. Bürgel hosszú monológjában értésére adja: egyszeri és soha vissza nem térő lehetőség nyíltott előtte, de K.-t lenyűgözi az álom, győztesnek érzi magát. Annyit felfog, hogy a hivatalnok őt illető dolgokról beszél, most azonban még önmaga iránt is ellenszenvet érez. Bürgel egyre nyíltabb, és ő közben fölényesen ilyenekeket gondol: „zakatolj, malom, zakatolj csak — úgyis csak nekem zakatolsz”. A titkár pedig vidáman, a jó tréfát élvezve még azt is megengedi, hogy az álmában támaszt kereső K. az ő lábába kapaszkodjék meg. Leplezetlenül és boldogan fecseg, ezzel a legcsekélyebb előnyt sem nyújtja ellenfelének, aztán a győztes fölényével oktatja ki: „... vannak alkalmak, amelyek hogy úgy mondjam, túl jelentősek ahhoz, hogy kihasználjuk őket; akadnak dolgok, melyek semmi másan, egyedül magunkon szenvednek hajótörést.”

A Bürgel-epizódban nem olyan könnyed és sokszínű a komikum, mint az első fejezetben láttuk. A játsszó felek nem egyenlő eséllyel küzdenek. A groteszk helyzetben K. szempontjából szinte klasszikus típusú *félreértésre* ismerünk. Az olvasó Bürgel tájékozottságával szemléli K. tragikomikus tehetetlenségét. A földmérőt a fizikai fáradtság annyira elgyengíti, hogy mindig éber szelleme elveszíti az ellenőrzést, a fölény *látszatát* valódi erőnek véli, saját ravaszágának örül, pedig őt csapják be.

Idézhetjük a regény más mozzanatait is. Olga elbeszélését hallgatva eszünkbe jut Csehov csinovyikjka, akin az apához sokban hasonló sors teljesedett. Mi okozta Cservjakov halálát? Ugyanaz a magartartás, amit K. fogalmaz meg a történet tanulságaként, a hatóság iránt tanúsított, képtelenségig eltúlzott tisztelet és engedelmesség, amelyet önmaguk táplálnak. A kastély legendáját maguk a falusiak teremtik, növelik. Bűnösöknek érzik magukat akkor is, ha ártatlanok, és a velük történeteket a hatalom bosszújaként élik át. Cservjakovot azzal utasítja el a méltóságos államtanácsos úr, hogy nem történt semmi, és megtorlás valóban nem következik. Barnabás apját sem bünteti senki, és a csinovyikynak adothoz hasonló választ kap: „Voltaképpen mit is akart? Mi történt vele? Miért akar bocsánatot? ... a hivatalnokok azonban egyszerűen hallani sem akartak bűnről.”

A helyzet hasonló, de nem azonos. Csehov a cári Oroszország kishivatalnokának portréját rajzolja karcolatában. Cservjakov tudja, kihez forduljon, az államtanácsos hatalmát használhatná föl ellene. A két esetet hasonlóvá a feltételezett bűn, a kisember *reakálása*, groteszk komikumuma teszi.

A szereplők megjelenésében, mozgásában és viselkedésében egyrészt bábszerűségük figyelhető meg, másrészt az, hogy funkciójukat, a kastélyhoz és egymáshoz fűződő kapcsolatukat külsejükön hordozzák, egész magartatásukkal, öltözetükkel a játszott szerep megtestesítői. Szolgák, küldöncök, hivatalnokok, parasztok hasonlóan egymáshoz, mondhatni ugyanazt a jelmezt, ugyanazt a maszkot viselik. K. például segédeit valóságos *ikreknek* látja, később is összetéveszti őket egymással. Szolgálatkészségük, lerázhatatlanságuk a kapott szerepből következik. Mozgásuk bábszerű, mintha ugyanazon a szál dróton rángatnák mindkettőt. Amikor viszont K. elkergeti segédeit, szolgálati viszonyuk megszűnik, nem játsszák tovább az együgyű, buzgó szolga komikus szerepét, külsejükben átlényegülnek. A földmérő alig ismer rá volt segédjére.

Barnabás küldönc szeretne lenni. Ezt azzal hangsúlyozza, hogy nővérel „egyenruhát” varrat magának, külsejében, mosolyában, járásában az anyagi küldött vonásait hordozza. Otthon viszont lefoszlik róla a szerep, eltűnik a rá is jellemző bábszerű mozgás. Az író a többiek, a parasztok, a hivatalnokok, valamennyi kastélybeli és falusi jellemzésében tudatosan hagyja el az egyénítő személyiségjegyeket, helyettük az antik és a keresztény mitológiából, valamint az évszázadosnak tekinthető konvenciókból merít, ezzel bennük is időtlen szimbólumokat terem.

Ironikus-szatirikus a hivatali munka bemutatása is. K. végignézi, amikor az előjárót meglátogatja, hogyan forgatják össze, tapossák, gyömöszölik a segédek az aktákat, mintha egy túltömött bőrdobba akarnák beleerőltetni az összeturkált papírhalmazt. Barnabás leírja a kastélybeli hivatalt. A tisztviselők összezsúfolódnak minduntalan egymásnak ütköznek, olyan halkán beszélnek, hogy az írkokoknak fel kell ugrálniok helyükről, a nyakukat nyújtogatják, hogy le tudják gyekezni, amit a hivatalnokok maguk elé mormolnak. Klammm, a rettegett tekintély, akinek kimondatlan kívánságait, gondolatait is teljesíteni igyekeznek, akinek kényelmére, zavartalan nyugalomára titkárok és kocsmárosok vigyáznak, akit a legapróbb változtatással sem szabad sérteni, nem törődik alárendeltjei munkájával.

„— Titkár úr — kérdezte K., Klammm tehát olvasni fogja ezt a jegyzőkönyvet?

— Nem — felelte Momus. — Minek olvasná? Utóvégre Klammm sem olvashat el minden jegyzőkönyvet, sőt egyetlenegy sem olvas el.”

A tökéletes hivatal leleplezése ez. A kastély a hivatali fontoskodás trükkjeivel, a lázas tevékenység látszatával álcázza az értelmetlen aktagyártást, a semmittevést, tréfál a parancsok, utasítások adásával és visszavonásával. Helyesen nevezi Bizám Lenke „tevékenységfétisnek” ezt a jelenséget, hiszen a hivatalnokok a célszerű és eredményes munka helyett a „köztevékenység látszatát” nyújtják. A legenda leleplezése nem sikerül K.-nak, Barnabást a látvány elbűvöli, Olgát sem lehet meggyőzni. Szerinte például a hivatalnokok száguldó szánjai zsúfolásig tömve vannak aktákkal, útközben is ezeket tanulmányozzák. A földmérő hiába próbálja megcáfolni azzal, hogy látta egy hivatalnoki szán belsejét, és az üres volt, nem lehet megingatni. „— Lehet — mondta Olga —, de akkor még rosszabb, akkor a tisztviselőnek olyan fontos ügyei vannak, hogy az akták túl értékesek, vagy túl sok van belőlük, nem cipelheti magával őket.”

A *kastély* szatíra voltát nem cáfolja, hogy bőven sorolhatjuk irracionálisizmusának bizonyítékait, ezek a műfaj természetes velejárói. A klasszikus szatírában legalább ennyit találhatunk, gondoljunk Gargantua és Pantagruel történetére! Gulliver utazásai során a törpék, az óriások, a juhuk, a nyihahák országát járja, Candide kalandjaiban semmivel sem kevesebb a fantasztikus elem. Comenius hőse a kastéllyal sokban azonos Fortuna várában bolyong. Más azonban az író módszere elődeiéhez képest: a világ mekettőzése, a képek tárgyiasítása.

Kafka az első átváltozás-novelláktól az utolsó regényig lényegében ugyanazt a módszert alkalmazza. Hőseit különböző módokon — ebben van az eltérés — kiszakítja

a látható és valóságos világból, természetes és megszokott viszonyaik, kapcsolataik közül, maga teremti számukra a tudatukban létező objektíválásával egy másik világot. Gregor Samsa, Karl Rossmann, Josef K. és K. problémája ugyanaz. Tudatukban kettősen léteznek a világ, a reális és a tudati eredetű ugyan annak két oldala, az utóbbit azonban csak a kaffkai hős érzékeli. A látható és hétköznapi világ létezését az író nem tagadja, törvényei, szokásai, viszonyai a maguk körében változatlanul érvényesülnek, de a másik is *láthatóvá* lesz, benépesül emberekkel, tárgyakkal, kapcsolatokkal és törvényekkel. Eljárását jól megérteti egyik nyilatkozata: „Az emberi világ minden dolga életre keltett kép.” Nála az életre keltett képek világa elfedi a másikat, de nem szünteti meg.

Az egyikből a másikba a hősök az „átváltozás” különböző aktsuaival jutnak, a folyamat mindig csak részleges, korábbi létük tudata tovább él bennük, csak súlytalanná válik. Samsa a féregtestben is emberként érez, gondolkodik; Josef K. tovább végzi hivatali munkáját, K. a faluban a másik világ szokásai szerint él, ezért idegen.

A két világ *Az átváltozás*-ban és az *Ameriká*-ban még együtt, egy térben léteznek, konkrét és valóságos kiterjedése van, a cselekmény színhelyeit megnevezi: Prága, New York, Oklahoma stb. Távoltságukat azzal jelzi, hogy az európai ember számára ismeretlen világrészt választ, illetve egy nagyváros bérház-rengetegében, félreeső síkatorokban játszódik a történet. A konkrét megnevezés ellenére lényegében így is képzeletbeli a környezet.

A kastély-ban külön épül fel a szubjektív világ, fizikai távolságot teremt tőle, a tér, idő, sebesség, mozgás törvényei másként érvényesülnek, ez fokozza a meghökkenést. Hermsdorf ezzel kapcsolatban légüres térről, epikus senkiföldjéről beszél. Nem szabad tehát tehát az életre keltett képeket szó szerint értelmezni, objektív törvényeket keresnünk.

Világának ezt a sajátosságát Kafka többféle módon is hangsúlyozza. K. első elmenyeit még az elhagyott világhoz méri. Sétája közben arra figyel fel, hogy az utakat szokatlanul sok hó borítja, a házak eltűnnek benne, a falu néptelen. Nehezen jut előre, fizikailag kimeríti a nagy erőfeszítést kívánó mozgás. Amikor este azt remélve, hogy Barnabással a kastélyba jut, útnak indul, ismét az az érzése, hogy a küldönc segítsége nélkül tehetetlen volna. *A mozgás fizikai korlátozottsága* csak rá vonatkozóan és meghatározott esetekben érvényesül. A segédek ugyanott, ahol ő keservesen kínlódott minden lépésnél, meglepően gyorsan haladnak, Barnabás mozgását a repüléshez hasonlítja. Amikor K. a leküzdhetetlen fáradtságot érzi, a kastélyba akar bejutni. Számára ez elérhetetlen, újra akadályokba ütközik, és ezt az elkoptatott képet látatja úgy az író, hogy a földmérő útjába valóságos akadályt állít, a mély havat. Később gyakran járkal a faluban, az elöljáróhoz, Barnabásékhoz, az iskolába, az udvarházba megy, célja tehát nem a kastély megközelítése, akkor nem is tapasztalja a fizikai ellenállást.

Kísértetiesen hat, hogy a falu és a kastély távolsága nem állandó. Az út szándékosan elkanyarodik, így a földmérő szinte egy lépéssel sem jut közelebb hozzá. Ez az élmény a *térbe vetíti* azt, hogy számára a kastély elérhetetlen.

Az első nap elveszti reális időérzékét, sétája nemcsak térben, időben is természetellenesen megnyúlik, zavart lelkiállapotából következően két-három órát tíz-tizenkettőnek érez. Az életre keltett képek rendszerébe beleillik a tárgyi világ. Az eddigi három jellemzőn kívül negyediként azt, hogy a tárgyakkal szintén van szubjektív arculatuk. A szereplők saját változó érzelmeik, hangulataik, lelkiállapotuk szerint másnak látják a kastélyt, de nem valóságosan értendő átalakulás történik, nem a mesék elvarázsolt kastélyára talált a földmérő, ahol tündérek vagy gonosz szellemek laknak.

A kastély leginkább irracionális elemeinek fenti értelmezése, úgy hiszem, nem önkényes, az írói módszer részletes vizsgálata is igazolná, hogy valóban az elvont költői kép konkrét megjelenítésével a részletek ad absurdum vitelével élt Kafka, hogy szatirikus regényének a műfajhoz illő környezetét megteremtse.

Láttuk, hogy az írói mű és *A kastély* irodalomtörténeti előzményeinek keresése, az első vázlat szerint az alapötlet a szatíra irányába mutatnak. A regény ilyen szempontú vizsgálata még az itt bemutatott vázlatos elemzésben is támogatja azt a feltételezést, hogy megvalósítása szintén szatirikus.

Végül még egy megjegyzés. Az eddig említetteken kívül *A kastély*-nak a nagy szatírákkal közös vonása az is, hogy a válaszáadás nem teljes és nem optimista. Humora sem felszabadító nevetést vált ki — a szatírának nem mulattatás a célja —, hanem azt, amit a félreértett szatirikus, Arany János értett rajta, a fájdalomból fakadó nevetést.

MÉSZÖLY MIKLÓS: SAULUS

A biblia általánosan ismert történetei gyakran kitűnő alkalmat szolgáltatnak a mai bonyolult társadalmi problémák és a hozzájuk kapcsolódó magatartásformák parabolisztikus ábrázolására. Mészöly Miklós is bibliai témához fordul *Saulus* című új regényében. Hőse a Jézus-hívők egyik legkérlelhetlenebb üldözője, Saul, aki később Pál néven jelentős szerepet játszott az új hit terjesztésében. A szerző a Damaszkusz felé vezető úton bekövetkezett „pálfordulásig” követi hőse útját.

Hogyan, miért, milyen társadalmi és történelmi viszonyok között, mekkora belső harc árán és eredményeképpen lett Saulusból Paulus? — Ez a mű alapkérdése. Mészöly tehát nem azért nyúlt bibliai tárgyhoz, mintha mondanivalóját csak így tudná vagy merné kifejtetni. A külső cselekmény egyébként is inkább csak kerete a nagyon korszerű központi mondanivalónak. Így aztán nem játszanak fontos szerepet a regényben itt-ott fellelhető allúziók sem. A szerzőt szinte kizárólag csak a hős bonyolult és ellentmondásos „világa” érdekli, ezt tanulmányozza és elemzi minuciózus részletességgel az adott történelmi körülmények között.

Saulus helyzete már az alapszituációban is ellentmondásos: mert a hős tud a Küldött eljövételéről, de nem tudja, hogy a Küldött azonos a négy évvel korábban kivégzett rabbiával. De azt sem tudja elképzelni, hogy a Küldött eltűrné, hogy a benne hívők üldözzék. Ugyanakkor a Küldött eljövételét a Törvény is tanítja. Így Saulus a Törvény ellenére és a Törvény nevében üldözi a Jézus-hívőket egészen addig, amíg kisebb részben a külső körülmények, legfőképpen azonban a szüntelen önvizsgálat okozta gyötrelmes vívódások más belátásra nem bírják. Saulus döntése tehát egy lélektanilag és logikailag egyaránt kellőképpen motivált hosszú folyamat eredménye, amelynek semmi köze az elvtelen „pálforduláshoz”, s amely semmiképpen nem tekinthető irracionális erők váratlan következményének. Saulus szinte naponta önvizsgálatot tart: újra átéli a nap eseményeit, megvizsgálja tetteit, eltöpreng magatartásán, s ennek eredményeként egyre jobban hatalmába keríti a kétség, a bizonytalanság. Nyugtalanítja rokonainak és közvetlen környezetének magatartása, őszinte jóakaróinak némán is „beszédese” tekintete, az idegenek rettegésről árulkodó vagy gyűlöletet sugárzó pillantása. Bántja a gyanakvás, a bizalmatlanság légköre, az ügybuzgóságból elkövetett túlkapások, s különösen akkor „szorul el a szíve”, amikor rájön, hogy még benne sem bíznak felettesei, „saját érdekében” őt is figyeltetik. A sok apró és látszólag jelentéktelennek tűnő esemény végül megingatja már-már a Törvény hitelességébe vetett hitében. Kénytelen rádöbben, hogy nem a helyes úton jár, egyre gyakrabban szembekerül a Törvény szellemével: „A túlkapás bizalmatlanság a Törvénnyel szemben; s kérdés, hogy a bizalmatlanság nem ugyanolyan veszélyes-e, mint a szembefordulás. A bizalmatlanság már csak azért sem lehet egyértelmű, mivel ő maga bizalmatlan. A Törvény viszont a megtestesült egyértelműség. Mondhatjuk hát, hogy a bizalmatlanság a Törvényt csúfolja meg? Ezt kell mondanunk. A bűn és vétség — a szembefordulás — mindig nyílt és őszinte. Nem egyéb, mint bűn és vétség. A bizalmatlanság azonban akkor is kénytelen kétértelmű lenni, ha buzgó — vagyis, ha túlkapás. Buzgón leplezi le a bűnt, s nem veszi észre, hogy közben cáfolja is a Törvény szellemét.” Íme a nagyszerűen előkészített döntés „előtörténetének” legdöntőbb mozzanatai, amelyek rendre azt bizonyítják, hogy a becsület, értelmes és jóhiszemű ember nem csupán a külső körülmények kényszerítő erejének vagy megfoghatatlan erőknél engedve változhat meg

gyökeresen, hanem érzelmi és gondolatvilágának fokozatos megváltozásával, azaz benső meggyőződésből is szakíthat korábbi tévelygéseivel. Hogy mégis váratlanul éri az olvasót ez az alapos meggondolásból fakadó fordulat, annak egyszerű a magyarázata: tapasztalati tény, hogy a sokat meditáló emberektől általában ritkán várhatunk gyors, várható cselekvést.

A regény kompozíciója összhangban van a központi mondanivalóval. Történetileg is hitelesnek érezzük a művet, bár az író a történelemből csak annyit tartott meg, hogy „a mából visszatekintve a múlt is átélhetőbb és világosabb legyen”. Mészöly atmoszférateremtő képessége ezúttal is csillog. A „történetet” Saulus mondja el egyes szám első személyben. Ez a lírai előadásmód, amely hol érzékletes, hol száraz, szűkszavú, olykor kihagyásos, arra készíti az olvasót, hogy maga is átélje a hős lelkében lejátszódó küzdelmet. Nem könnyű olvasmány a *Saulus*, komoly erőfeszítést kíván az olvasótól, akinek értelmére és érzelmeire csaknem azonos intenzitással apellál az író.

Mészöly Miklós tehetséges, önmagával soha nem elégedett, folyton újat kereső művész. Kísérletezései időnként tévútra vezették, ami éppen olyan természetes és érthető, mint amennyire érthetetlen az, hogy egyesek az írónak csaknem minden művével kapcsolatban — a múltban helyenként okkal, újabban sokszor teljesen indokolatlanul — az egzisztencializmust emlegetik. Pedig Mészöly újabb írásaira nehezen ragasztható rá az egzisztencializmus címkéje. E jelentős író munkásságára jobban, alaposabban oda kell figyelni. Erre figyelmeztetett legutóbbi jelentős novellás kötete is (*Jelentés öt egérről*), de még inkább erre int a *Saulus*, ez a mai problémát felvető s a lehetséges válaszokat az értelmes olvasóra bízó, nehezen meghatározható válfajú — egyszerre költői, filozófiai, történelmi, lélektani, esszé- és fejlődésregény — modern regény. Annyi bizonyos, hogy ez a szürrealista elemekkel itt-ott még erősen átszőtt mű komoly nyeresége modern intellektuális prózáknak és nem marad el az utóbbi években megjelent jelentős történelmi és áltörténelmi regényeink mögött. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

BENKÓ ÁKOS

GODA GÁBOR: VALLOMÁSOK REGÉNYE — DE PROFUNDIS

„Az tartom, hogy a kor vallomásokra ingerli az író és hőstét egyaránt. Nagyokat kell markolni a világból, hajlamaink, tudatosságunk, ösztöneink, fejlődési szintünk és világnézeti meggyőződésünk szerint. Aki valamit is megsejtett a mi mesterségbeli küzdelmeinkből, a nyersanyaggal vívott laokooni harcból, tudja, hogy ez az átkozottul szép mesterség nem tűri az illúziókat. Harcolnunk kell a múlt idővel, képességeink korlátaival, sajátosságainkkal s sajátosságainkért...” — mondta Goda Gábor az ÉS-ben 1964 végén megjelent interjúban. Egy évre rá a *Magányos utazás* és az ez évben megjelent *Vallomások regénye* e cél érdekében, e vágy ki-elégítendő született. A *Vallomások regénye* nem ellentétes elődjével, de máshogyan, más elemekből építkezik. Az előbbi a magány és a közösség egymással vívott harcáról szól. Elsősorban az emberi élet érzelmi viszonyait teszi az író vizsgálat tárgyává; Tóth Flórián itáliai nyaralásának történetében az érzelmek szintézisét adja. A *Vallomások regénye*-ben inkább a gondolati anyag dominál. Útkeresés ez, a fogalmak és

tartalmak között. Az ún. egyetemes és az igazi humanizmus különbsége, vágy és nosztalgia, múlt és jelen harca feszíti a sorokat, műfajbéli kérdések (amelyek nagyobb részét már a *Naplófüzetéből* c. gyűjteményes kötetben is érintette az író) foglalkoztatják a regény alkotó szereplőit. Mindegyik alak vérbő, erőteljesen tipizált.

A múlthoz valóságosan Zsóka néni, nosztalgikusan pedig apja és baráti körének emléke téríti vissza az író. Zsóka néni a régi világ, a maga világának kemény „osztályharcosa”. Tóth Flórián apjának, a bátor és tehetséges sebészprofesszornak az emléke erőt adó, bátorító. Az író saját lelkében, magatartásában hozzá hasonlóan, következetesen próbálja szikéjével kitapintani, kívágni a fájó, a kóros sejteket. Ingadozását, engedékenységét súlyos szavakkal itéli el.

A mához több szállal, több személyn keresztül kapcsolódik Tóth Flórián. Abrabanell, a céltudatos, megingathatatlan ember szinte az ő másik énje, esti kornélos a kapcsolat közöttük. A nők mindegyike külön szint ad Tóth Flórián életének. A színész nő Kántor Katalin a

tehetség és a kiváló szexualitás, Rózsi-ka a szókimondás, a közvetlenség, a falu lassan változó világának megtestesítője. A legnagyobb hatalma Karolinának, a faluról nagy nehézségek árán eljutott medikának van. Nincs jelen a regényben, csak mások beszélnek róla, mégis varázslatos ideállá, vágygá nő. Halálával pedig monumentálissá. A világegés lehetősége, a felelősség nemcsak az ő élete kapcsán, hanem Abrabanell és Trebits doktor szavaiban is mindig és újra visszatér.

Goda Gábor az emberekben és a ma-

gában is meglevő, az elmúlt és az elmúlófélben levő társadalmak nyomán megmaradt filiszteri tulajdonságokról szól ebben a könyvében is. Ezt alapvető kérdésnek tartja, olyan jelenségek, amelyek valamennyi osztályt fertőzi. Ugyanolyan súlyos bírálatot mond mostani hőseiről is, mint más alakjairól, Poldiniról, vagy Gavariniról.

Játékosságból, gúnyból és lírából szövődik a regény, őszinte vallomás, lélektől lélekig tartó vágyakkal. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

MARI GYÖRGY

CSURKA ISTVÁN: A LÓ IS EMBER

Igen kedvelem Csurka István írásait. Ő viszont igen kedveli a lóversenyt. Ezt még a vak is észreveheti, amikor nemrég piacra került új kötetének címét olvassa: *A ló is ember*. Fölöttébb egyszerű, bár bántóan leegyszerűsített dolog lenne azt mondani, hogy lóverseny-szeretete miatt kedvelem az író műveit. Ám, mint minden hamis állítás, ez is tartalmaz annyi igazságelemet, ami figyelemre méltóvá és visszaautásíthatóvá teszi. De Csurka valóban jó író és akkor is jó író lenne, ha nem szeretne lóversenyre járni és arról írni (bár talán nem ennyire). Ha azt próbálnám fölleltározni, mely kellékek teszik őt jó íróvá, akkor dialógusainak dicséretével kellene kezdenem. Csurka úgy tudja beszéltetni hőseit, mint rajta kívül kevesen mások. Jellemei kedvelik és alkalmazzák az élőbeszéd természetes fordulatait, de anélkül, hogy a laposság, a hétköznapi-ság és az unalom bűnébe esnének. Frappánsul felelnek egymással oldalakon át. Közben nemcsak sok mindenről tudósítanak, hanem a történet is előrehalad. Egyszerre. Ami nem kis dolog, mert irodalmunkban garmadával találni olyan tollforgatókat, akiknek műveiben hol *beszélnek* a szereplők, hol meg *történik* valami. Külön-külön. Csurka másikat jótulajdonságúval nagyképszerűtől mentes szemléletmódját említeném. Át-tételes korunkban, amikor lassan már az értelmes mondatszerkezetek is elidegenednek egyes nagyra törő alkotóktól, örvendetes tapasztalni, milyen közvetlenséggel és természetességgel járja körül témáit, milyen derűvel és mosollyal kutatja a nem is egyszerű dolgok lényegét. Az is utánzásra méltó benne, hogy van mondanivalója, sőt filozófiája (!), de ezt olyan jól el tudja rejteni ábrázolt világa kis zugaiban, hogy anélkül tudatosulnak, vernek gyökeret az olva-

sóban, hogy az észrevénné, szemmel tudná kísérni ezt a reá mégiscsak ható folyamatot. Sokan izzadnak mostanában, hogy valami lényegest, érzékletest, megragadót mondjanak világunkról. Csurka könnyedén teszi ezt. Mértéktartása biztos határt szab ambíciójának is. Tudjavaljára, hogy nem lehet a világot egyik napról a másikra megváltani. Az ember nem írhat minduntalan olyan remekműveket se, amelyekben az Isteni színjáték értékvilága csakúgy benne foglaltatik, mint Shakespeare művészetének emelkedett nagyszerűsége. Ezért szívesen választja műfajául az újságtárcát, amelynek keretei a nagyszabású filozófiai koncepciók kiművelésére ugyan tényleg nem adnak lehetőséget, de arra, hogy számárfület mutassunk egynémely dolognak, tökéletesen megfelelők.

A természetességben, a keresetlenségben látom tehát Csurka művészetének nagy erényét. Új kötete ismét meggyőzött erről. Ebben is jókat dumálnak az emberek, kuncogva, lezseren, vagy megjátszott világfájdalommal bukdácsolnak a dolgok-eszmék útvesztőiben. Szeretik és leszólják a jó nőket, utálják a világot, amihez tulajdonképpen nagyon ragaszkodnak. És nem utolsósorban lóversenyre járnak. Tipszerek, nimolisták, turf-vagányok, lecsúszott és fel-emelkedőben levő egzisztenciák között rádiószerszertűk, operettlibrettisták, Kossuth-díjas költők futnak a pénzük után. Időnként még hazudnak, „kémkednek”, másokat becsapnak, kijátszának is — és mindezt csak azért, hogy változatossá és izgalomtól terhesse tegyék önmaguk számára a leégéshez, a teljes pénztelenséghez vezető utat, amelynek szükségszerűségében senki egy pillanatig nem kételkedik.

Ha jól meggondolom, tulajdonképpen az irodalom is — már elnézést a hason-

latért — egy kicsit szintén hasonlít a lóversenyre. Tessék csak jól utánagondolni. Verseny. Ahol szívesen tesz az

ember Csurkára. Tétre is, helyre is, befutóra is. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.)

PAPP ZOLTÁN

BERTHA BULCSÚ: A NYÁR UTOLSÓ NAPJA

Az olvasót meglepetés éri, miközben Bertha harmadik novellás kötetét tartja a kezében. Olyan íróét, kinek egy írása olvastakor, hat évvel ezelőtt, Illés Béla elragadtatott cikket írt arról, hogy gazdag új novellairodalmunk van. Ha valaki, Bertha igazán egyéni hangú író. S mégis: az olvasó az egész kortársi elbeszélési irodalmat jellemző megoldatlanságokkal találja szembe magát, éppúgy, mintha csak a legjellegtelenebb típus-tárcaíró történeteit forgatná.

Melyek ezek a megoldatlanságok?

A műfaj egyik fájdalmas vesztesége nagy, múlt századi mesterei és századunk első felének alkotói óta: a drámaiság elsorvadása. S ezt főként a fiataloknál figyelhetjük meg. Vagy egyoldalúnál lírai jellegűek Bertha írásai is (*Hajók, emberek, nyár*), vagy — ritkábban — epikusak (*A királynő rokona*), de nem drámaiak.

A másik dolog meg, amiben hűtlen követők elődeiknek a fiatal novellisták: a kemény, fegyelmezett szerkesztés. Manapság joggal elégedetlenkedünk amiatt, hogy többnyire hiába keressük a kompozíciót. S nem véletlen, hogy Bertha esetében is elégedetlenkedünk. Előző — ennél jobb — kötetében tanújelét adta már szerkesztőkészségének. Nem véletlenül lelkesedett Illés Béla annak idején az *Óthey-lány* című remek novellájáért. Sok más erénye mellett jól megszerkesztett írás is volt. Mintha most nem is próbálna a kompozícióval. (S ha ezt tudatosan teszi, akkor sincs benne igaza.) Ha néha mégis ügyel a szerkesztésre, akkor igyekezete sikerrel jár: efelől nem hagy kétséget e kötetében sem, ha áttekintjük a *Múltak az évek* című szellemesen összeállított ciklusát.

Nem véletlenül kerülhetett az említett ciklus gerincéül a kötet talán legjobb (s egyben leggondolatibb) írása, a *Pasztellszínű falak*. Ez adja meg igazán a ciklus *kis történelem-jellegét*. Ez az írás igazi novella, kristályos novella-szerkezettel. Az eseményvázra tökéletesen, pontosan illeszkedik a gondolati ív is, vagyis az igazi váz. A történéss csupán ezt szolgálja, hibátlanul, nagyon egyszerűn, és éppen ezáltal a lényegét kidomborítva. Nem is marad el a siker:

a novella élete túlterjed írásbeli határain, gondolata átíveli az egész ciklust. Talán hatásosabban is, mint a sorozat-záró, *A Búvár és a Katona*, melynek eseménye és életanyaga fogja át az egyes novellák korszakait.

A *Pasztellszínű falak*-ban is tetten érhetjük az író egyéni, izgalmas adottságát: igen finoman, érdekes módon, ironikus hangvétel nélkül is tud ironizálni. Az *Ejnye*, *Ábel* és *A királynő rokona* csillantja fel leginkább ezt a képességét. Titka talán halvány rezignáltságában rejlik.

Ennek a rezignáltságnak azonban veszélyes hátulütője is van: A kötet olvas-takor egyszer sen érezni, hogy az íróra kényszerítő erővel tört volna rá: ezt meg kell írnom! Az embert megkísérti a ké-tely: talán maga is úgy dolgozik néha, ahogy a *Lint gyermekkor*a és az *Illés szekere*n íröhöse: hanyagul. A kötetzáró novellában pl. bennemaradt ez a köz-helyszerű elmélkedés: az élet utazás...

Rejtelmeket sejtető hangon szól Bertha sok novellája. Talán a szürrealisták hatása érezhető ebből. De ez a hatás sz-rencsére felületi, és nem követ el erő-szakot Bertha maga választotta írói mo-dorán. (Az irracionális csábításának tudatosan ellenáll, az impresszionis-tikus ságon soha nem lép túl.)

Harlekin és szerelmese című kötetében zárt, kerek novellák váltakoztak a mostani kötet írásaihoz hasonló, szabadabb asszociációjú, kötetlen ritmusúakkal. Új könyve arról győz meg bennünket: végképp ez utóbbi megoldás mellett kötött ki. Olykor mintha díszletek nélküli színpadon mozognának rejtelmekkel, titokzatos erőkkkel telített hősei. Csakhogy rejtelmekkel teli világot már olvastunk Csáth Gézánál, Krúdynál, Alain-Fournier-nál, Kafkánál, Cocteau-nál, Mac-Orlan-nál, s még hány másnál! Bertha nem ezek pusztá utánzója. Mégis meg-gondolandó, hogy ők ennek az oldottabb, hangulatibb világnak tartalmi lehetőség-eit már „fölélték”. S ma már, butánuk ez a fajta világ korántsem olyan különös lelemény, hogy súlyosabb mondani-valók nélkül tovább fejleszthető lehes-sen. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.)

BÁRÁNY LÁSZLÓ

MENSÁROS ZOLTÁN: BÖJTI SZÉL

A *Böjti szél* Mensáros Zoltán első kisregénye. Saját vallomása szerint az élmények, emlékmozzaikok lassú lerakódásából, az érlelés öntörvényű folyamatában született.

A kisregény a második világháború ideji Magyarországon játszódik, de a *Böjti szél*-ben a háború nem mint „hálás téma” van jelen. Ami Mensáros számára itt fontos, az a háború következtében előállt helyzetváltozás, az emberi kapcsolatok, magatartásformák minőségi átcsoportosulása; azoknak a láthatatlan szálaknak az érzékeltetése, melyek a háború hatósugarában emberileg, erkölcsileg hibás reakciókat váltanak ki, s oly sok tragédiához vezetnek.

Arról szól ez a kisregény, hogy Tahy Gáspár hadnagy, aki egy kisvárosban teljesít hadiszolgálatot, a könyv végén kimondja ezt a mondatot: „Nem akarok katona lenni.” De mi történik odáig, hogy kimondja? Látszólag semmi különös. A tisztek láthatóan jól érzik magukat a nyugalmas kisvárosban; élcelődnek, gyakorlatokat tartanak, kellemes teadélutánokat töltenek az özvegy Pozsgaynénál, udvarolgatnak a lányának, Zsuzsinak — udvarolgat neki Tahy Gáspár is, meg Kömlödi zászlós is, de hát hiába kedves fiú a zászlós, ha sohasem fogják előléptetni, és főleg, ha Barlay ezredesnek is tetszik a Zsuzsi... Kikapcsolódásképpen nyúl vadászatok is tartanak, Kömlödi zászlósoknak meg éppen különös hobbyja van: fonográfjal járja a környéket, és népzeneét gyűjt. Apróbb kellemetlenségek is akadnak azért perze: a fiatal Balogh fiú öncsonkítást végez, amikor megkapja a behívóját, és Kömlödi zászlós öngyilkos lesz... Valahogy így: szürkén, alig észrevehető, látszólag a mindennapos történések módján folyik a regény cselekménye.

Mensáros Zoltán a leíró próza mérték-tartó, kicsit már-már hűvösen szemléltető-elbeszélő stílusában rajzolja az eseményeket. Alakjainak belső életével alig törődik, egyéniségüket, jellemüket az alapesztusok finom mívű rajzával teszi láthatóvá. Ebben a visszafogott előadásmódban a történet lassan folydogál, s minden egyes történésnek — az ábrázolás tanúsága szerint — egyforma súlya van. És egyforma súlyuk van az emlék-

képeknek is, melyek Tahy Gáspár képzeletében olykor-olykor csendes játékba kezdenek; az asszociációk érett, kimunkált kezelése, arányaik és funkciójuk megválasztása, elrendezése egyébként, érzésünk szerint, Mensáros legfőbb írói erénye. A jelen története és a múlt magyarzó, aláfestő emlékképeinek harmonikus egysége segíti az író, hogy Tahy Gáspár alakjában teljes, több oldalról megvilágított egyéniséget adjon, s csak így lehet hiteles ennek az egyéniségnek a végső kiteljesedése is: eddigi életformájának, magatartásának a nyílt, belső emberi parancsra történő megtagadása.

Mensáros a *Böjti szél*-ben leleplezni akart, típusokat akart bemutatni, melyek magatartásbeli viszonyulása, az adott rendkívüli szituációhoz, egyben a kor levegőjét, atmoszféráját is érzékeltetik az olvasóval. S csakugyan: a regény elolvasása után ez marad meg bennünk a legtovább, a legerősebben. A kor levegője, atmoszférája. S mindenképpen Mensáros tehetségére vall, hogy ezt a hatást az írói művészet nehezebben járható útján valószínűsítette meg: a gondosan megválasztott és felépített szituációrajzzal, a művészi eszköz mértéktartó, atmoszféra-teremtésre koncentrált felhasználásával, az egyes fejezetek jó arányérzékre, funkciólátásra valló megszerkesztésével.

Mégis, befejezésül hadd tegyünk egy jószándékú észrevételt: a kívülről ábrázoló, leíró próza, az atmoszférikus hatásra koncentrált asszociatív szerkesztési mód igen gyakran a saját büvőrébe szédül; az ábrázolás technikája fölébe kerül, elmosza, kilúgozza azt, amit szolgálnia kellene — a művészi mondanivalót. Hamarjában Dino Buzzati példája jut eszünkbe: hogy a *Tatárpuszta* után írott műveiben ennek a remekműnek többnyire csak az ábrázoló technikáját ismétli — némely esetben az abszurditás szélsőségéig fokozza —, de mondanivalójának súlyával, művészi hitelével azóta is adósunk maradt.

Szükségesnek tartottuk elmondani mindezt: Mensáros Zoltán első kisregényének szemléletes, rokonszenves művészi erényei köteleztek erre. (*Szépirodalmi Könyvtadó 1968.*)

MAJOROS JÓZSEF

VÁSÁRHELYI PÁKOZDY FERENC: ESTHAJNAL

Előző kötetének megjelenése után (*Förgetegben*, 1943) éppen negyedszázad múlva látott napvilágot Pákozdy Ferenc verseinek újabb gyűjteménye. Ez a hosszú hallgatás azonban nem jelentett szakítást a költői pályával, mert a kezünkben levő válogatás összefüggő képet ad a hatodik évtizedén túljáró költő egész lírai terméséről.

A pályakezdés próbálkozásait reprezentáló első kötetből (*A Tisza sirálya*, 1927) mindössze három vers került az új kiadásba. Ezek azt mutatják, hogy abban az időben Pákozdy Ferenc verseiben a művészi rangot nem az élmények gazdagsága vagy a mondanivaló jelentősége képviselte, hanem inkább a verselés biztonságára és a nyelvi kifejezés eredetiségre.

A korabeli hivatalos hatóságok haragját kiváltó *Förgetegben* című kötet szemelvényei viszont már a szegény néppel szolidaritást vállaló, szociális felelősségtudattól fűtött költő szenvedélyes hangját és erkölcsi bátorságát idézik. Mutatják, hogy a társadalmi igazságtalanság elleni harcban Pákozdy Petőfi a példaképe (*Nem álom az, fiam*). A védtelen nyulakra vadászó urak szórakozását is társadalmi éllel bírálja (*Jó világ jár az urakra*). A lélektelen katonai kiképzés ironikus, keserű kifakadásra ragadja (*Csak paraszt maradj*). A faszizmus térhódításában éppúgy fölismerte az országot fenyegető veszélyt, mint barátja, József Attila (*Szűkölkök, mint az eb*). Szenvedélyes hangú versben tiltakozott az ellen a nyílt terror ellen, melynek nyomán 1935-ben Endrődön a képviselőválasztás alkalmával gyilkos sortűz oltotta ki hét ártatlan szegény paraszt életét (*Endrőd*). 1942-ben az újvidéki embertelen vérengzést elátkozó verse az egyik legbátrabb szembeszállás a gyilkos merénylet elkövetőivel (*Újvidék*). Ebben az időben látta vagy ösztönösen érezte, hogy nem elég a társadalmi-politikai igazságtalanságokat fölismerni és leleplezni, hanem ellene hadi rendbe kell sorakoznia valamennyi mozgósítható becsületes társadalmi erőnek (*Sorakozó*).

Ilyen előzmények teszik hitelessé szárnyaló lírai vallomását, melyben az 1945 után hatalomra került munkásosztály erényei kapnak lelkes költői elismerést és magasztalást (*Szeretem a munkást*). Természetes az is, hogy megértéssel te-

kint a magyar parasztság életében végbement változásokra (*Vigh Gyula*).

Ez a látszólag egyenes vonalú, esze-meileg állandóan fölfelé ívelő pályaképe azonban a családról, a barátokról, költőtársakról és szerelemről szóló versek mellett belső vívódást, elégedetlenséget, csalódást, remény és kétség közti gyötrelmes küzdelmet is tükröz. Depressziós hangulatai néha nehezen leküzdhető válságos lelkiállapotba sodorják, csak a családért és a közösségért érzett felelősségtudat képes aktivizálni csüggedésre hajlamos erőit (*Számot vetettem*).

Mikor 1952-ben elhagyja Hódmezővásárhelyet, és Debrecenben talál új otthonra, egyre többször ejti rabul ez a csaknem válságosnak tűnő, nehezen viselhető közérzet. Ezután mindinkább összeszűkül és fojtogatóvá válik körülötte a világ (*Hogy szűkül*). Terveinek és lehetőségeinek divergálásáért nem magát, hanem körülményeinek sajátos alakulását hibáztatja (*Mikrokosmos*). Magánya és tehetetlenségérzése a kényszerű belenyugvás bölcsességét alakította ki benne (*Nem csörtetek, Eb, aki bánja*). Ez olykor bűnbánatra (*Penitencia*), majd bocsánata jogosultságának indoklására készteti (*Csak idétlen*).

A fentiekből kitetszően tehát Pákozdy költészetében a társadalmi szerepvállalás a pálya végére látszólag megtorpan, érdeklődése kissé énközpontúvá válik. Persze, más jelenség ez, mint a nyugati polgári társadalmakban izolált költő magányérzése és társadalomellenes beállítottsága. Pákozdy ugyanis magánya ellenére sem szigetelődött el a társadalomtól, hiszen vívódásai közben is azért tesz magának szemrehányást, hogy „miért vergődik a világgal”.

A versépitésében és előadásmódjában tapasztalható változás a modern vers irányában indulás különböző stációit jelzi. A didaktikus részletezés, a helyenkénti nyelvi modorosság és merev formai fegyelem az utóbbi években egyre oldottabbá, a rímek harsány zengése általában tompábbá, halkabbá mérséklődött, több esetben a szabadvershez közeledett. Ez is bizonyíték arról, hogy a hallgatás negyedszázada nem sorvasztotta el az alkotó erőt, hanem megújításra képes csírákat érlelt. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

SIPKA SÁNDOR

BODOSI GYÖRGY: KŐ, KERÉK, VÍZ

Az *öröm szavai* (1964) című kötet után ez Bodosi György második versgyűjteménye, s ha az előbbi bevezetésében *Illyés Gyula* „buzdító versenyhárs” jelentkezését ünnepelte, az utóbbi már annak bizonyossága, hogy nem jósolt rosszul. A *Kő, kerék, víz* című kötettel Bodosi nagyot lépett előre, nem csak azzal, hogy versformálása immár biztosabb, tudatosabb, hanem mert meghatározott és nagyon is rokonszenves költői programmal veszi birtokába a körülötte feszülő világ jelenségeit. „Nem ragaszkodtam — írja vallomásában — az állandó, egysíkú, egyterű költői látásmódhoz, ennek változtatásával is az a célom, hogy a versemmel megpróbáljam az olvasóban ugyanazt a felismerést, meghökkenést kiváltani, amely bennem a versindító élmény befogadásakor keletkezett.” Közérdekű programmal indul hát, nagyon is fontos számára az író „közége”, az olvasó és fontosak azok az érzelmek, melyeket versében az olvasóból kivált. S mert az olvasó megérti a *Két rövid értekezés*-ben kifejtett program igazságát, az írói és általában az emberi alkotásban való hit formáló és emberalakító erejét, kötetének olvastán nem csak a versolvasó „szépségélményében” részesülünk, hanem a költővel együtt haladva vesszük birtokunkba a versekben tükröződő világot.

Bodosi nem azzal éri el hatását, hogy egyszerűsít: sokkal inkább a mai ember látásmódjához közelíti a versek belső anyagát, összetett, jelképrendszerrel dolgozik, de soha nem vonatkoztat el a valóságtól, csak annak más és más aspektusait villantja fel. Ahogy egy közeledő vakról azt írja, hogy „vele jött távolaközele”, ahogy a *Hazafelé* című versben egymás mellett tudja ábrázolni az ember belső és külső világát, azzal költészetének egyik legértékesebb jellemvonásáról árulkodik, arról, hogy a tér és idő dimenzióinak összevonásával újat is terem: az ember legbelsőbb érzéseit, vágyait és törekvéseit is bele tudja építeni a környezet egy-egy filmkockájába. Ez teszi legapróbb leíró verseit is sajátosan feszültté, izgalmassá, s ez telíti mindegyik költeményét sajátos modern intellektualizmussal.

„Dunántúli” levegőjük van ezeknek a verseknek, ott izzik bennük a pannón táj évszázados ihletése, Berzsenyi naplementéje éppúgy, mint a modernebbek feszült, vibráló várakozása. Bodosi azonban mindezt áthangszereli, meghökkenítő távlatokkal telíti. Az *Ifjú és öreg*

kapás jó példája ennek a „modern pannónságnak”:

• *Két hallgató férfi
kapál a domboldalon.
Csobogó patakban
dalolva öblít
mcsott ruhát egy leány.*

*Az ifjabbik kapás
az éneket hallgatja
az idősebbik
figyel a folyó szavaira.*

A leírásban feszülő ellentét, a pillanatnyi helyzetben érzékelhető tág időélmény majd mindegyik versben ott lüktet. Szinte hihetetlen, milyen természetesen hódítja meg a maga számára a világlíra újabb eredményeit anélkül, hogy egy pillanatra is „hatásról”, „követésről” kellene beszélnünk. Élménye, formálása kétségtelenül hasonlít Nemes Nagy Ágnesére vagy Pilinszkyére, de amazónál oldottabb, egyszerűbb. Rendkívüli biztonsággal kezeli a szabadverset, amely mindig a mondanivalóhoz idomul, az fegyelmezi, s így bizonyos kööttséget mégis ott érezni mindegyik költeményében. Igaz, végeredményben versei is a „kööttség-élménnyel” való küzdelméről adnak számot: a világban élő, alkotó, szenvedő és emelkedő ember kérdéseit boncolgatja, azokra keresi a választ. S ha nehéz is eligazodni olykor a bonyolult jelenségekben, ezek a versek jó iránytűt adnak az olvasó kezébe.

Látom magam előtt Bodosit, az orvost, aki ott áll a nagybeteg cigányaszszony ágya mellett, és egy pillanatra megvillan előtte ez a nyomorúságos sors, és az a sok, évezredes sors is, s az orvos pillanatnyi élményéből máris megszületett az egyetemes költői kép. Magam is ismerem ezeket a pasztellszerű falusi estéket, alkonyokat, az inas, kemény markú embereket, de ritkán látam ilyen mélyen mögéjük, mint a versek tükrében. Mert e költemények valóban egy életforma és életszemlélet korszerűsödésének hiteles dokumentumai.

Szép, tanulságos versek, egyéni hangú, jelentős értékeket felvonultató költő — így lehetne összegezni Bodosi György új kötetével kapcsolatos meglátásainkat. Nagyobb figyelmet és nagyobb teret is érdemelne költészete. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

RÓNAY LÁSZLÓ

RATKÓ JÓZSEF: FEGYVERTELENÜL

Ha második kötete kapcsán szóba kerül az első, ebben az esetben nemcsak a tradíció miatt történik az. Elengedhetetlen a méltányos értékeléshez is.

A két éve megjelent *Félelem nélkül* című kötet megérdemelt sikert aratott. Döbbenetes élményanyaga biztos művészi formát találva töri át a valóság nyers színeit, igazi lírikust mutat. Ratkó Józsefnek különösen mostoha sors jutott osztályrészül, de ettől eltekintve sem szokatlan jelenség napjainkban a harmincéves fiatal költő. Ugyancsak természetes, sőt a tehetség egyik biztos jele, hogy verseiben a magyar költői hagyomány legjavát hódítja magához. A sokféle hatás közt leginkább felismerhető Ady, Radnóti és József Attiláé, akinek költészete legmélyebben érinti meg. A villoni ballada formáját is az ő nyomán veszi át. Kitűnő hajlamot árul el a képszerű megéleveníítésre, a környezet lüktető pillanatképei — akárcsak József Attilánál — mindig asszociatív módon is megszólalnak verseiben. Ratkó költészetének a különböző társadalmi rend, az elűtő perspektíva következtében paradox érdekessége, hogy szemléletben, életérzésben úgyszintén közel tudhatja magát nagy költőelődjéhez. A *Fegyvertelenül* verseiben is megmarad stílusai hasonlóságnál alapvetőbb jelentősége éppen ennek az *attitűdnek* van.

Ratkó József a társadalom rejtett mélyéről, alkoholista apa, morbid családi környezet árnyékából tört be az irodalomba. Szociális érdeklődése ösztön; számos önéletrajzi költeményének kohója. Másik fő témájaként a lehetséges elkallódás, a köznapiság borzongató réme változik a *méltányosság* jegyében bontakozó hivatásvállalással (*Gulliver éneke, Szégyentelenül*). A „kemény, egyforma életért” szóló szava, impozáns fegyvelme mind emelkedettebbé lesz. Ez adja első kötetének ragyogó ívét (*Félelem nélkül*). Némely verse — *Mig én fát vágtam, Fekete ének* — nyitás a nagyvilágba. Emberiségmértű problémaboncolásának azonban éppúgy alacsonyabb fokú marad a művészi hitele, mint az önfeltárás tekintetében egyetemes igényű Csönd-nek vagy a második kötetbeli *Éjszaká-nak*. Értékük — főleg az utóbbiaké — egyelőre inkább a részletekben mérhető. A költői képek erőteljesekek; a maga anyagából ölt bennük testet az értelmén felnővekvő valóság. A velük megteremtett kevésbé kötött forma is jelentős kifeje-

zőeszközzé válhat nagyobb szerkesztésbeli fegyvellemmel párosulva.

Alkotói magatartásának ellentmondásos kényszerűségét maga is fölfedezi. A költőien fordítva fogalmazott „ez a kétélű jelen/hol ellenem van, hol velem” — talpra állítva azt jelenti, hogy egyéni *helyzete* kétélű. Gyermekkori szomorú emlékei nyomán hangja maradandóan komorra színezett, érzékenysége tragikumra hajló. Az pedig, hogy meglett férfi korában végre könyvtáros lehetett Nagykállóban, túlságosan lapos sikerélmény ahhoz, hogy eredeti lefojtottsága pozitív irányba robbanhasson. Persze, ez szociológiai probléma. De ezért bújik meg szégyenkezve új kötete végén a költőhöz is méltatlan, közhely voltában is groteszk *Ballada a városi lakásról*.

Az újabb kötet darabjai akkor érik el a művészi kifejezés legteljesebb fokát, ha szinkronba kerülnek a költő múltja és jelene által meghatározott tudatával. A *Szerelem szemrehányó-bocsánatkérő* sorai ennek jegyében juthatnak el a művészi kifejezés csúcsaira:

*Dolgozol, szüntelen mosol,
s ha rád szólok, puha
szádon meglibben egy mosoly,
mint száradó ruha.*

Közösségi mondanivalója is akkor válik művészi szépségben bővelkedővé, ha átíthatja a személyes élmény. Ez a meszsze táguló személyesség munkál a *Bűjőcska* bensőséges hangjában. Ars poeticaja egyrészt konokabban tűnik a *Tél* és a népmesei motívumokkal dolgozó *Harmadik* című költeményekben, másrészt az elomló hangulatú *Félek, hogy; Lélek száll* című versek ellenpólusként tompítják, felfogják korábbi lendületét.

A kötetben kevesebb a találó epigramma, feltűnően sok a rövid vers. Közük nem egy inkább csak kitölti a lapokat, asszociatív jelentését is elveszítve (*Pillanat*). A rezignáció mellett uralkodó eleme a katarzis kegyelme nélküli drámaiság (*Ember, fa*). Az olyan ragyogó telitalálát is, mint az *Arckép*, tulajdonképpen idejétmúlt szimbólummal tör saját méltánytalan helyzetének a kifejezésére. Az *Éjszaka* bizakodó lezárása magában kevés ellensúlyozni mind e versbe fogott szomorúságot. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

LOVRITY ENDRE

KERÉNYI GRÁCIA: AZONOSULÁSOK

„Mindent megírtak, csak csodára várhatsz.” — mondja ki önmagának Kerényi Grácia *Nyugtalanság* c. versében az alkotók általában még végiggondolni sem mert félelmét. Ő — szerencsétlenségére — talán túlságosan is tudja, hogy mennyit írtak meg előtte, hiszen úgy ismertük meg, mint kitűnő műfordítót. És a fordítás közben saját gyermekké fogadott remekművek közelsége kényszerítette rá azt a könyörtelen objektivitást, amivel saját kedvesebb, de esendőbb gyermekeit nézi.

A kellékeket cserélgetem egyre.

Hegy, domb, patak, völgy állatok,

[virágok.

Míg készülödtél ősök nászszobáján,

elmondtak mindent...

És nemcsak elmondtak. Mondják tovább. Egy felmérés szerint évente kb. 7—800 ma élő költő 20 000 verse jut el a magyar olvasóhoz, és teszi egyre reménytelenebbé az előbbi problémát.

Van, akit ez nem befolyásol. Kerényi Gráciát igen. És az eleve biztosnak feltelezett olvasók számára nagy műgonddal lecsiszolt műfordításaival szemben verseit addig írja, amíg belülről feszíti a megírás pillanatnyi kényszere. Ennek külsődleges, de kétségbevonhatatlan bizonyítéka a versek alatt szereplő dátum, amely tanúsítja, hogy a versek legtöbbször egy nap vagy annál rövidebb idő alatt születtek, ami nem azért érdekes, mert ott van a versek alatt, hanem, mert bent van a versekben: sok bennük az esetlegesség, oda-vettség, a lényeg károsodása nélkül elhagyható szöveg. Ugyanakkor paradox módon ez a gyors kimondási kényszer a kötet legjobb verseiben egyfajta tudatosan vállalt *vázlatosságot* és ebből ki-folyólag *tömörséget* hozott létre.

*De jó hogy négy fal
hogy mi ketten
végre igazként
végre üzetlen*

Ebből a szakaszból például kimaradtak — mert a lényegét hordozó határozókat csak fölöslegesen háttérbe szorítanák — az állítmányok. További előnyök: a vázlatosság egyfajta áttekinthető képesítő fölényt követel alkotójától. Vázlatosan nem lehet érzelgőni és patetizálni. Mindez és végül, hogy az egész kötetből kellemesen hiányzik a versírás akkurátus műhelymunkájának kisipari unalma, kiegyenlítik a verseknek előbb felrótt költői hiányosságokat. De Kerényi Grácia nyugtalanságát eleve nem ez okozta.

Azt akarta biztosan tudni, mit mondhat még el.

A hallgatásod talán a tied még.

*Reméled: ahogy te, úgy senkise retteg.
Minden szerelmet elszerettek?*

Történhet csoda még...

Ezekben a sorokban a lehetőségeit fogalmazza meg, ahol az a bizonyos csoda megtörténhet. A lírikus önmagát írja. A Gestapo börtönén keresztül második hazát találó intellektuális forradalmár egyetemista és a két hazája óriási történelmi útját átélő nő nagyon keveset talál önmagából megírásra érdemesnek, és nem mindig a legizgalmasabbat, azt, amit valóban nem írtak még meg. Reális kételyei nem lehetőségeiből, hanem szemléletének korlátjaiból erednek.

Visszont amit megirt, azzal őszintén szembenézett. Ez nem pusztá erkölcsi kérdés. A hazugságoknak megvannak a bevált formulái, az igazságot (nem tévesztendő össze a közhellyel) bármilyen parányi is, meg kell teremteni. Kerényi Grácia a maga szűk területén ezt mindig vállalta. És ez a legfőbb értéke a kötetnek. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

RIGÓ BÉLA

SZERB GYÖRGY: ÉNEK A FOLYÓN

A harmadik évtizedébe lépett költő első kötetéről a már megjelent kritikák egyöntetűen elismerték, hogy tehetséges, kiváló zenei érzékű poéta munkája. Ugyanakkor megállapították a fiatal költő világszemléletének bizonytalanságát, tisztázatlanságát is. Valóban, Szerb Györgynek kevés mondanivalója van önmagáról és világáról. A valóság szilánkjai csak költői anyagként jelennek meg költeményeiben, a lírai alakítóerő

közegeként. Kusza és sokszor mesterkelt, keresett hangulatokat kottáz versbe, nem a világot jeleníti meg, hanem egy spleenesre stilizált művilágot alkot.

A korszerűtlen életérzés a költői eszközök felhasználásában is megmutatkozik. Pl. ilyen csinált álszépségű sorokat ír, melyek nem jelentenek semmit: „szeretném ha csipőnk ágyán /halkan meghalna a páfrány”. Vagy: „Kék utak /függnek a füstön, mint a bűntudat”.

Másutt banálissá, avataggá válik: „bíbor keselyűk marcangolják az emlék koncait”. A holdról nehéz újat mondani még a költőknek is, de ilyen üres hasonlatot nem szabad leírni: „A túlparton, mint kelta szem, / a holdkísértet megjelen”. És sorolhatnók tovább. A könnyed, sima verselés sodrában olykor elsikkad a költő önkritikája, önfegyelme, és a versek hitelét lerontják a heyeségek, a rimkényszerből származó felületes megoldások, képzavarok. Pl. „Ez még itt pohár, / ez még itt bor, mely benne folydogál.” Álló pohárban az ital nem szokott folydogálni, legfeljebb ha feldöntik, kifolyik belőle. S végül egy képtelen kép: „Kicsiny vagyok, s törött, akár / egy elcsigázott kártyavár.” Az egyszerű, tiszta beszéd, amelyre rezonálni tudnánk, hiányzik a kötetből.

Pedig néhány ép versében és sok szép sorában megragadó, s meggyőző példáját adta igazi líraiságának. Költői felfogásán kell változtatnia, meg kell szabadulni a modoros, fellengős, pózoló hangvételtől, hogy őszintén és teljesen önmagát tudja bemutatni és az önmagában tükröződő ezerarcú világot. Ahogy hiteles szépséggel idézte fel az

emberi élet két nagy érzését, a szerelmet és a gyászt a *Modern ekloga* és az *Éretlen gyász* c. versében, ez a költő legsajátabb, legigazibb hangja a gyűjteményben. Ezekben a költeményekben nem a verbalizmus evokatív mágiájával akar hatni, hanem az érzelmek tiszta, bensőséges szuggesztíójával, a személyiség eredetiségével. Sajnos, kevés ilyen verset találtunk, ezért voltunk kénytelenek a hibákról, a kudarcokról beszélni. A némileg megkésett első kötet közreadása remélhetőleg nagyobb művészi alázatra és ökonómiára serkenti a vitathatatlan tehetségű, s mesterségbeli- leg jól felkészült szerzőt.

A világszemléleti tisztázatlanság, zavarosság olyan költői magatartás vállalására készíti Szerb Györgyöt, ami művészetének rovására megy. Ezen az úton, amelyen eddig járt, nem tud igaz, maradandó értékű és érvényű emberi-művészi dokumentumot adni. Önmaga fokozza le érzéseit, hangulatait, örömeit és bánatait másodlagossá, esetlegessé, hiteltelenné. Sokkal többre képes a költő, mint amennyit első kötetével bizonyított. Kár lenne így folytatnia. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

SIMON ZOÁRD

TANULMÁNY

FENYŐ ISTVÁN: KÉT ÉVTIZED

Két évtizednek: a reformkort befejező, a szabadságharcot megelőző évtizednek és szocialista világunk utolsó tíz esztendejének jelentős irodalmi kérdéseivel foglalkozik Fenyő István tanulmányköteté. E két egymástól távol eső évtized magyar irodalmának közös jegyei: a gondolati és morális érzékenység, a világnézeti igényesség, az intellektuális érdeklődés frissesége és tágasága, az Európa felé való kapunyitás törekvése vonzzák, izgatják Fenyő István irodalomtörténeti, kritikai érdeklődését.

Fenyő István irodalomtörténeti, kritikai alapállása elvileg tisztázott, következetesen érvényesített marxista pozíció.

Témakezelésének széles köre, munkásságának horizontja is a korszerű marxista kutatók karakterisztikus jegyéről tanúskodik. Nem valamilyen szubjektív önkény, indokolatlan egyéni törekvés, mesterkéltnél ötlet konstruálta így e kötet anyagát. Fenyő életcéljának a reformkor, Petőfi, Kossuth, Eötvös évtizede irodalomtörténeti kutatását tartja.

S mivel nem csupán valamilyen szűk értelmű irodalomtörténeti feladat megoldása vezérli, hanem alapvetően világnézeti, ideológiai elkötelezettség, a múlt évtizedében a jövő számára példamutató etikai, intellektuális örökséget nyomozza, a jelen irodalmában pedig a továbbbélő múlt általánosítható értékeit: a korszerűséget, a megújulási törekvést, a tudatos társadalomépítést, a közéleti morál kialakítása szándékát, a leghaladóbb Európához való emelkedés vágyát tárja fel. Fenyő korszerű marxista szemlélete így reprezentálja egy konkrét irodalomtörténeti tradíció továbbélését, így érvényesíti irodalomtörténeti örökség és irodalmi jelen összefonódottságát. Ez a pozíció hűen példázza: a múlt hatékony, formáló erejű kutatója is csak az lehet, aki otthonos biztonsággal mozog a ma irodalmának világában.

A változatos és távol eső témákat felvonultató kötet belső egységét, kohézióját — az eszmeiség, a világosan felismert elvek mellett — Fenyő irodalomtörténetirői és kritikai gyakorlata teremti meg.

Alapvetően a teljességre inspirálás, a kiegészítés igénye vezérli Fenyőt: mindig a megoldatlan mozzanatokra koncentrálnak, a fehér foltok kitértése izgatja, az új felmutatása és erősítése foglalkoztatja.

S ez az irodalomtörténetírói és kritikai gyakorlat sajátosan érvényesül akkor is, amikor reformkori irodalmunkhoz s akkor is, amikor mai irodalmunk kérdéseire nyúl hozzá.

Fenyőnek a reformkor irodalmában végzett kutatásai eredményeként differenciáltabban, meggyőzőbben tárul elénk, hogy e kor nagyjainak milyen tudatos elhatározása volt az Európával való mély és tartalmas kapcsolat megteremtése, a kor leghaladóbb eszméinek meghonosítása, ekkori törekvéseink európai színvonalra emelése (*A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt; Korai szocialista eszmék jelentkezése a reformkori magyar sajtóban*), s azt is világosabban, árnyaltabban látjuk e kötet tanulmányozása révén, hogyan figyelt fel Európa e kor magyarországi szellemi és politikai mozgalmaira (*Reformkori irodalmunk orosz szemmel; A lipcsei Grenzboten és a reformkori Magyarország; Fessler Oroszországban*). Fenyő a hazai és külföldi folyóiratok, kiadványok, levelezések stb. adatainak, tényeinek feltárásával egyrészt eddig ismeretlen területeket hódított meg, másrészt az eddigi kutatások eredményeit egészítette ki, fejlesztette tovább. Ha ezekkel a tanulmányokkal a magyar szellemi köztudat horizontját tágította ki, más írásaival pedig — éppen ténykutató eltökéltsége révén — teljesebbé tette reformkori irodalmunkról alkotott képünket (*Eötvös József a magyar jobbágyság nyomoráról; Egy ismeretlen Dózsa-vers; stb.*). A *Két évtized* reformkori örökségünkkel foglalkozó tanulmányai az eddiginél komplexebb történeti látás kialakításához juttatnak.

Fenyő István az utóbbi tíz esztendő tanulmányainak és szépirodalmi alkotás-

sainak vizsgálatakor is alapvetően az újat, a szocialista eszmeiség jelentkezését, érvényesülését, értékeit vizsgálja, elemzi és megoldandó feladatait sűrűsíti.

A rendelkezésemre álló terjedelem kötöttsége miatt Fenyőnek az elmúlt tíz év szépirodalmi alkotásaival foglalkozó tanulmányaira utalhatok csupán. Déry Tibor, Illyés Gyula, Veres Péter, Darvas József, Váci Mihály, Garai Gábor, Benjámin László, Hidas Antal, Santa Ferenc, Vas István, Csoóri Sándor stb. műveit mérlegre tevő írásai határozott arcélú kritikai egyéniségnek mutatják Fenyő Istvánt. Mércéje az az irodalmi eszmény, amelyik a műalkotástól esztétikai értékeken átható állásfoglalást, egyéniségformálót, világszemléletet alakító erőt, új életünk problémáival és távlataival szembenező elkötelezettséget követel. Eppen ezért igényes, igent és nemet mondó, az értéket felragyogtató, a fogyatékossgot elutasító kritikus is. Nem a tekintélyi elv vezet akkor sem, amikor jelentős írók műveinek problematikus jegyeivel találkozik, s nem fölényes és nem elnéző akkor sem, ha kezdő írók alkotásait veszi kezébe. Elvek szerint ítél. Kritikai gyakorlatában pregnánsan érzékelhető, hogy Fenyő a több irányú viszonyítás szempontjait alkalmazza: az alkotók műveit nem önmagukban, hanem az előző művekhez és a kortársak hasonló terméséhez méri; mű és kor dialektikus kapcsolódását vizsgálja; az új írói tudatelemek, az új művészi értékek megragadására, összefüggéseinek felvillantására törekszik.

Fenyő a gondolatok nyelvi-stiláris kifejtésére, plasztikus kimunkálására nagy gondot fordít. Stílusa tömör, lényegfeltáró stílus, ugyanakkor — különösen a műelemzések során — friss, színes és dinamikus.

Sokoldalú intellektusról, a múltban és a jelenben egyaránt otthonosan mozgó szellemről tanúskodik a *Két évtized*. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

HEGEDŰS ANDRÁS

KÖNYVESPOLC

SZEMMÉRTÉKKEL RIPORTOK, SZOCIOGRÁFIÁK

A Szabó József válogatásában megjelent kötet az 1963—1966 között különböző folyóiratokban, továbbá az *Élet és Irodalom* hasábjain napvilágot látott szociográfiai és szociográfikus hangvételű riportok javát foglalja magába. Helyes és elis-

merést érdemlő kiadói politikának tarthatjuk, hogy a „műfaj” legjobb darabjai elszórt megjelenésük után összegyűjtve is az olvasók kezébe kerülnek, követve a *Hazai Kis Tükör* és a *Tájak, gondok, emberek*, továbbá *A való-*

ság vonzásában című korábbi antológiákat.

A találó címmel összefogott kötet 31 írása 31 szerző tollából származik, jelöl annak, hogy a szociográfikus szemlélet az alkotás egyik fontos meghatározó eleme lett, s a sokra képes összetett mű-

faj vonzása minden korábbt meghaladóan erős. Nagyjából éppen a gyűjteményben felölelt esztendőben teljesedett ki irodalmunkban számos újabb szerző munkássága, főként a társadalomleírás vonatkozásában. Nagyjelentőségű ennek kapcsán a szociográfiai érdeklődés korábbi egyoldalúságának eltűnése is. Az évtizedünk kezdetén megújuló műfaj akarva, nem akarva a harmincas évek példájából táplálkozva indult útjára, s erősebb oldala eleinte a falu, a parasztság életének, gondjainak ábrázolása volt. A mostani válogatáson is lemérhető, hogy a hatvanas évek derekára egyenrangú társként felnőtt a városokkal, a városi lakossággal foglalkozó szociográfia is, sőt mintha erősebb ágga terebélyesedését is láthatnánk újabban.

A *Szemlértékek* lapjain kialakított tematikus csoportosítás jól érzékelteti a műfaj sokágú tematikáját, művelőinek az

ország kisebb-nagyobb problémái iránti érzékenységét, gyors és mély reagálását. Rangsorolni nehéz lenne a kötetbe felvett írásokat, subjektivitástól mentesen aligha tudná megtenni bárki is. Ennek tudatában emeljük ki mégis *Bajor Nagy Ernő, Moldova György* és *Sükösd Mihály* nagyszerű elevenségű riportjait. Az alkotások másik csoportja a szakszerűség és az írói megformálás magas szintű összhangjával magasodik ki (*Galgóczi Erzsébet, Toma Adám, Erdei Ferenc*); egy foglalkozási ág természetéről ragyogó telitalálat *Faragó Vilmos* írása, s öt év után olvasva is eleven problémát boncolgat és frissen csillantja értékeit *Bor Ambrus*.

Bor Ambrus cikke kapcsán joggal ötlük fel a kérdés: Hogy állunk a szociográfia társadalmi, közéleti hatékonyságával? A most kiadott gyűjtemény tematikája láttán örömmel állapíthatjuk meg, hogy a szociográfia

visszhangja nagyobb, mint a felszabadulás után bármikor. Számos gazdasági és szociális intézkedésről, megvalósult kulturális vívmányról, városrendezési és lakástervezési elképzelésről tudjuk, hogy megvalósulásában szerepe volt a társadalomleíró alkotások sorának is.

Érdekes tanulsággal szolgál a kötet a szociográfia témaválasztását vizsgálva is. Igazán mélyen és otthonosan az emberi tudat és magatartás szféráiban mozognak. Az ettől valamivel távolabb eső területeken — mint például a lakásépítés technikai ismereteket is igénylő vetületei — íróink lépte bizonytalanabb. Ha az efféle — nemcsak társadalmi és átlagos műveltséget kívánó — témakörök emberi vonatkozásait is jól meg tudja ragadni szociográfiai irodalmunk, hatása és mozgósító ereje a mainál is jóval nagyobbá lehet. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

SZABÓ FERENC

KARINTHY FERENC: SZELLEMLÉPÉZÉS

A Karinty Frigyes emlékének szentelt *Szellemidézés* c. regényt a szerző igen fiatalon, 23 éves korában, a második világháború utolsó hónapjaiban írta s adta is ki két év múlva. A mostani kiadásról szólva, az elsővel szemben mindössze bizonyos nyesegetést, tömörítést említ az író, bőséges meglepetéssel szolgálva: ifjú kora ellenére mily tökéletes volt máris fegyverzete.

A *Szellemidézés*-t regényként rangjelzi író és kiadó egyaránt s a végére — nem terjedelme miatt-persze — valóban azzá fut föl. De miért? Sikkerül az egyik legzsiláltabb körülmények között

élő s alkotó író, Karinty Frigyes problematikája felvetette kérdéskomplexumra kevésbé megnyugtató választ adni az utódok bizonytalan sorsának főlvázolásával, így tartva a regény megkívánta morális hőfokot.

Mindjárt az első oldalak egyikén elborzaszt apja kórisméje leírásával: „Ötven éves elmúlt. Lelke mélyén tudta, hogy hiába minden, a nagy enciklopédiát, a regényt, amire oly rég készül, sohasem írja már meg.” S az apa halálát követően tovább nyílik a képsor, most már nélküle, de vonzerejében, szellemét idézve mégis. Az ifjú Karinty s nemzedéke, ba-

rátí köre lépdel előttünk — mintegy jelezve a közelgő veszélyt: útjuk megfellebbezhetetlenül a háborúba, pusztulásba torokoll. Dermesztően szinte a hang és tárgyilagossá: a „halálraítéltek” legtöbbje a jobbik esetben is csak kontemplatív figura, távol a biztos, jó cselekvés partjaitól.

Az egyik főhős, Peti — szinte jelképként — meghal, de nem megoldott az életben maradtakk sorsa, helyzete sem. A halotti toron azt kérdi az egyik cimborája: „Most mi lesz?” S a válasz: „Új élet. Más mint ami eddig volt. Csak egyet ne felejtünk: tündérfújásunk... elme-

rült, nem tér vissza többé.”

Minden ifjúság tündéri s mind elmerül, az olvasó érzi, többről van szó, mint a *mindenkori* ifjúság tenger alá süllyedéséről. Egy kicsit nihilista világnézet-koncepció hull itt alá s török apró darabokra, mint vak tükör, amit a kegyelet, egy sor emlék sajnál talán. Kezretlen szavakkal egyébként ki is mondja e különös halotti toron az

egyik barát: „Hiányzik a társaságból az erkölcsi alap.”

Az „irodalmi történetek” közül kettő, a mélyen megindító *Baracklekvár* és *A titkár* remek szereplőtársak körítésével Karinthy Frigyes alakját kelti életre, *A jó hiénák* és a *Béla bátyám* a családfő halála utáni állapotokat rajzolja meg.

A regény egyik lapján azt írja Karinthy Ferenc: „...minden emlék szo-

morú, a futó időre, elmúlásra int.” Az író aranypporral szórja be zörgő emlékeit, de a kötet utolsó darabjában, a *Marci*-ban tovább lép: szakasztott mása-fia úgy csetlik-botlik körötte, mint hajdan ő apja körül. Így áll a szerző öszszekötő kapocs, de mérlegnyelvként is az emlékező és emlékeztető ket-tős szerepében. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

KISS GYULA

HÁMORI OTTÓ: RÁKTÉRÍTŐ

Aki a szokatlant kedveli, megtalálhatja e regényben a kísérletező, mércéken túllépő szerkezeti törekvéseket csakúgy, mint központi hőse, Komáromi Viktor körül örvénylő múlt és jelen kapcsolatában az érdekeset. S ennek az érdekességnek a forrása a szélsőséges helyzetek, leírások, emberi sorsok reálisnak tűnő szövevényében lelhető. Az író a megosztott szintér módszerével „elidegeníti” hőset, és különös környezetbe, Ciprus szigetére helyezi feltételezhetően azért, hogy a Komáromi család három nemzedékének ellentmondásos sor-sán felülemelkedve rendezhessen, magyarázhason emberi kapcsolatokat, erkölcsi és politikai relációkat. Ez az érzékelhető szándék azonban törést szenved.

A múlt víziószerű emlékképei belemosódnak Viktor különös jelenébe,

meghatározzák és megbontják, egyben bizonytalanná teszik helyzetét, cselekedeteit. Értelem és cél nélkül ödög, medítál és szeretkezik a köréje festett hellén világban. Ám mentségül tekintsük a regény szerkezeti koncepcióját, s fogadjuk el a *forma dat esse rei* alapján az adott helyzetet hitelesnek. Világossá ekkor sem válik, hogy miért épp Cipruson és miért épp clochard-i állapotban képes szembenézni szerettei emberi bűneivel, kicsinységével és önmaga kínzó problémáival. Nemkülönben zavaró bizonyos alaphelyzetek refrénszerű visszaidézése, a tűnő és felködlő múlt epizódjainak újra meg újra kötése más emlékképhez és a jelen bedekker ihletésű világához. A valóság így alárendeltjévé válik az emlékezésnek, mely nem csupán a regény anyagát teremti, hanem módszerét

is. A regénynek laza keretet ad Viktor gondolati disputája öccsével, aki a józan szürkeség és fantáziátlanság jeleivel amolyan szükséges antichtonja hősünknek. Az író legtöbb gonddal és szeretettel Zoltánt, a merész és tehetséges építésmérnököt mutatja be. Szertelen és szokatlan egyéniség; megszállotta gigantikus UTF-tervének, s úgy tör célja felé, hogy eközben elpusztítja, akit szeret. Az álmok szigetéről visszatérő Viktor a valóság árnyai és fényei között újra önmagára talál.

Hámori Ottó e regényében az újért lázadó, teremtmény ember hitéről, a múlt nehéz örökségén át-lépő fiatal generáció jövőt formáló akarataról vall. Hitelesen és jól? — A lektür szintjén csupán. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

MEIXNER BÉLA

MI VAN A FIÓKBAN?

KÉT FLEK
KÁRÁSZ JÓZSEFFEL

VINKLER LÁSZLÓ RAJZA

Vinkler László

Szegeden születtem 1914. május 12-én, de közöm van Vásárhelyhez is: apám vásárhelyi, anyám makói parasztlak gyermeke. Jóllehet Erdélyt és Békéscsabát is meglaktuk az első világháború idején, ifjúságom megrendítő élménye mégis Szegedhez kapcsol: anyám 1918 őszén megégett s pár hónap múlva meghalt Szegeden. Én itt jártam az elemi iskola két osztályát, majd végleg átköltöztünk Vásárhelyre. Itt tettem érettségít 1932-ben. 1948-ban újra visszatértem, s azóta itt élek, munkahelyem a Csongrád Megyei Könyvtár, ahonnan hivatalból is beláthatom, alaposabban megismerhetem e tájat és embereit.

— *Első írásai a „Korán sötétedik” c. antológiában jelentek meg Sárospatakon, írói kibontakozása viszont Erdélyhez köti. Milyen emlékei vannak erről az időszakról?*

— A Sárospatakon töltött fél évről részletesebben írtam a „Vásárhelyi Tanulmányok” c. 1964-ben megjelent antológiában. Kolozsvárra 1933-ban emigráltam, s itt fejeztem be *Gyűjtogató* c. regényem első változatát. Először Szabó Pálról olvastam, majd Járosi Andor, a Páztortúz szerkesztője, aki mindig is helyet adott írásaimnak lapjában. 1933 és 1935 között itt és az Erdélyi Helikonban jelennek meg novelláim.

— *Ez volt az indulás. Nevét és munkásságát azonban a népi írók mozgalmának sodrában eltöltött évek tették ismertté.*

— A kapcsolat azzal kezdődött, hogy

a *Gyűjtogató* kéziratát elküldtem Szabó Pálnak Biharugrára, ő átadta Féja Gézának, az meg elvesztette. Vele személyesen 1935 nyarán, a vásárhelyi írótalálkozón ismerkedtem meg. Ugyanitt Sinka Istvánnal, Illyés Gyulával és Nagy Lajossal. Veres Péterrel egy évvel később, amikor a Magyar Út c. ifjúsági lapnak riportot írtam „A nép az új magyar irodalomban” címmel róla, Szabó Pálról, Sinkáról és Erdélyi József-ről. Pesten akkor szállták meg a Bartha Miklós Társaságot a népi írók. Feloszlata előtt én voltam a társaság főtitkára. Itt találkoztam Móricz Zsigmonddal, Szabó Lőrincsel, Sárközi Györggyel, Németh Lászlóval, Tatayval és másokkal. Részt vettem az 1937 őszén indult Híd c. időszaki lap szerkesztésében, amikor azonban a lapot a kiscgazda párti fiatalok kerítették kezükbe, engem kitértek a redakcióból. A népi írók elleni perek idején egy védelmükben írott cikk miatt 1938-ban kéthavi fogházra ítélték. Pályám későbbi alakulása a népi írók táborában nem volt ilyen töretlen. Ennek az időszaknak kritikus önvizsgálata talán egy életrajzi műben kap helyet majd.

— *Sorolja fel több mint három évtizedes írói pályájának könyv alakban megjelent terméseit, s a kéziratban, fiókban levőket is.*

Eddig a következő könyveim jelentek meg: *Tanya* (regény, 1939), *Családi tűzhely* (novellák, 1941), *Asztagok* (regény, 1941), *Gyűjtogató* (regény, 1957, Ebben benne van az *Asztagok* is, ez a regény első fele.), *Tél a tavaszban* (kisregény, 1959), *Judit* (regény, 1961), *A templomkerülők* (regény, 1963), *Amíg megszületett* (regény, 1967).

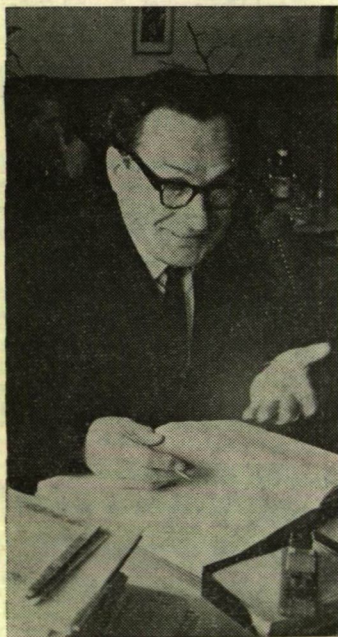
A kéziratoss, de elkészült, illetve munkában levő könyvek a következők: *Másokért* (regény), a *Gyűjtogató* harmadik része, *A krétáshátú* (kisregény: egy ötvenéves munkás élete az 1930-as évektől napjainkig), *A mostohagyermek*, *A kamaszestendők* (a több kötetre tervezett regény két első része; átdolgozásra vár, harmadik része: *A nyár* — elkezdve, negyedik része: a *Pirkad* — félig kész kézírata elégett Budapest ostromakor, néhány részlete megjelent az *Ifjú Erdély* című folyóiratban, Kolozsvárt.). S végül *Az ifjúság szigetén* és *Örvényem* című, valóban csak tervezett műveimet említhetném. Van egy kötetre való kiadatlan elbeszélésem is, tavalypedig belefogtam egy szociográfiai munkába, a betegség azonban megakadályozta folytatását. Pillanatnyilag erdélyi útinaplómon dolgozom.

(—)

INNEN- ONNAN

NYELV- ÉS IRODALOM- TUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, 1968. 2.

A kolozsvári tudományos folyóirat második számának szenciációt a dokumentumközlések adják. Bár irodalomtörténeti tanulmányok is szép számmal sorakoznak itt, különösen *Balogh Edgárét* kell kiemelnünk, amelyik a „*Korunk*” eszmei kiforrásával (1930–33) foglalkozik, mintegy újabb mozaikját adja a folyóiratról szóló nagy összefoglaló műnek. (Ezt a művet igencsak várjuk Balogh Edgártól!) *Sóni Pál*, a romániai magyar irodalom nagy szorgalmú és lelkiismeretes kritikus az erdélyi magyar próza 1919–1924 közötti újító kísérleteiről értekezik, avantgardista irányait vizsgálja, tanulmányában Kiss Ida és Pap József neve és méltatása hat újszerűséggel. *Kozma Dezső* Benedek Elekről szól írásában, a köztudatban máig is mesélő nagyapó képe él Benedek Elekről, Kozma tanulmánya viszont a szociális látású és érzékenységu írora

A. Szermerdov dedikál

KRÓNIKA

VENDEGÜNK VOLT

Alekszandr Szermerdov szovjet költő,
a Szibirszkije Ognyi főszerkesztője

Baráti beszélgetés a Tiszatáj szerkesztőségében

Folyóiratunk szélesedő nemzetközi alkotó kapcsolatának eredményeként köszönthettük Szegeden, a Tiszatáj vendégeként a Szovjetunió egyik legrégebb, jelentős havi irodalmi folyóiratának, a Novoszibirszkben megjelenő Szibirszkije Ognyi (Szibériai Tüzek) költő-főszerkesztőjét, Alekszandr Szermerdovot. Több mint tíznapos itt-tartózkodása során a két folyóirat szerkesztősége közlésre szánt irodalmi műveket cserélt, s megállapodott kölcsönös különszámok megjelenítésében. A Tiszatáj egy ízben (1968. XI. szám) már bemutatta a szibériai folyóirat költő-munkatársait: V. Puhnacsov (öt a közelmúltban láthatuk vendégül), L. Resetnyikov, A. Szermerdov verseinek magyar nyelvű közlésével, Novoszibirszk-ről és folyóiratáról, valamint kiadványairól közölt írásainkkal. Korábban — folyóiratunk főszerkesztőjének ottani látogatása alkalmából — Andrassy Lajos versei jelentek meg oroszul és hangoztak el a novoszibirszki rádióban. A Szibirszkije Ognyi magyar, „szegedi száma” 1969 márciusában jelenik meg, ugyanekkor újabb összeállítást közlünk testvér-folyóiratunk munkatársaitól, érintve a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság írásokban is jelentkező összefüggéseit. (E mostani számunkban mai szovjet költők verseit közöljük, akik úgyszintén Szibériából indultak.)

← Csodálatos Szeged, drága ismerőseim és barátaim, most, mikor elválunk, nem mondom azt: „Isten veletek”, hanem ezt: „Viszontlátásra!”

Mint a tavasz madara

ideszállj

Szibéria Tüze vár

testvér-Tiszatáj,

Hogy partja Tiszának

és partja az Obnak

Hazája legyen

a baráti szavaknak.

1968. XI. 24.

ALEKSZANDR SZERMERDOV

A. Szmerdov vendégeskedése során megismerkedett Budapest, Szeged, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Kiskunfélegyháza irodalmi nevezetességeivel, felkereste a kulturális, ipari és mezőgazdasági intézményeket, találkozott a Tiszatáj munkatársaival, s fogadta őt Siklós János, az MSZMP Csongrád megyei, Sipos Géza, az MSZMP Szeged városi titkára, valamint tudományos, irodalmi és művészeti életünk több vezetője.

A kölcsönös alkotó kapcsolat kiépítésének ezek csak első lépései voltak.

TISZATÁJ ÍRÓ-OLVASÓ TALÁLKOZÓK

Folyóiratunk szerzői és szerkesztői gyakran találkozhatnak színvonalas, igen népes rendezvényeken olvasóikkal. A folyóirat tevékenysége iránt megnövekedett társadalmi érdeklődésnek igen imponozás megnyilvánulásai voltak ezek, s ha alaposabb értékelésükre nem is térhetünk itt ki (egyéni találkozók száma ugyanis nehezen mérhető fel), viszont a közelmúltban történt néhány kollektív rendezvényről röviden beszámolhatunk.

A Budapesten, Szegeden, Békéscsabán, Szabadkán és Bajmokon rendezett találkozókön Andrassy Lajos, Bárdos Pál, Dér Endre, Fenákel Judit, Kos Jan, Lódi Ferenc, Mocsár Gábor, Papp Lajos, Petri Ferenc, Simai Mihály, Sz. Simon István, A. Szmerdov (Novosibirszk), Tóth Béla, Urbán János (Szabadka), Veress Miklós írók és költők, valamint Cs. Pataj Mihály festőművész léptek műveikkel olvasóink elé.

A találkozókön köszöntőt és bevezetőt mondtak: dr. Lőkös Zoltán, a Magyar Hírlap helyettes főszerkesztője, dr. Szabolcsi Gábor Művészkлуб-vezető, Budapesten november 17-én a Hazafiás Népfőnt I. ker. Művészkлубjában, a Hazafiás Népfőnt budapesti I., V. és XXII. kerületi, a Hazafiás Népfőnt szegedi bizottsága, a Magyar írók Szövetsége és a Tiszatáj rendezésében tartott irodalmi matiné. Urbán János (Bajmok, november 19.) és Dér Zoltán (Szabadka, november 20.) jugoszláviai magyar írók a vajdasági könyvhónap keretében rendezett irodalmi esteken. Filadelfi Mihály, a TIT békéscsabai városi titkára a TIT értelmiségi klubjában dec. 11-én rendezett író-olvasó találkozón. Dr. Kemenes Béla oktatási rektorhelyettes, dr. Kovács Sándor Iván egyetemi adjunktus, kritikai rovatvezető Szegeden, a József Attila Tudományegyetem rendezésében megtartott december 16-i Tiszatáj-esten.

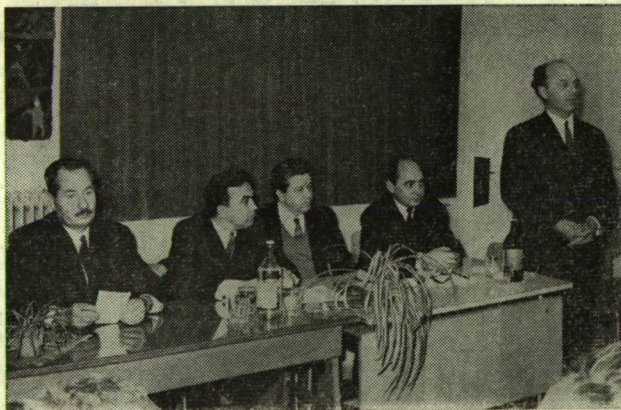
Az esteken közreműködő művészek: Jancsó Adrienne, Móni Ottó (Budapest), Demjén Gyöngyvér, Szabó Kálmán (Szeged) és a szegedi Dzsessz-trió, dr. Hulin István vezetésével (Budapest, Szeged).

hívja föl a figyelmet. (Benedek Elek írásainak ezt az oldalát világította meg már Balogh Edgár is, amikor válogatást adott ki az író műveiből.) *Láng Gusztáv* a Babes-Bolyai egyetem irodalomtörténésze és az erdélyi magyar irodalom fiatalabb nemzedékének kritikus-képviselője (aki a Hajdú Győző könyvről írott kritikájával hosszú idő óta először kavart föl éles vitát a romániai magyar irodalomban), Dsida Jenő két írói álnevének fölfedezését közli (Fodor Jenő, Zólyomi László), egy tucatnyi Dsida-vers és műfordítás került elő az álnevek alól. Reméljük, hogy ez a filológiai közlés csak híradás volt. Láng Gusztáv készül a hamarosan kész Dsida-monográfiájáról!

A dokumentumok közt olvastuk *Sipos Domokos* író leveleit *Aprily Lajoshoz*; Sipos egy történelmi regényhez kéri *Aprily* segítségét. *Emil Isac*, a magyarul is kiválóan tudó román költő (magyar nyelven írott verseit Jancsó Elemér adta közre az Utunk elmúlt évi egyik számában!) és *Popp Aurél* festőművész levelezését közli a folyóiratban. A kommunista gyanús Popp (aki azt írja egy helyütt, hogy inkább Leninnel van egyhiten, mint Cuzával, a román fajvédő antiszemita) csüggedten küszködik a maga és festőtársai érvényesüléséért, Emil Isac pedig példásan segíti, biztatja a megkeseredésre hajlamos festőt.

De a szenzáció az a levélcsokor, melyet az Amerikába vándorolt fiatal *Tamási Áron* írt a húszas évek elején *Jancsó Bélá*-hoz, korán elhallgató kolozsvári íróbarátjához. (A leveleket Jancsó Elemér professzor közli. A Jancsó fiúvéreknek egyébként jelentős szerepük volt a romániai magyar irodalmi életben, Béla tehetséges prózaíróként indult, a Nyugat-ban is megjelent, számos jeles tanulmány szerzője, Jancsó Elemér meg a Babes-Bolyai egyetem magyar irodalmi professzora, a fölvilágosodás irodalmának kiváló kutatója. A Jancsó fiúvérek keresték meg először a kapcsolatot a harmincas években a Szegedi Fıatalk Művészeti Kollégiumával is.)

Tamási leveleiből nemcsak küzdelmes életére derül fény, hanem írói készülődésének fontos mozzanataira is. Így pl. megírja, hogy egy hét

Irodalmi esten a szabadkai tanítóképző intézetben

A szabadkai találkozó alkalmából tárgyalásokat is folytattunk a további együttműködés lehetőségeiről, amelynek lényegesebb részeit az új Szabadkai Rádió interjúként november 24-i adásában sugározta.

INNEN- ONNAN

alatt 25 verset írt; 1924-ben ilyen biztatást írt haza: „Buzduljatok és küzdjétek, mert a munkában és a népert való küzdelemben van a gondoktól való megváltás.” S egy próféciája és programja ugyanekkor: „Már elég volt abból, hogy csupán különöncnek vegyének, akik szinte kizárólagosan csak az erdélyiek számára írunk. Meg kell éreznie és meg kell tudnia már rövidebben mindenkinek, hogy nálunk nem a magyar irodalom pótléka készül, hanem a magyar irodalomnak egy új fejezete, mely nemcsak az egyenlő értékelést, hanem még a hegemoniát is elbírja, ameddig le nem zajlik és át nem adódik az irodalomtörténetnek. Néhány esztendő múlva meg kell rónia a lelkeket annak az érzésnek, hogy a magyar irodalomnak egy új zsenije jött s emlékekkel közlül kell jönnie! Borzasztó, tragikus, de minden viharásban is retentő erős érzés, ahogy ezt le kell írnom.”

Amit a fiatal Tamási a magyar irodalom új fejezetéről és az egyenlő értékelésről mondott több mint negyven évvel ezelőtt, még ma is aktuális; az elhivatottság érzésének ilyen programszerű megnyilatkozása minden valóságosság szerint ebben a magánlevélben jelentkezett először.

(i.)

ÚTUNK, 1968. NOV. 15.

A romániai magyar irodalmi lapokban, de különösen az *Útunk*-ban hosszú ideje heves vita folyik az ottani magyar könyvkiadásról. A vita Balogh Edgár és Bodor Pál között volt a legélesebb és áteszűszott a romániai magyar irodalom értékelésének és az örökséggel való gazdálkodás stíkjára. Balogh Edgár az *Útunk* november 15-i számában a vita személyes fohangjait mellőzve, két gyakorlati javaslatot tett.

Az egyik: olcsó sorozatot kell indítani a magyar klasszikusok műveiből, nem engedhető meg, hogy a romániai magyar olvasó ilyenirányú igénye a magyarországi könyvkiadás függvénye legyen. A másik javaslat, sőt már készülő munka: elkészíteni és kiadni egy romániai magyar irodalmi lexikont.

KRÓNIKA

Küldöttségünk részt vett a szabadkai *Életjel* című előadás Vinkler Imre tragikusan elhunyt szabadkai festőművész emlékkiállításának megnyitóján, és az emlékének szentelt irodalmi esten is. Ez alkalommal jelent meg először az *Életjel* „Miniaturák” sorozatának 1., 2. száma (Lévay Endre: Új lélekindulások, Sáfáry Imre: Zsombékok), amelyeket igen értékes és hasznos kezdeményezésként üdvözölhetünk (a sorozat szerkesztője: Dér Zoltán, Lévay Endre és Urbán János).

TISZATÁJ-ANKÉT

A Dél-Magyarország hagyományos évi Tiszatáj-értékelését december 9-én tartotta meg a szegedi Sajtóházban. Vita-vezető: dr. Havasi Zoltán, a József Attila Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója volt. A figyelemre méltó megállapításokat tartalmazó és szenvedélyes eszmecsereben számosan szólaltak fel. Az ankét anyagát a Dél-Magyarország kivonatossan közölte.

*

Bárdos Pál író, a magyar írószövetség küldöttségének tagjaként december hónapban Varsóban járt. A küldöttség megbeszéléseket folytatott a lengyel és magyar irodalmi élet szorosabb kapcsolata érdekében.

ROMANTIKA ÉS HAMIS ILLÚZIÓK

A „Fejlövés” c. filmről

A film — elszakítva a társadalomtól — kitűnően szerkesztett, salangmentesen rendezett, mindenféle modorosságtól elzárt; logikája éles, szépen fényképezett, tehát zárt egészet jelentő alkotás. Mihelyt azonban összefüggést keressünk a film és a valóság, a film és hatása, a film és a mai ifjúság problémái között, egész sor kérdéssel kell szembenéznünk.

Miért fest hamis illúziót az élet mindennapi és egyedi eseményeiről? Vagy talán nem illuzórikus az, hogy a halált, a halál közelségét olyan egykedvűen fogadja a három fiatal, mint ahogy láttuk? Vagy nem illuzórikus az, hogy a halál csak a nőt döbenteli meg, s férfi társát hidegen hagyja? S ugyan mire való, hogy „ezeknek” a fiataloknak az emberi vonásait bizonygassuk? Mínhogy embernek születtek, vannak bennük ilyen hajlamok is. (Nemcsak itt, hanem újság-cikkekben, rádióportokban, bírósági tárgyalásokról készült tudósításokban is divat manapság kozmetikázni a galerik és betörő bandák tagjainak jellemét. „Alapjában véve”, „szíve mélyén azért”, „bezzeg gyermek korában, amikor a nagyapa térdén...”, „anyukája véleménye szerint” stb.) Azaz miért kell elhietni a nézővel, hogy ezek a fiatalok tényleg sajnálnák összevezetni az autót belsejé, vagy hogy lemoassák a poros kocsitotót? — a néző arra gondol, hogy nem is bűn ez a „kis” lopás, „lopkodás”, elvégre humánus indítékú, egy barátinjüket akarják hazavinni anyukájához... Meg aztán nem használják a kocsiakat egyébként sem feketefuvarra. Vigyáznak rájuk... Hát igaz ez?

Miért kell becsapni továbbá a nézőt és elsősorban a valódi megpróbáltatásokkal megterhelt élet előtt álló fiatalokat azal, hogy az őszinteséget idealizáljuk? A Kecskeméti Pesti felé tartó autós utasai arról gondolkodnak, hogy az „otthonatlan” nőtársuknak hogyan biztosítsanak szállást. S amikor kiderül, hogy a problémát nem tudják megoldani, a hölgy megálljt parancsol, s mintegy bejelentve, hogy „Nem fogok a terhetekre lenni!”, kiszáll, s elindul a semmibe, a céltalanságba. Mert „őszinte”. Minden habozás nélkül cselekszik. Fél órával korábban így hagyta ott a szülőanyját is. Megsértődött. Nem volt „megalkuvó” „őszinte” volt! Meg „mai fiatal!” Mint ahogyan „őszinte” volt akkor is, amikor minden különösebb indok nélkül otthagya korábbi munkahelyét. Igaz ez? Az igaz élet, a valóságos élet ilyen őszinteséget kíván, pontosabban: az életben így nyilvánul meg az őszinteség? Vajon az emberek egymás mellettisége nem jár együtt kompromisszumok sokaságával? S vajon ezek a kompromisszumok kizárják az őszinte cselekedeteket, az őszinteséget? Nem! Semmiképpen.

Joggal vehetné valaki a szememre, hogy a fiataloknak ez a cselekedete kitűnően beleillik a film általam is elismert logikájába, s a szereplők jellemébe. Ez az ellentetés jogos is, igaz is. Csakhogy éppen arról van szó, hogy a rendező

ezt a gesztust idealizálja. Ugyanígy romantikussá teszi ezeket a fiataloknak a léhaságát, munkához való viszonyát, életkörülményeit is. Ez a semmittevés, ez az autócskázás, ez a „kis” izgalom, ez a gondtalanság ugyanis egyenesen vonzó, szimpatikus. Vagy az öngyilkosság és a sikertelen disszidálási kísérlet, mint végeredmény lenne az írói állásfoglalás? Nos. Az öngyilkosság nem lehet, hiszen az mindentől függetlenül úgy következik be, mint egy sorstragédiában. Az „életképtelen” embernek el kell buknia! (Ézt a fiút minden különösebb ellenállás nélkül leütik már a film elején. A családjából egyedül ő jutott erre az útra, az autólopásnak passzív részvevője, részeg barátja különben vezet, mint ő, a józan. Tehát semmi sem sikerül neki igazán.) A sikertelen disszidálási kísérlet pedig sovány írói és rendezői állásfoglalás lenne.

Félreértés ne essék: nem hiányolom a filmből a didaktikus magyarázkodást. Még csak azt sem mondanám, hogy ezek a hamis illúziók és a romantika rontják a film belső értékeit. Ezek persze akkor illúziók és akkor romantikus megoldások, ha a rendező nem azonosítja magát ezzel az életfelfogással. Hisszük, hogy nem. A hiba ott van, hogy ez nem derül ki...

CS. FARKAS ISTVÁN

Balogh Edgár régi javaslata volt ez, nem találkozott egyértelmű támogató szándékkal, de a munka ma már folyik, a szerkesztő bizottság garancia arra, hogy a kiadvány magas szintű tudományossággal és a közérdeklődés várakozásának kielégítésével készül. A szerkesztő bizottság tagjai: *Balogh Edgár* egyetemi tanár, a *Korunk* szerkesztőhelyettese, közíró, *Benkő Samu* történész, *Kacsó Sándor* költő, *Láng Gusztáv* irodalomtörténész, kritikus, *Lőrinczi László* költő, műfordító, *Sőni Pál* kritikus. Reméljük, hogy ez a kiadvány rendet teremt majd abban a rendkívül gazdag, de szétszórt és bibliográfiailag fölméretlen anyagban, ami ötven év alatt fölhalmozódott, s első összefoglaló értékelését adja lexikonszerűen a romániai magyar irodalomnak. *Osvát Kálmán* Erdélyi Lexikon-ja (1928) óta ez lesz az első ilyen munka. (Ugyancsak az Utunk-ban, nov. 8-i szám, olvastuk *Marosi Ildikó* és *Kiss J. Kálmán* közlését arról az emberfölötti küzdelemről, mely *Osvát Kálmán*nak volt része a negyedik előtti lexikon kiadásakor. Reméljük, hogy a mostani lexikonkészítőket jobb munkalehetőség és nagyobb siker várja.) *Jancsó Elemér* a nov. 15-i Utunk-ban egy romániai magyar irodalmi múzeum létrehozását sürgeti a dokumentumok megmentésére, összegyűjtésére, kiállítására, a kutatás megkönnyítésére.

Romániában tehát az 50 éves magyar irodalmi múlt összegezésének lexikonyszerű, dokumentáris fölmérése kerül előtérbe. Jugoszláviában, *Bori Imre* és *Burány Nándor* frásaiból ezt olvassuk ki, a kiadásra váró jugoszláviai magyar irodalomtörténet (Bo-

INNEN- ONNAN

ri Imre munkája) után most egy vajdasági szerb-magyar irodalomtörténeti összefoglaló megírását szorgalmazzák.

(i.)

IRODALMI SZEMLE, 1968. 8. SZÁM

A 10 éves pozsonyi irodalmi folyóirat ünnepi számát jókora késéssel kaptuk kézhez. A szerkesztőség közli a folyóirathoz érkezett üdvözlő leveleket, baráti tanácsokat, a szerkesztés jövőjére vonatkozó javaslatokat. (*Fábray Zoltán* A vádlott megszólal című tanulmányának második részét is olvashatjuk itt, de az egész tanulmány külön reflexiót igényel.) *Egri Viktor* a csehszlovákiai magyar irodalom irodalomtörténeti összegezését sürgeti, elevenebb kritikái életet követel, és igen egyetértően olvastuk sorait *Cselényi László* költő „aggasztó” hallgatásáról. A jövőbeli programról szólott levelében a kolozsvári *Kántor Lajos*, aki a nemzetiségi magyar irodalmak föladatairól sürgeti a vitát. Ugyanezt javasolja *Kovács Vilmos* is Ungvárról, levele önvallomásos programadás: „Hiszen nekünk, akik más nemzetekkel élünk együtt, magyarságtudatunkat már életelemünkkel kövacsoltat a szüntelen próbatétel. Sajnos azonban — s akiben van felelősségérzet, erre csak szorongással tud gondolni —

a magyar irodalomból szinte teljesen hiányzik ez a tudat. Meggyőződésem, hogy különleges helyzete révén a Szemle is hozzájárulhat a nemzeti önismerethez.

Rendezni végre közös dolgainkat nekünk sajnos nemcsak azokkal kell, akikkel együtt élünk, hanem a nemzettel és annak irodalmával is. Paradoxon ez, a történelem grimasza, az elsznobosodott magyar irodalmi kritika vétke, amelynek szabad vadászterületévé lettünk, ahol szabadon garázdálkodhatnak dilettánsok, vagy jobbik esetben jószándékú turisták. Párbeszédet kellene indítani, vagy ha másképpen nem megy, akár ki is provokálni, a magyarországi testvérlapokkal. Csakis így távolíthatjuk el a vesztegzárakat, a tabukat, csak így érhetjük el, hogy öntörvényei szerint kiértékelt irodalmunk bekerüljön a nemzet szellemi vérkeringésébe.” Az Irodalmi Szemle jubileumára íródtak ezek a szavak, de nekünk szólnak, a kárpát-ukrajnai magyar irodalom legjobb írójának szavai, melyek nem maradhatnak visszhangtalanul itthon. A Magyar Írók Szövetségének vitája a kisebbségi magyar irodalomról megtörtént, válaszok jöttek rá, nem voltak egyetértők a válaszok. Azóta csend van ebben a kérdésben. Kár lenne, ha valamiféle sértészet zárná el a véleménycsere útját.

Kilenc, 1945 előtti csehszlovákiai magyar folyóirat fejlődését közli az Irodalmi Szemle, joggal büszkélkedve súlyos örökségével. *Kósa László* a csehszlovákiai magyar néprajzi kutatás föladatairól írt kiáltvány számba menő tanulmányt. Gazdag anyag, elhanyagolt kutatás, önfeláldozó egyéni kezdeményezések, de teljesen szervezetlen kutatómunka. (Csehszlovákiában nem képeztek és nem képeznek magyar néprajzzal foglalkozó szakembereket.) A csehszlovákiai magyarság néprajzkutatásának történetét áttekintő *Kósa László* joggal jut arra a következtetésre, hogy ott ez a munka mindig a haladó erők szolgálatában állott, a nemzetiség önismeretének egyik legfőbb forrása volt, olyan mozgalmat indított útjára, mint a Sarló mozgalom.

Püspöki Nagy Péter a felsőszermerédi rovásleírásokról írt tanulmányt, írása kész írástörténeti detektívhistoria, melynek végén egy, a rovásleírásból megfejtett név áll a foglalkozás megjelölésével: *Kürákó János mester* XV. századi magyar építészé, akinek neve s munkája napfényre került a legrégibb pontosan datált magyar rovásírásból.

(i.)

A könyvtár szép és rendszeresen megjelenő kiadványa, mely lassan már folyóirattársunkká válik, s melynek egy-egy számáról az elmúlt időben többször írtunk elismeréssel, most is figyelemre méltó közleményekkel jelent meg. Az évfordulókra készült bibliográfiai összeállítás mellett a könyvtár kincseiből közölnek Mórakodumentumokat, szólnak az eszperantó gyűjteményükről (Gyuris György írt, aki néhány közleményével azt bizonyította, hogy méltó örököse a nagy hagyományú könyvtár egykori gondozóinak); de különösen érdekes a szegedi Nemzeti Tanács történetére vonatkozó közlemény, mely régi és új adatokkal végzi el a szegedi NT értékelését, és fokozott figyelmet szentel annak a vitának, melyet az NT folytatott a hazai kommunista mozgalomról. A másik érdekes írás Móra Ferencé, a könyvtár és a múzeum igazgatójának 1918-as évi beszámolóját olvashatjuk itt, a pedáns hivatalnok beszámolóban máig érvényes célokat jelöl meg a múzeum és a könyvtár főadatainak:

„A helyi teljesítményeken túl, amelyeket fokozni kell, és a kor színvonalára hozni, az ország tudományos kultúrájába is be kell kapcsolni a szegedi kultúrpalotát a maga gazdag, de a város határain túl szakkörökben is alig ismert anyagával. Minél szélesebb körben publikálnunk kell, amink van, s a városnak és az államnak az intézetbe fektetett sok áldozatát gyümölcsöztetni azzal, hogy Szeged könyvtára és múzeuma révén is értékéhez méltó megbecsülésben álljon az ország közvéleménye előtt.”

AZ „ÉS” — A KÖNYVKIADÁSSAL KAPCSOLATOS VITÁRÓL

A könyvkiadás problémái — elsősorban a „vidéki” könyvkiadással összefüggő kérdések — tapasztalhatóan egyre nagyobb hullámokat vetnek közéletünkben. Az „Élet és Irodalom” december 7-1 száma vezércikkét szentel a kérdéskörnek. Oláh Jánosnak és Varga Domokosnak „Az írótlól az olvasóig” című cikkében egyebek között a következő, figyelemre méltó gondolatok olvashatók.

„A kiadók... vagy lennének nagyok, kissé nehézkesek, de gazdagok, erősek — vagy kicsik, szegények, de

INNEN- ONNAN

mozgékonyak, ügyesek. A mai helyzet a legkevésbé kívánatos: két irodalmi mammutkiadó sanyarog e honban, kevés tőkével, nagy apparátussal, saját nyomda nélkül, saját könyvterjesztői hálózat nélkül.

Nem lehetne-e az egészszéles konkurrencia fokozására néhány kisebb kiadó működését is engedélyezni? Esetleg szövetségi alapon? Vagy meglevő folyóiratok köré szerveződve?

A Kiadói Főigazgatóság illetékesei szerint aligha, lévén a kiadás központosítása nemcsak szervezeti, hanem irodalompolitikai kérdés is. A decentralizálás anyagi és kulturpolitikai visszaélésekre egyaránt több módot adhatna.

De hát oly nehéz volna a főigazgatóságnak e kisebb kiadók évi néhány tucatnyi új könyvét kellő figyelemmel kísérnie? Vajon nem érne meg ennyi többletgondot a várható haszon, a mai Szépirodalmi—Magvető dualizmus hátrányainak a csökkentése? Vagy talán nem kerülhetnének el az adminisztráció megnövekedését?”

Úgy gondoljuk, a fent idézett szemelvény teljes összhangban áll a „vidéki” könyvkiadással kapcsolatos, előző számainkban kifejtett álláspontunkkal. (A szerk.)

MEGALAKULT BÉKÉSCSABÁN A MEGYEI ÍRÓK KÖRE

Békéscsabán az MSZMP megyei bizottsága propaganda- és művelődési osztálya, a megyei tanács művelődésügyi osztálya és a TIT megyei titkársága kezdeményezésére megalakult a „TIT Békés megyei Írók Köre”. A Kör elnökül egyhangúlag Csoór István gyulai író, alelnökül Sass Ervin újságríró, titkárául pedig Varga Istvánt, a Békés megyei Tanács művelődésügyi osztálya munkatársát választották.

A Kör 1969. évi munkatervében a többi között megyei irodalmi antológia megjelenítése, a megyében élő írók helyzetének felmérése, megjelenési lehetőségeik biztosítása, rendszeres vitaestek szervepelnek.

MAGVETŐ-EST SZÉKKUTASON

Székkutason december 7-én este a művelődési otthonban rendeztek nagy sikerű Magvető-estet. Az irodalmi esten *Ladányi Mihály* József Attila-díjas költő és *Mocsár Gábor* József Attila-díjas író vett részt. Ladányi a költészet, az irodalom köréértől verseiből Koncz Gábor színművész adott elő. Mocsár Gábor a szociográfia-írással kapcsolatban mondta el gondolatait, majd két szatirikus írását az író és Bitskey Tibor színművész olvasta fel.

A két jelenlevő író művein kívül Benjámin László, Simon István, Nagy László és Váci Mihály verseit Bodor Tibor, Bitskey Tibor és Koncz Gábor tolmácsolták.

Kecskés András gitáron előadott, modern hangvételű dalokkal tette hangulatilag is teljessé a műsort. Bevezetőt Tóthpál József, a Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese mondott.

TI—If.

A THEATER DER ZEIT-BEN OLVASTUK

GOTTFRIED VON EINEM, akinek „Danton halála” című operáját a Szegedi Nemzeti Színház bemutatta, új operáját a jövő szezonban a Wiener Volksbühne adja elő.

JEAN LOUIS BARRAULT, a párizsi Odeon színház igazgatója, amit a diákok nemrég hetekig megszállva tartottak, síkrazzállt amellett, hogy a színházat Egyetemi Színházzá alakítsák át. Az Odeont kész kísérleti színházként a párizsi diákok rendelkezésére bocsátani.

A MOSZKVAI színházi életet két új vígjáték ősbemutatója gazdagítja. A Kis Színház nemrég mutatta be Leonid Lentsch „Te — én va-

gyok" című énekes bohózatát, a Majakovszkij Színház pedig D. Ugrjumov „Csengőszó az üres lakásban” című vígjátékát.

INNEN- ONNAN

ÉRDEKES együttműködést valósított meg színház és drámaírók között Jefremov, a moszkvai Szovremenyik színház művészi vezetője. Az Októberi Szocialista Forradalom méltó megünneplésére a forradalom és a hatalom mát is érdeklő kapcsolatáról egy trilógia bemutatását tervezte. A trilógia első részének, a *Dekabristák* című drámának a megírására Sorin drámaíró, a *Nurodovolcok*-ra Szvobodint, míg a trilógia harmadik részének, a *Bolsevikok*-nak az elkészítésére Shtatrovot kérte fel. A szerzők a kész jelentekeket mindig az egész team előtt olvasták fel. Az írók művészi egyéniségének a korlátozása

nélkül a trilógia egyes részeit összefűző közös koncepció számára ugyanis is a megvalósításhoz is megfelelő megoldásokat kellett találni, a tematikai rokonságot kidomborítani, de ugyanakkor az ismétléseket elkerülni és az egységes játéktílust szem előtt tartani.

AZ ITI (Internationales Theaterinstitut) megalakulásának 20. évfordulójára Prágában rendezett ünnepi ülészakra 27 ITI központ küldte el küldöttségét. A megnyitó ülés elnökségében Galuska kultuszminiszteren kívül helyet foglalt Walter Felsenstein professzor, az NDK delegációjának vezetője és Dr. Hont Fe-

renc, a Magyar Színház-tudományi Intézet igazgatója. A bevezető referátumot *A színház mint alkotóműhely* címen Otomar Krejca és Josef Szvoboda tartották.

KITÜNTETÉS

Munkatársaink közül Lódi Ferenc és Papp Zoltán a Munka Érdemrend bronz fokozata kitüntetésben részesült a Magyar Sajtó Napja alkalmából.

OLVASÓINK FIGYELMÉBE

E számunkból a Kis szegedi munkásmozgalmortörténet című rovatunk soron következő folytatása kimaradt. (A szerk.)

SZERKESZTŐI ÜZENET:

Nem közölhető írásokat küldtek: Cs. L. Budapest, J. S. Miskolc, S. J. Budapest, P. Zs. Dévaványa, J. I. Szeged, S. J. Budapest, R. B. Makó, H. J. Budapest, Z. R. Sándorfalva, A. N. E. Sövényháza, Sz. L. Budapest, P. M. Hétenyegyháza.

KI MIT TUD

A SZEGEDI IRODALOMRÓL ÉS MŰVÉSZETRŐL?

A VI. forduló kérdésének megfejtését 1969. január 20-ig kell eljuttatni szerkesztőségünk címére. Az új feladvány egyetlen kérdésből áll: alább Berda József, Emőd Tamás, József Attila, Juhász Ferenc, Radnóti Miklós, Váci Mihály és Weöres Sándor Juhász Gyuláról szóló verseiből idézünk két-két jellemző sort, megállapítandó: melyik idézet kitaláló.

1. Fölmondjuk sok szép versedet.
Mosdatnak most. Anyád sirat...
2. A tírják tanyák útjain be sokszor
fojtogatta torkomat az a sírás...
3. profán litániát írt kék arannyal,
mint Fra Angelico...
4. Szemölcsös szerzetesi arcod ki
felejtheti, ha egyszer is látott téged...
5. Testvér-neved nekem a hűség,
nekem a példa, az egyszerűség...
6. Púpos vénasszonyok nyúzsítsenek
a kórház és a cifra rongy között...
7. Öt évig laktam városodban, költő,
s nem láttalak sosem. Négy fal között...

A határidőre beküldött megfejtésért könyvjutalmat nyert: Végh Judit Szeged, Batthyány u. 3.

Az V. forduló kérdéseinek helyes megfejtése: A2; Bx; C2.

Kedves Olvasóink!

Legyen előfizetője folyóiratunknak!

A

TISZATÁJ

irodalmi és kulturális folyóirat

a Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának havi folyóirata.

Állandó rovataiban:

Szépírás (Regény, novella, vers)

HAZAI TÜKÖR (A táj mai életéről szóló irodalmi riportok, irodalmi szociográfiák, szociológiák, tájleírások, városfejlesztési tanulmányok)

KILÁTÓ (A haladó irodalmának és művészetének rendszeres — műfordításokkal illusztrált — bemutatása)

ÖRÖKSÉG (Haladó hagyományaink feltárása, dokumentumok, eddig ismeretlen életpályák és kéziratok közreadása)

MŰVÉSZET (Színház-, zene-, képző- és iparművészeti írások, tanulmányok, kritikák, kiállítási naplók, művészportrék)

TANULMÁNY (Irodalmi és művészeti életpályák, irodalomelméleti és politikai jelenségekről szóló, valamint társadalomtudományi és történeti írások)

FÓRUM (Viták az irodalmi és kulturális közvéleményt leginkább érdeklő aktuális kérdésekről)

KRITIKA (Könyvbírálat és könyvajánlás, a tanulmány, kritika és recenzió műfajában)

KRÓNIKA, INNEN-ONNAN (Aktuális híradó a világ, az ország és a tájegység havi eseményeiről, a világ más részein megjelenő magyar nyelvű könyvekről és folyóiratokról)

És kiegészítő rovataiban („Mi van a fiókban?” — „Szegedi Kislexikon” — „Ki mit tud?” — Évfordulós és tájjellegű összeállítások)

A Tisza táján élő szerzőkön és külföldi szerzőinken kívül az ország más részében élő kedvenc szerzőinek műveit is megtalálja.

Folyóiratunk 1969-től jóval korábban kerül olvasóink — főként előfizetőink — kezébe, s színvonalasabb, érdekesebb tartalmával továbbra is lépést kíván tartani kedvelőinek igényével.

Legyen rendszeres olvasója folyóiratunknak:

Fizesse elő a	Egyes szám ára		6 forint
TISZATÁJ	Előfizetési díj	1 évre	72 forint
		1/2 évre	36 forint
		1/4 évre	18 forint

Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (B.-pest V., József nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. (Lásd: lapunk impresszumát!) Számonként kapható minden hírlapboltban és hírlapárusnál. Korábbi számaink kaphatók a Népszabadság Székház hírlapboltjában (B.-pest, Lenin krt.) és utánvétellel Szegeden a Sajtóházban. Évfolymaink bekötött példányaira előjegyzéseket máris elfogadunk.

BOLDOG ÚJ ESZTENDŐT KÍVÁN:

Csongrád megyei
Lapkiadó Vállalat

TISZATÁJ
Szerkesztősége

(Folytatás az első „fűl”-ről.)

Goór Imre — Grezsa Ferenc — Gutai Magda — Gyurcsék Ferenc — Gyuris György — Gyurkovics Tibor — Hajdú Sándor — Hajnal Gábor — Hajnódy Zoltán — Halmi Zsuzsa — Hegedűs Géza — Heller Ödön — Hencz Aurél — Hernádi Oszkár — Hézsó Ferenc — Hatvani Dániel — Horgos Béla — Horuczi László — Horváth Mihály — Illés László — Illa Mihály — Illés Gyula — Imre Lajos — Iszlai Zoltán — Jánoska Tivadar — Cs. Joachim Ferenc — Jóba Tibor — Jobbágy Károly — Joós Ferenc — Juhász Antal — Juhász Gyula — Juhász István — Kabdebó Lóránt — Kalász László — Kalász Márton — Kamarás István — Kamotsay István — Kaposi Márton — Kardos József — Karpov Anatolij — Kassai Kelemen János — Káldi János — Kálmán László — Kányádi Sándor — Károlyi Lajos — Kemény Dezső — Kendi Mária — Kikli Tivadar — Király László — Király Sándor — Kiss Dénes — Kiss Gyula — Kohán György — Koszta Rozália — Kovács István — Kovács Sándor — Kovács Sándor Iván — H. Kozák Róza — Kőszeg Ferenc — Kraják András — Kukán Géza — Kukovetz Nana — Kulcsár Péter — Kulka Eszter — Kun Sándor — Kurucz D. István — Labányi Agnes — Laczó Katalin — Ladányi Mihály — Lator László — Lászlóffy Aladár — Lehel István — Lévy Endre — Liebmán Béla — Lipták Pál — Loránd Imre — Loránt János — Lovrity Endre — Lódi Ferenc — Madácsy László — Magyarka Ferenc — Major Jenő — Majoros József — Mari György — Mazán Mátyás — Meixner Béla — Mladonyiczky Béla — Moesár Gábor — Molnár Antal — Muncz Károly — Nacsády József — Nagy István — Nagy László — Nádor Tamás — Németh József — Nikolényi István — Nyerges András — Nyilasy Sándor — Oláh János — Oravec Imre — Oravec János — Orosz László — Orsovai Emil — Ortutay Gyula — Ökrös László — Ördögh Szilveszter — Papp Gábor — Papp György — Papp Gyula — Papp Zoltán — Parobek Alajos — Cs. Pataj Mihály — Pákolitz István — Pál József — Pál Rita — Pályi András — M. Pásztor József — Perjés Géza — Petri Ferenc — Petri Lajos — Pintér József — Pignon Édouard — Pogány O. Gábor — Polner Zoltán — Pomogáts Béla — Puhnacsov Vaszilij — Raffai Sarolta — Raszler Károly — Ratkó József — Rácz Lajos — Regul Ernő — Reile Géza — Resetnyikov Leonid — Rigó Béla — Ritter Gábor — Rónay György — Rónay László — Rozványi Márta — Rózsa Endre — Ruszoly József — Sallai István — Santelli Eva — Schéner Mihály — Seres József — Serfőző Simon — Siflis József — Siklós János — Simai Mihály — Simon István — Sz. Simon István — Simonyi Imre — Simor András — Sipkay Barna — Sipos Áron — Sipos Győző — Solymár István — Solymos Ida — Somogyi Károlyné — Somos Miklós — Stenczer Ferenc — Suki Béla — Süle István — Süli András — Szabó Endre — Szabó Ferenc — Szabó Iréne — Szabó Iván — Szabó Kálmán — Szakolczay Lajos — Szalai Ferenc — Szauder József — Szász Endre — Szederkényi Ervin — Szeghy Endre — Szelesi Zoltán — Szekfű László — Szemlér Ferenc — Szentgyörgyi Kornél — Szentirmai László — Szepesi Attila — Székely János — Székely Lajos — Székelyhidi Attila — Székelyhidi Agoston — Szél Júlia — Széles Klára — Szeredov Alekszandr — Szuresik János — Szuromi Pál — Takács Imre — Tamás Attila — Tamás Ervin — Tardos Taussig Armin — Tary Emma — Taxner Ernő — Tápai Lajos — Tombác Imre — Tornai József — Tóth Aladár — Tóth Béla — Tóth Lajos — F. Tóth Pál — Tóth Sándor — Tóthpál József — Tölgyessy Miklós — H. Törő Györgyi — Ungvár Mária — Utassy József — Varga Imre — Cs. Vajda János — Varga József — B. Varga József — Varga Lajos — Vass I. Zoltán — Vágvölgyi András — Vámosi Nagy István — Várkonyi Anikó — Vársárhelyi Judit — Vecsési Sándor — Veres János — Veres Miklós — Veres Péter — Végh József Mihály — Vidos Zoltán — Vigh Ferenc — Vinkler László — Vlasics Károly — Vörös László — Winkelbauer Pál — Zetel Miklós — Zombori László.

Boldog új évet kíván

MINDEN KEDVES OLVASÓJÁNAK

**A TISZATÁJ
SZERKESZTŐSÉGE**

